

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA UPRAVO**

Diplomsko delo

**VZAJEMNOST IN SOLIDARNOST NA
PODROČJU SOCIALNE VARNOSTI**

Mateja Šurla

Ljubljana, avgust 2011

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA UPRAVO**

DIPLOMSKO DELO

**VZAJEMNOST IN SOLIDARNOST NA PODROČJU SOCIALNE
VARNOSTI**

Kandidatka: Mateja Šurla
Vpisna številka: 04023611
Študijski program: visokošolski študijski program javna uprava
Mentor: prof. dr. Zvone Vodovnik

Ljubljana, avgust 2011

IZJAVA O AVTORSTVU IN NAVEDBA LEKTORJA

Podpisana Mateja Šurla, študentka visokošolskega študijskega programa Javna uprava, z vpisno številko 04023611, sem avtorica diplomskega dela z naslovom Vzajemnost in solidarnost na področju socialne varnosti.

S svojim podpisom zagotavljam, da:

- je predloženo delo izključno rezultat mojega lastnega raziskovalnega dela,
- sem poskrbela, da so dela in mnenja drugih avtorjev oz. avtoric, ki jih uporabljam v predloženem delu, navedena oz. citirana v skladu s fakultetnimi navodili,
- sem poskrbela, da so vsa dela in mnenja drugih avtorjev oz. avtoric navedena v seznamu virov, ki je sestavni element predloženega dela in je zapisan v skladu s fakultetnimi navodili,
- sem pridobila vsa dovoljenja za uporabo avtorskih del, ki so v celoti prenesena v predloženo delo in sem to tudi jasno zapisala v predloženem delu,
- se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del, bodisi v obliki citata bodisi v obliki skoraj dobesednega parafraziranja bodisi v grafični obliki, s katerim so tuje misli oz. ideje predstavljene kot moje lastne – kaznivo po zakonu (Zakon o avtorstvu in sorodnih pravicah, Ur. list RS, št. 21/95), kršitev pa se sankcionira tudi z ukrepi po pravilih Univerze v Ljubljani in Fakultete za upravo,
- se zavedam posledic, ki jih dokazano plagiatorstvo lahko predstavlja za predloženo delo in za moj status na Fakulteti za upravo,
- je elektronska oblika identična s tiskano obliko diplomskega dela ter soglašam z objavo dela v zbirki »Dela FU«.

Diplomsko delo je lektorirala Helena Kostelec, prof. slo.

Ljubljana, avgust 2011

Mateja Šurla

POVZETEK

Pravičnost ter s tem solidarnost sta pomembni vrednoti današnjih demokratičnih držav, sta del slovenske ustave kot tudi prava EU. Socialna varnost je temelj in najpomembnejši učinek solidarne družbe. Socialno varnost bi lahko opredelili kot aktivno pomoč javnega sistema pri zagotavljanju kakovostnih in človeka dostojnih življenjskih razmer.

Glavna tema diplomske naloge je ugotoviti, kje na področju socialne varnosti je prisotno načelo vzajemnosti in solidarnosti. V uvodnem delu sem zaradi lažjega razumevanja opredelila temeljne pojme. V nadaljevanju je nekaj besed namenjenih zgodovinskemu dogajanju in predpisom, ki to področje urejajo. Zaradi lažjega razumevanja teme sem na začetku preučila, kako to načelo vidijo različne znanstvene discipline in kaj vzajemnost in solidarnost pomenita v sodobni družbi. Tako pridemo do glavne teme diplomskega dela, in sicer do pravic, kjer je načelo najbolj prisotno. V tem delu me je zanimala predvsem veljavna zakonodaja, ki ureja posamično področje. Zanimalo me je tudi, kakšne spremembe se nam obetajo v prihodnosti na tem področju, ki bodo kos demografskim spremembam. Dejstva, da se populacija ljudi v Evropi stara, ne moremo prezreti.

V zadnjem poglavju sem se dotaknila izdatkov in virov financiranja socialne varnosti. Kakšne posledice ima gospodarska kriza in demografske razmere nanj.

Ključne besede: socialna varnost, socialno varstvo, socialno zavarovanje, vzajemnost, solidarnost, prejemki socialne varnosti, financiranje socialne varnosti.

SUMMARY

RECIPROCITY AND SOLIDARITY IN THE FIELD OF SOCIAL SECURITY

Justice and consequently solidarity are important values in contemporary democracies, they are part of Slovene constitution as well as European legislation. Social security is the foundation and the most important impact of a solidary society. Social security could be defined as an active help on the part of the public service sector to guarantee everyone a quality of life and decent living standards.

The main focus of my thesis is to find out where the principle of reciprocity and solidarity is being implemented in the field of social security. In my introduction, I explain the basic terms I use in a bit more detail and then continue with a historic overview and the regulations, which regulate the field of social security. In order to present the subject more clearly, I also studied how this field is observed by various scientific disciplines and what reciprocity and solidarity came to represent in contemporary societies. This is followed by the main theme of my thesis, which are the rights, where this principle weighs most heavily. I mostly looked at the actual legislation that pertains to particular sections of this field and I also wanted to see what kind of changes we can expect in the future that could offer solutions to demographic changes we are facing today, since we can no longer ignore the rise in demographic aging of the population in Europe.

In my last chapter I briefly write about the financial structure of social security and how it's affected by the consequences of the economic crisis and the changes in the demographic picture.

Key words: social security, social protection, social insurance, reciprocity, solidarity, social security income, the financing of social security.

KAZALO

IZJAVA O AVTORSTVU IN NAVEDBA LEKTORJA	ii
POVZETEK	iii
SUMMARY	iv
KAZALO PONAŽORITEV	vii
KAZALO TABEL	vii
KAZALO SLIK	vii
1 UVOD	1
2 OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV	4
3 ČLOVEK IN DRUŽBA	7
3.1 VZAJEMNOST IN SOLIDARNOST KOT VREDNOTA V SODOBNI DRUŽBI	7
3.2 SOODVISNOST ČLOVEKA IN DRUŽBE	10
3.3 MEDSEBOJNA POMOČ	11
3.4 OBLIKE ZAVAROVANJ	12
4 RAZVOJ SOCIALNE VARNOSTI SKOZI ČAS IN NAČELA SOCIALNE VARNOSTI	14
4.1 ZGODOVINSKI RAZVOJ SOCIALNE VARNOSTI V SVETU IN PRI NAS	14
4.2 PRAVNI VIRI	15
4.2.1 MEDNARODNI PRAVNI VIRI	15
4.2.2 INTERNI PRAVNI VIRI	20
4.3 NAČELA SOCIALNE VARNOSTI	23
5 PREJEMKI, KI TEMELJIJO NA NAČELU VZAJEMNOSTI IN SOLIDARNOSTI	27
5.1 ZDRAVSTVENO ZAVAROVANJE	27
5.1.1 ZDRAVSTVENI SISTEM V SLOVENIJI	28
5.1.2 ZDRAVSTVENO ZAVAROVANJE	29
5.1.3 PROSTOVOLJNO ZDRAVSTVENO ZAVAROVANJE	32
5.1.4 RAZLOGI ZA SPREMEMBE	32
5.2 POKOJNINSKO IN INVALIDSKO ZAVAROVANJE	33
5.2.1 STAROSTNA POKOJNINA	36
5.2.2 INVALIDSKA POKOJNINA	38
5.2.3 VDOVSKA POKOJNINA	39
5.2.4 DRUŽINSKA POKOJNINA	40
5.2.5 DRŽAVNA POKOJNINA	40
5.2.6 DELNA POKOJNINA	41
5.2.7 INVALIDNINA ZA TELESNO OKVARO	41

5.2.8	DODATEK ZA POMOČ IN POSTREŽBO	42
5.2.9	VARSTVENI DODATEK	43
5.2.10	ODPRAVNINA IN OSKRBNINA	44
5.2.11	MODERNIZACIJA POKOJNINSKEGA SISTEMA	44
5.3	ZAVAROVANJE ZA PRIMER BREZPOSELNOSTI	46
5.3.1	DENARNO NADOMESTILO	49
5.3.2	AKTIVNA POLITIKA ZAPOSLOVANJA	51
5.3.3	ŠTIPENDIRANJE	52
5.4	STARŠEVSKO VARSTVO IN DRUŽINSKI PREJEMKI	53
5.4.1	STARŠEVSKI DODATEK	54
5.4.2	POMOČ OB ROJSTVU OTROKA	55
5.4.3	OTROŠKI DODATEK	56
5.4.4	DODATEK ZA VELIKO DRUŽINO	57
5.4.5	DODATEK ZA NEGO OTROKA	57
5.4.6	DELNO PLAČILO ZA IZGUBLJENI DOHODEK	58
5.5	SOCIALNO VARSTVO	59
5.5.1	DENARNA SOCIALNA POMOČ	60
5.5.2	REFORME NA PODROČJU SOCIALNEGA VARSTVA	61
6	IZDATKI IN VIRI FINANCIRANJA	63
6.1	IZDATKI ZA SOCIALNO VARNOST PO NAMENIH	63
6.2	DRUGE DELITVE IZDATKOV SOCIALNE VARNOSTI	64
6.3	VIRI FINANCIRANJA SOCIALNE VARNOSTI	65
6.3.1	TEŽAVE FINANCIRANJA SOCIALNE VARNOSTI	66
7	ZAKLJUČEK	68
	LITERATURA IN VIRI	71
	PRAVNI VIRI	73
	DRUGI VIRI	73

KAZALO PONAZORITEV

KAZALO TABEL

Tabela 1	Značilnosti obveznega in prostovoljnega zdravstvenega zavarovanja	29
Tabela 2	Tabela zavarovanj zavarovalnih oseb v Sloveniji v letih 2006 – sep. 2009	30
Tabela 3	Razmerje med zavarovanci in upokojenci (povprečno število v letu za posamezna izbrana leta)	35
Tabela 4	Struktura pokojnin po vrstah pokojnin 2009	36
Tabela 5	Pravica do starostne pokojnine za leto 2010 za ženske	36
Tabela 6	Pravica do starostne pokojnine za leto 2010 za moške	36
Tabela 7	Znižanje starosti zaradi otrok v mesecih	37
Tabela 8	Aktivno prebivalstvo v Sloveniji za leto 2009 in število registrirane brezposelnosti.	47
Tabela 9	Prikaz števila prejemnikov denarnega nadomestila in denarne pomoči od leta 1998 do 2009	51
Tabela 10	Višina prejemkov v letu 2010	54
Tabela 11	Število prejemnikov starševskega dodatka	55
Tabela 12	Zneski otroškega dodatka glede na dohodkovni razred za leto 2010	56
Tabela 13	Število prejemnikov dodatka za veliko družino	57
Tabela 14	Število prejemnikov dodatka za nego otroka	58
Tabela 15	Izdatki za socialno zaščito, 1996-2008 (mio EUR)	63
Tabela 16	Izdatki za socialne prejemke po področjih socialne zaščite (tveganjih), Slovenija, 1996 – 2008	64
Tabela 17	Izdatki za socialno zaščito	65
Tabela 18	Viri financiranja socialne zaščite	66

KAZALO SLIK

Slika 1	Prikaz posameznih stebrov predlaganega pokojninskega sistema in vira njihovega financiranja	46
Slika 2	Gibanje registrirane brezposelnosti, 2006–2010	47
Slika 3	Registrirana brezposelnost po območnih službah Zavoda, oktober 2010	48

1 UVOD

Pomen socialne varnosti v današnjem času je izjemen. Gre za sistem, ki naj državljanom zagotovi varnost v primeru starosti, bolezni, izgubi dela in podobno, kar je izjemnega pomena za prav vse prebivalce. Socialna varnost je širok pojem in zajema sistem socialnega zavarovanja, socialnega varstva, sistem za primer brezposelnosti ter družinske dajatve. Tako socialna varnost v najširšem smislu obsega pokritje vseh socialnih primerov, vključno s primeri socialne ogroženosti ali pomanjkanja ne glede na to, ali se sistem uresničuje v okviru zavarovanj ali socialnega varstva.

O socialni varnosti je veliko napisanega, svoje temelje ima tudi v Ustavi Republike Slovenije. Ob vstopu Slovenije v Svet Evrope in druge mednarodne organizacije se je področje socialne varnosti še razširilo. Pomembno je poznati mednarodne akte, kot so Konvencije Mednarodne organizacije dela, Evropsko socialno listino, Evropski kodeks o socialni varnosti.

Sistemi socialnega varstva so javni sistemi, v katerih država nastopa kot njihov skrbnik, kar pomeni zavezo in odgovornost, da bodo pričakovanja državljanov izpolnjena učinkovito in kakovostno. Kajti značilnosti večine sistemov socialnega varstva so naraščajoči izdatki in omejeno financiranje.

Čas in prostor, v katerem živimo, je izredno dinamičen, čas velikih družbenih sprememb. Eno glavnih vrednot in načel je nedvomno solidarnost. Na njej temeljijo sistemi socialne zaščite, pokojninskega in invalidskega zavarovanja ter zdravstvenega zavarovanja.

Namen in cilj

Namen in cilj diplomske naloge je skozi obravnavano literaturo in vire pridobiti znanje na področju socialne varnosti. Glavna tema je ugotoviti, v kolikšni meri in kje je prisotno načelo vzajemnosti in solidarnosti. Tema je vzbudila moje zanimanje z razlogom, ker živimo v času velikih družbenih sprememb, ki bodo od držav zahtevale spremembe socialnih sistemov, če bodo želele vsem svojim državljanom zagotavljati primerno zdravstveno in socialno zaščito, ki v družbi predstavlja najpomembnejšo politično in družbeno trdnost.

Metode dela

Beseda metoda je grškega izvora (methodos) in pomeni pot, način raziskovanja, planski postopek raziskovanja oz. način dela za uresničitev nekega cilja na filozofskem, političnem in praktičnem področju (glej Zelenika v :Ivanko, 2000, str. 62).

Metoda je način raziskovanja in prikazovanja spoznanj o raziskovalnem predmetu (Ivanko, 2000, str. 62).

Znanstvena metoda je celota postopkov, ki jih znanost uporablja v znanstvenoraziskovalnem delu, da bi prikazala in obrazložila dosežke znanstvenega raziskovanja določenega znanstvenega področja ali vede. Znanstvena metoda pomeni tudi vsako pot oziroma način znanstvenega raziskovanja, ki zagotavlja resnično, urejeno, sistematično in točno znanje (glej Zelenika v: Ivanko, 2000, str. 62).

Do določenih prepričanj pa je moč priti tudi z neznanstvenimi metodami, kot so vztrajnost, metoda avtoritete in metoda intuicije (Ivanko, 2000, str. 62). Osnovne značilnosti znanstvenih spoznanj in zaradi tega tudi znanstvenih metod, s katerimi odkrivamo in raziskujemo znanstvena spoznanja, so: objektivnost, zanesljivost, preciznost, sistematičnost in splošnost (glej Zelenika v: Ivanko, 2000, str. 63).

Pri pisanju diplomske naloge sem uporabila dva temeljna pristopa k raziskovanju, in sicer deskriptivnega in analitičnega. Deskriptivni daje prednost opisu strukture ali delovanja ali razvoja določenega pojava ali procesa, analizni pa poudarja raziskovanje vzrokov pojavov ali procesov in ugotavlja njihove medsebojne odvisnosti.

V okviru deskriptivnega pristopa so najbolj pomembne metode deskripcije, razvrščanja, primerjalna metoda, zgodovinska ter metoda kompilacije. Analizni pristop je v osnovi deduktiven in induktiven (Ivanko, 2000, str. 156–157).

Metoda deskripcije je postopek enotnega opisovanja dejstev, procesov in predmetov v naravi in družbi ter njihovih empiričnih potrjevanj in vezi, vendar brez znanstvene razlage in pojasnjevanja (Ivanko, 2000, str. 77). Pri metodi deskripcije ne gre le za opisovanje predmetov ali pojavov, temveč predvsem za postavljanje osnovnih hipotez in pojasnjevanje pojmov, ki jih raziskujemo.

Metodo deskripcije sem uporabila v začetni fazi raziskovanja, in sicer za pojasnjevanje posameznih pojavov in postavljanje osnovnih hipotez. Pri raziskavi so mi bila v pomoč tako starejša kot novejša dela, pri spremembah zakonodaje, ki se pripravlja, pa predvsem spletne strani državnih organov. Za prevzemanje tujih rezultatov in spoznanj sem uporabila metodo kompilacije, s katero sem povzela nekatere citate avtorjev.

Za zgodovinsko metodo je značilno, da na podlagi različnih dokumentov in dokaznega gradiva spoznamo to, kar se je v preteklosti zgodilo, in tudi vzroke, zaradi katerih je do določenih dogodkov prišlo. S pomočjo zgodovinske metode sem raziskala izvor in razvoj socialne varnosti.

S statistično metodo sem analizirala pojave, ki nas obkrožajo, tako da sem s pomočjo grafikonov in izračunanih kazalnikov odkrivala njihove značilnosti ter povezanost med njimi. V nalogi sem zbirala podatke, ki so dostopni na Statističnem uradu RS in posameznih ministrstvih, ki so pristojna za področje socialne varnosti in dobljene rezultate prikazala v obliki tabel in grafikonov.

Poleg že omenjenih metod pa sem uporabila tudi metodo opazovanja, s pomočjo katere sem zbirala podatke in informacije o dejstvih ter povezanost med njimi.

Struktura diplomskega dela

Diplomska naloga je razdeljena na pet poglavij.

V uvodu sem pojasnila izhodišče, namen in cilj ter metode dela, ki sem jih uporabila v diplomski nalogi, ter temeljne pojme, kot so socialno zavarovanje, socialna varnost, socialno varstvo, katerih razumevanje je bistveno za nadaljnjo obdelavo izbrane teme.

V drugem poglavju sem opredelila človeka, kako je povezan z družbo. Kaj vzajemnost in solidarnost pomenita v sodobni družbi ter kako ju vidijo različne znanstvene discipline.

Oprelila bom, kakšna je bila in je medsebojna pomoč med ljudmi. Seznanila sem se, kakšne oblike zavarovanj poznamo in zakaj so potrebna.

Sledil bo prikaz razvoja socialne varnosti skozi zgodovino, poudarila bom bistvene spremembe, do katerih je prišlo. Zgodovinski pregled ne bo vseobsežen, v njem se bom osredotočila na temeljne mejnike. Oprelila bom tudi pravne vire, notranje in mednarodne na področju socialne varnosti.

V nadaljevanju bom opredelila načela socialne varnosti in pri tem izpostavila načelo vzajemnosti in solidarnosti, zakaj je pomembno in kje je prisotno.

Nato sledi jedro moje diplomske naloge. Predstavila sem poglobljene prejemke, nadomestila in storitve, ki pripadajo posamezniku ob nastopu socialne ogroženosti. Prikazani so prejemki, ki vsebujejo elemente vzajemnosti in solidarnosti. Spremembe, ki so se zgodile ali se bodo na tem področju in kakšen vpliv bodo imele na posameznika.

V zadnjem poglavju predstavljam financiranje socialne varnosti, kako je sestavljeno in kaj predstavlja največji strošek za državo oz. kakšne posledice ima gospodarska kriza, demografske spremembe na prejemke iz socialne varnosti. Za analizo sem uporabila statistične podatke Statističnega urada Slovenije in EUROSTAT, tekoče podatke, ki so bili dostopni v času izdelave diplomske naloge.

2 OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV

Pojmov, ki so lastni pravni panogi socialne varnosti, je več, omejila se bom le na tiste, ki jih uporabljamo najpogosteje in imajo v sistemu socialne varnosti bistveni pomen. S pojmom »socialna varnost« se ukvarjajo tudi druge znanstvene panoge, predvsem ekonomija in sociologija. Razumljivo, saj so sistemi socialne varnosti v vseh državah med najdražjimi in se zanje namenja več kot tretjino bruto družbenega proizvoda posamezne države.

Socialno zavarovanje

Socialno zavarovanje je znan in pogosto uporabljen pojem, čeprav velikokrat tudi neustrezno. S samim pojmom »socialno zavarovanje« opredeljujemo sistem, ki zagotavlja določene dajatve v štirih primerih rizikov, in sicer: v primeru **bolezni, primeru starosti, primeru invalidnosti in v primeru smrti** (Novak, Cvetko, 2005, str. 18).

Prvi zakoni s tega področja so bili sprejeti v Nemčiji na pobudo kanclerja Bismarcka; leta 1883 Zakon o bolniškem zavarovanju, leta 1884 Zakon o zavarovanju za nesreče pri delu, leta 1889 Zakon o zavarovanju za primer invalidnosti in starosti. Vse oblike zavarovanja so bile obvezne za industrijske delavce (Kavar Vidmar, 2003).

Za socialno zavarovanje je značilno, da je predpisano z zakonom in nastane ne glede na voljo zavarovanca. Obveznost je tako eno najpomembnejših načel socialnega zavarovanja, na ta način se doseže širok krog oseb. Tako so v ta sistem vključeni tudi tisti, ki se drugače ne bi zavarovali. Pogoji za uveljavljanje pravic iz socialnega zavarovanja je plačevanje prispevkov. Denarne pravice (npr. starostna pokojnina) pa so sorazmerne s plačevanjem prispevkov (Kalčič, 1996, str. 18).

V sistem obveznih socialnih zavarovanj so tako vključeni vsi zaposleni, samozaposleni, kmetje ter druge aktivne osebe. Izvajalci sistemov socialnih zavarovanj so praviloma osebe javnega prava, izjemoma tudi osebe zasebnega prava. Ta zavarovanja se praviloma financirajo iz prispevkov zavarovancev, zato jih imenujemo prispevni oziroma kontributivni sistemi. Pogosto so za plačevanje prispevkov zavezani tudi delodajalci zaposlenih, pri katerih je osnova za plačevanje praviloma bruto plača, od katere se odmeri določen odstotek od osnove (Novak, Cvetko, 2005, str. 19).

Socialna zavarovanja so zakonska, javna in praviloma obvezna zavarovanja za socialna tveganja oz. socialne primere, ki povzročijo izpad oz. izgubo plače ali zaslužka zaradičasne ali trajne nezmožnosti za delo ali brezposelnosti, in zavarovanja za zdravstveno varstvo (Bubnov, Strban, 2010, str. 43).

Socialna varnost

»Potreba po varnosti je ena od temeljnih človekovih potreb. Ljudje so sposobni predvidevati bodoče dogodke, ki jih prizadenejo in se nanje pripraviti. Pripraviti se je mogoče predvsem za primer materialnega pomanjkanja. Zato nekateri avtorji menijo, da je socialna varnost v bistvu materialna varnost (Kavar Vidmar, 2003, str. 2).«

V Sloveniji je socialna varnost najširši sistem, ki zajema sisteme socialnega zavarovanja ter socialnega varstva, sisteme za primer brezposelnosti ter družinske dajatve (Vodovnik, 2001, str. 34). Socialna varnost prerašča pojem socialnega zavarovanja glede kroga

uporabnikov in glede socialnih primerov. Sama ideja o socialni varnosti je prišla do veljave zlasti med drugo svetovno vojno, saj ga je od takrat dalje začela uporabljati tudi MOD (Novak, Cvetko, 2005, str. 20).

»Definicija socialne varnosti v najširšem smislu obsega pokritje vseh socialnih primerov, vključno s primeri socialne ogroženosti ali pomanjkanja, ne glede na to, ali se sistem uresničuje v okviru socialnih zavarovanj ali socialnega varstva.« Sodobni pojem socialne varnosti združuje socialno zavarovanje in socialno varstvo. V določenih državah v sistemu socialne varnosti prevladujejo značilnosti socialnega zavarovanja, v drugih socialnega varstva. Sisteme, v katerih je poudarek na socialnem zavarovanju, označujemo kot Bismarckove sisteme socialne varnosti. Sisteme, ki so namenjeni vsemu prebivalstvu, vendar nudijo le določen obseg pomoči, pa imenujemo Beveridgeve sisteme socialne varnosti (Kalčič, 1996, str. 17)«.

Sam izraz »socialna varnost« je bil v pravni ureditvi – predpisih prvič uporabljen v ZDA leta 1935. Tega leta je bil sprejet zakon o socialni varnosti, ki je pokrival širok režim socialnega zavarovanja, prav tako pa je ustvaril mešani sistem socialnega zavarovanja in socialnega varstva. (Novak, Cvetko, 2005, str. 20-21).

Sam pojem socialna varnost postaja v svetu in pri nas vse širši, saj želi pokriti vse socialne primere, ki lahko kakor koli prizadenejo človeka. Cilj je zaščititi vse državljane nasploh. Glede na to temelji sistem socialne varnosti na načelu solidarnosti, saj naj bi vsak državljan prispeval od svojega dohodka po svojih zmožnostih za kritje vseh dajatev, ki jih zajema socialna varnost. Vendar pa v svetu obstajajo različni kriteriji za določitev meje med zavarovanim in nezavarovanim prebivalstvom. Običajno glede tega še vedno velja, da se določa zavarovalno obveznost po značaju podjetja, v katerem je oseba zaposlena, ali po statusu osebe same ne glede na to, kje dela.

Pri vprašanju, do kolikšne mere je država dolžna skrbeti za socialni položaj posameznika, ločimo dva sistema. Prvi je v državah s sistemom ekonomskega liberalizma, kjer je izhodišče varovanje svobode posameznika, ki naj svobodno razpolaga s svojim dohodkom in s tem svobodno odloča o načinu zagotavljanja sredstev za socialne primere. Država tako minimalno posega v svobodo posameznika, saj daje zaščito samo najbolj ogroženim. Ta sistem je značilen za anglosaške države, najbolj pa za ZDA. Drugi sistem pa poznamo v socialnih državah, kjer je le-ta dolžna skrbeti za zadovoljevanje potreb in interesov prebivalstva, zato je tudi dolžna organizirati javne sisteme socialne varnosti. Ti sistemi so značilni za evropske kontinentalne države, sistemi nacionalnega varstva pa za skandinavske države (Novak, Cvetko, 2005, str. 20–24).

S pravicami v sistemu socialne varnosti se zagotavljata varnost in kontinuiteta dohodka delavcem in drugim aktivnim osebam in njihovim družinskim članom v času, ko ne morejo delati ali imajo povečane stroške (Bubnov, Strban, 2010, str. 41).

Socialno varstvo

Namen socialnega varstva je zagotoviti najnujnejša sredstva za življenje tistim, ki za to ne morejo poskrbeti sami. Namenjeno je vsem in ne samo zaposlenim, kar pomeni, da za pridobitev pomoči ni potrebno poprejšnje plačevanje prispevkov. Če zadevo pogledamo z zgodovinskega zornega kota, je ta oblika starejša od socialnega zavarovanja, čeprav je bilo pravno urejeno in vključeno v javne sisteme socialne varnosti kot zadnje področje socialne varnosti. Seveda pa so si mnenja o tem, ali sodi socialno varstvo v sistem socialne varnosti, različna, kajti dajatve in storitve iz socialnega varstva so odvisne od

potreb upravičencev, ki jih je potrebno dokazati, kajti financirajo se iz državne ali lokalne blagajne (glej v Kavar Vidmar, 2003).

Socialno varstvo je sistem, ki ne temelji na ideji pomoči. Gre za dodatni sistem, ki se uporablja takrat, ko posamezniku, ki je v socialni ali ekonomski stiski, le-te ni mogoče blažiti z dajatvami iz zavarovanja. Običajno ga delimo na sistem socialnega skrbstva (sistem pomoči določenim skupinam prebivalstva, ki potrebujejo posebno pomoč) ter na sistem splošnega varstva vseh prebivalcev, ki jih doleti ekonomski ali socialni riziko. Za socialno varstvo je mogoče šteti tudi samo tisto, kar sodi v socialno skrbstvo, kar pomeni, da se oba pojma izenačujeta. Po eni strani gre za aktivnosti centrov za socialno delo in socialnih zavodov. Pri socialnih dajatvah se uporablja načelo delitve po potrebi, to pomeni, da se daje pomoč v mejah potrebnosti prizadete osebe. Ta sistem se financira iz lokalnih sredstev ali iz proračuna – možna je tudi kombinacija – ne pa iz prispevkov, zato ga v ekonomskem pomenu besede označujemo kot neprispevnega oziroma kot nekontributivnega (Novak, Cvetko, 2005, str. 19–20).

Sistem socialnega varstva obsega sistem dajatev v denarju, storitvah in stvarnih dajatev, ki imajo naravo socialnih pomoči. Namenjene so posameznikom, družinam in skupinam prebivalstva, za katere se v posebnem postopku ugotovi, da potrebujejo socialno pomoč v denarju, ker nimajo zadostnih sredstev za življenje, ali socialno pomoč v naravi, ker potrebujejo socialne storitve ali stvarne dajatve (Bubnov, Strban, 2010, str. 44).

Sistem socialnega varstva ima univerzalno naravo, ker je namenjen vsakomur, ki se znajde v socialni stiski iz objektivnih razlogov (Bubnov, Strban, 2010, str. 44).

Nacionalna socialna varnost

Nacionalna socialna varnost je najširši pojem. Zajema nacionalne sisteme, v katerih so ob nastanku socialnega primera do dajatev upravičeni vsi državljani in prebivalci ne glede na to, ali so zaposleni ali ne. Tudi ni važno, kakšen je njihov ekonomski ali socialni položaj. Gre torej za sistem, da vsak, ki je dajatve iz socialne varnosti potreben, to tudi dobi. Pri tem ni važno, kakšni so pogoji na njegovi strani. Ta vrsta socialne varnosti torej temelji na ideji generalizacije tako na strani dajatev kot tudi na strani uporabnikov. Seveda pa si tak sistem nacionalne varnosti lahko privoščijo le države z visokim družbenim bruto proizvodom. Tak sistem naj bi stal v povprečju med 27 % in 30,5 % družbenega bruto proizvoda. Tako imamo sisteme, v katerih je prišlo do generalizacije takoj in absolutno (v Veliki Britaniji, drugje pa le za določene rizike – Nizozemska, Skandinavske države) (Novak, Cvetko, 2005, str. 24).

3 ČLOVEK IN DRUŽBA

3.1 VZAJEMNOST IN SOLIDARNOST KOT VREDNOTA V SODOBNI DRUŽBI

Kaj je *človek*? Skoraj zagotovo se je vsak od nas kdaj vprašal, kdo oz. kaj pravzaprav je ali smo. Zakaj smo in kako to, da obstajamo? Kakšna je naša vloga v okolju, kjer živimo? Kaj naj počnemo v življenju in zakaj sploh počnemo »določene« stvari? Zakaj smo takšni kakršni pač smo – zakaj se (na srečo!) tako razlikujemo od drugih?

Na videz enostavna vprašanja, na katera pa pogosto ne najdemo »pravih« odgovorov. Sami pri sebi kmalu spoznamo, da je človek izredno kompleksen »problem«. Na Zemlji je najbolj zapleteno bitje, menda najbolj razvit *organizem*. Brez nekaterih drugih organizmov pa kljub temu ne more živeti! Po svoji naravi je radoveden, zvedav. Že od rojstva sam, brez kakšnih zunanjih pobud, odkriva in spoznava »svoje« okolje. Kasneje se sprašuje o izvoru, o smotrih in o smislu življenja. Bolj redko se »razvije« povsem sam. Nekaterim posameznikom je tako kot osebnim, na srečo pomemben tudi vsesplošen razvoj, vseh ostalih. Iz preteklih izkušenj se (lahko) veliko (na)učim, spoznanja pa prenaša naslednjim generacijam. Danes pa se (pri svojem razvoju) vse pogosteje sooča z umetno ustvarjenimi »ovirami«, ki so plod njegovega »del(ovanj)a«. Naravnih »ovir« ima na Zemlji vedno manj tudi ali predvsem zaradi sebe – »človeka«. Čeprav mu prav narava življenje sploh omogoča, jo kljub temu – da se tega zaveda – danes premalo ceni!

Znanstvene discipline gledajo na človeka z različnih zornih kotov. V nadaljevanju bom predstavila najpomembnejše.

Sociološki pogled na vzajemnost in solidarnost

Družbene in gospodarske razmere danes bolj kot v preteklosti vabijo, da medsebojno pomoč in sodelovanje po lastnih zmožnostih tudi konkretno udeležimo. Vključenost v več skupnosti je bistvenega pomena za razvoj, za razvijanje osebnih potencialov in zavedanje odgovornosti in solidarnosti. Družba lahko uspešno, uravnoteženo in trajnostno deluje samo na načelu solidarnosti. Medsebojna podpora ljudi in skupin je nujna za sobivanje. Socialna varnost je temelj in najpomembnejši učinek solidarne družbe. Socialno varnost bi lahko opredelili kot aktivno pomoč javnega sistema pri zagotavljanju kakovostnih in človeka dostojnih življenjskih razmer.

Človek je sposoben živeti in delovati kot človek le iz socialnega okvira. Med okoljem in človekom poteka medsebojno vplivanje. Tudi človek kot posameznik vpliva na družbeno življenje (Juhant, 2003, 113). Solidarnost z vidika sociologije¹ je med prvimi opredelil Emil Durkheim, ki se je kot eden prvih lotil analize solidarnosti in jo delil na mehansko ter organsko. Mehansko solidarnost je povezoval s predindustrijskimi družbami, ko ni bilo specializacije del in velike razlike med ljudmi. Za razliko od predindustrijskih družb pa solidarnost v industrijskih družbah temelji na razlikah med člani, ne na uniformiranosti.

¹ Je ena od vej družboslovja, ki se ukvarja s proučevanjem družbe, družbenega življenja in življenjem posameznika v družbi. Raziskuje zlasti družbeno ravnanje človeka, njegovo učinkovanje na družbo, pa tudi najrazličnejše mreže medčloveških odnosov. Predmet proučevanja, s katerim se ukvarja sociologija, praktično sestavlja del našega vsakdanjega življenja. V življenju se namreč soočamo z različnimi ljudmi, družbenimi skupinami in organizacijami (vrtec, šola, služba ...).

Obstaja več specializacij dela, vendar člani brez medsebojnega sodelovanja ne morejo tvoriti uspešne celote. To po njegovem predstavlja organsko solidarnost. Člani so odvisni od specializiranih veččin drugih, kar je podlaga za organsko solidarnost. Durkheim je trdil, da se z delitvijo dela povečuje družbena solidarnost ter soodvisnost članov družbe (glej v Mercina, 2009, str. 488).

Veljko Rus opisuje solidarnost kot »nekvalificirano« enakost, ki se ne ozira na veljavno merilo razdelitve v konkretni družbi, pri čemer daje besedo v narekovaje zaradi negativnega prizvoka besede. Gre za enakost, ki izvira iz temeljne enakovrednosti ljudi. Solidarnost opisuje kot specifičen spoj svobode, enakosti, varnosti in blaginje (glej v Mercina, 2009, str. 489).

Mercina je solidarnost opredelil kot element pravičnosti. Solidarnost razume kot medčloveško povezanost, ki temelji na biološki istovrstnosti, podobnosti in čustveni komunikaciji. Sočutje je eno ključnih sestavin solidarnosti. Solidarnost je vrednota, ki služi ideji sožitja, najprej prek morale in pravičnosti, ki ju sooblikuje kot osnovna solidarnost, ob tem pa še v različnih oblikah aktivne solidarnosti, ki iz osnovne izvirajo. Aktivna solidarnost se udejanja predvsem na naslednje načine:

- Kot dejanja solidarne pomoči,
- Kot solidarnostno sodelovanje,
- Kot institucionalizirana solidarnost (Mercina, 2009, str. 490).

Pravičnost ter s tem solidarnost sta pomembni vrednoti današnjih demokratičnih držav, sta del slovenske ustave kot tudi prava EU. Lizbonska pogodba umešča pravičnost in solidarnost med temeljne vrednote EU, ki so skupne vsem članicam (Mercina, 2009, str. 511).

Psihološki pogled na vzajemnost in solidarnost človeka

Po prepričanju psihologov ne moremo natančno ugotoviti človekove osebnosti, če se opiramo samo na znanstvena dognanja psihologije ali kake druge znanosti (Juhant, 2003, str. 113).

Ta pridobljena znanja iz znanstvenega preučevanja duševnosti pomagajo posamezniku, da si pomagajo v življenju, tako da znajo uporabiti v splošno ter v svojo korist. Psihologija² je iztočnica, na podlagi katere lahko nadrejeni ljudje v podjetju spoznajo značilnosti in obnašanje svojih zaposlenih ter ta spoznanja kasneje uporabijo pri komuniciranju z njimi, nanje vplivajo in manipulirajo.

Ti lahko s spoznavanjem duševnih funkcij (čustvovanje, motivacija, zaznavanje, učenje in drugo) razlikujejo posameznike med seboj in ustvarijo svoj vtis o njih. Vzajemnost in solidarnost iz psihološkega vidika je pomembna predvsem pri duševnem zdravju družbe. Daje nam neko varnost in s tem psihološko mirnost, da se v težkih trenutkih, kot so brezposelnost, bolezen, lahko obrnemo na razne ustanove, ki nam nudijo pomoč.

² Je veda, ki znanstveno proučuje duševnost, obnašanje in osebnost, torej psihološke procese pri človeku. Vse, kar opažamo in česar se zavedamo, pripada našemu duševnemu svetu. Osnovna cilja psihologije sta pridobivanje spoznanj o duševnem dogajanju osebnosti in obnašanju ter koristna uporaba teh znanj (Musek, Pečjak, 2001, str. 34).

Antropološki pogled na vzajemnost in solidarnost človeka

Antropologija³ izhaja najprej iz človekove telesne pogojenosti in iz nje išče celoto človeka, metoda, ki bi jo lahko preprosto označili od lupine k jedru (Juhant, 2003, str. 111).

Razvoj antropologije je močno zaznamoval Kant s svojo utemeljitvijo antropologije kot krovne znanosti. »Človek kot odlično bitje svobode si mora sam določati temelje delovanja, iz svoje svobode premagovati ujetost v svet narave in družbi dati dovolj močne zglede in motive za njen obstoj« (Kant v: Juhant, 2003, str. 101).

»Človek vedno ostaja **iskalec samega sebe**. Četudi se je deloma našel, določil, odkril, pa kljub temu o sebi še ni povedal vsega« (Juhant, 2003, str. 181).

Solidarnost je Ramovš opredelil kot pomoč kateremu koli človeku, ne glede na pripadnost in interes (2003, str. 384).

Sočutje je ključna sestavina solidarnosti, to je tisto, kar nas prepriča, je odziv na zaznavo trpljenja pri nekom drugem. Omenjeno čustvo je veliki meri odvisno od morale, vzgoje, religije.

Solidarnost se prične v družini, ko starši skrbijo za otroke, ki še ne zmorejo preživeti sebe. Včasih so otroci kasneje skrbeli za svoje starše, danes temu ni več tako, veliko je k temu pripomogel način življenja, odtujenost, hiter tempo življenja. Včasih so že odrasli otroci skrbeli za svoje ostarele starše pod isto streho. Sprememba vrednot je v veliki meri vplivala na pomen vzajemnosti in solidarnosti, z razvojem tehnologij, industrializacije smo ljudje postali bolj zaprti vase. Ljudje večji pomen dajemo materialnim dobrinam kot pa pomoči sočloveku. Veliko manj je sosedske, medsebojne pomoči, kot je bilo v preteklosti. V času krize smo Slovenci na raznih dobrodelnih akcijah pokazali, da smo solidarni, ni pa je čutiti pri določenih posameznikih, ki so krizo soustvarili.

Ekonomski pogled na vzajemnost in solidarnost človeka

Ekonomija⁴ omogoča človeku oz. ljudem ustvarjalno okolje in ustvarja osnovo, da ostale vede sploh obstajajo v takšni obliki, kot jih poznamo danes. Ekonomija je posameznika pripeljala do tega, da je znal dobrine pravilno razporediti, tako da je svoje misli usmeril drugam ter začel odkrivati naravne zakonitosti ter ustvarjati. Ekonomija se povezuje s posameznikom in mu omogoča, da lahko ta zadovolji svoje osnovne potrebe.

Ekonomija je veda, ki je za človeka eksistencialnega pomena. Pomaga posamezniku se razvijati in preživeti, pomaga mu razlagati svet in ga razumeti, ter ga nenazadnje opredeljuje kot potencialno dobrega gospodarja z okoljem (Kračun 1990, str. 3–10).

Z vidika ekonomije bi bilo vse prepuščeno trgu, kar bi pomenilo, da bi razbremenili javni sektor in s tem porušili temelje socialne države. Za ohranjanje socialne varnosti je pomembno, da ustvarjamo nova delovna mesta, da krepimo konkurenčnost. Kriza socialne varnosti ni vzrok, ampak posledica zmanjšane gospodarske rasti.

³ Antropologija je veda o človeku kot členu narave, interdisciplinarna znanstvena disciplina, ki se ukvarja s preučevanjem temeljnih zakonitosti človeškega življenja v preteklosti, sedanjosti in prihodnosti, ki izhaja iz bistva človeka in njegovega odnosa do sveta.

⁴ Je družbena znanost, ki se ukvarja s tem, kako lahko skupina posameznikov z omejenimi sredstvi doseže neomejene cilje, tj. kako z omejenimi viri zadovolji potrebe človeštva. Ekonomija je pri tem povezana z naravoslovnimi vedami, kot sta fizika in kemija, ki raziskujeta, kako do teh virov priti.

Ni pomembno le zasledovati ekonomske učinke.

V zadnjem času tudi ekonomija daje večji poudarek vzajemnosti in solidarnosti in sicer po mnenju Kovača solidarnost v času krize šteje več kot konkurenca, participacija in medsebojna odgovornost več kot egoistični interesi in maksimiranje lastnih koristi (Kovač, 2010).

Za današnjo tržno usmerjeno družbo sta pojma vzajemnost in solidarnost vedno bolj pomembna. Predvsem zato, ker se v ospredje postavlja človeka, ki je pripravljen pomagati, nuditi pomoč ljudem v stiski in ne le strmeti k materialnim dobrinam.

3.2 SOODVISNOST ČLOVEKA IN DRUŽBE

Človek je **naravno in družbeno bitje**. Za človeka so značilni **naučeni obrzci vedenja**. Ti se prenašajo iz generacije v generacijo in se pri tem tudi spreminjajo. Človek ne more obstajati kot samotni posameznik (samota zgolj lastna izbira v določenem življenjskem obdobju). Za človekovo naravo je značilna **družbenost**. Že značilnosti, ki jih opredeljujemo kot tipično človeške (govor, razvit smisel za abstraktne pojme, uporabljanje orodij ...) so sicer pogojene že s človekovo biološko konstitucijo, vendar pa se razvijejo le v družbi. Usklajevanje med posameznikom in družbo poteka ves čas, saj se posameznik vse življenje usklajuje z družbo, v kateri živi.

»Družba naj bi bila le abstrakcija, dejansko pa obstajajo le posamezna vedenja in vplivi le-teh na druge, kar pripelje do medsebojne interakcije. Kljub temu pa pojem **družba** ostaja neizogiben v sociologiji. Družbo sestavljata družbena dejanja in družbeni pojavi.« (Flere, 2003, str. 59).

Družba⁵ je največkrat pojmovana kot **celota medčloveških odnosov**. Živimo v kompleksnem družbenem okolju. Vsak od nas se vključuje v različne odnose z drugimi ljudmi (proces izobraževanja, odnosi v družini, odnosi med prijatelji, odnos do institucij ...). V vsakdanjem pogovoru pojem družba večkrat uporabljamo v različnih pomenih (gibati se v »dobri družbi« ali »slabi družbi«, biti član »visoke družbe« ...).

Človek znotraj družbenega okolja dobiva svojo identiteto in postaja človek. Družbeni kulturni okvir je pogoj, da človek uveljavlja samega sebe (Juhant, 2003, 263).

Družba na eni strani omogoča, na drugi strani pa krati človekovo svobodo. Oseba je temelj družbe, ki se v dialogu dogovorijo za medsebojno sodelovanje. Na dialogu lahko družba postaja solidarna (glej Juhant, 2003, str. 264).

Človek je družbeno bitje, kar pomeni, da brez družbe ne more obstajati. Med človekom in družbo je zelo močna povezava, saj človek brez družbe ne more obstajati, tako kot družba ne brez človeka. Za obstanek in razvoj družbe je bilo potrebno ustvariti pravila, ki določajo načine vedenja in ravnanja posameznikov. Da se družbena pravila v družbi uveljavijo, je potrebno ustanoviti posebno strukturo, ki bi imela nadzor nad uveljavljanjem le-teh.

⁵ Je skupnost ljudi in celota njihovih odnosov. Na določen gospodarski in politični način organizirana skupnost ljudi. Skupina ljudi, ki jih družijo skupni interesi, zlasti zabava (SSKJ, 1994).

3.3 MEDSEBOJNA POMOČ

Pomoč – kar kdo naredi namesto drugega, drugi pomen pa, kar se da komu, da pride iz neugodnega položaja (SSKJ, str. 912).

Kot medsebojno pomoč razumemo v prvi vrsti tisto pomoč med ljudmi določene vaše skupnosti, kjer vaščani drug drugemu pomagajo pri raznih delih, računajoč na skorajšnje povračilo z enakim delom (Makarovič, 1996).

V tradicionalni kmečko-obrtniško-stanovski družbi je starim ljudem nudila materialno varnost njihova družina in deloma krajevna soseska ter sorodstvena mreža. Tudi povezanost generacij je slonela na teh dveh socialnih mrežah. V izjemnih primerih, ko so krvne in krajevne socialne mreže odpovedale, je blažila stisko starih ljudi solidarnost v širši skupnosti, zlasti dobrodelnost verskih skupnosti, na primer z razdeljevanjem hrane in z ubožnicami, ki so jih imeli samostanski redovi in verske bratovščine. V tradicionalnih socialnih mrežah so stari ljudje zadovoljevali tudi svoje nematerialne socialne potrebe, seveda na ravni razmer tistega časa. Bili so vtankani v tesno medčloveško in medgeneracijsko povezanost, zlasti z vnuki, ki so jih varovali in jim s pripovedovanjem predajali svojo življenjsko izkušnjo, srednji generaciji pa svetovali pri njihovem delu.

V tradicionalni družbi so torej stari ljudje doživljali materialno varnost in človeško bližino predvsem v krvnem sorodstvu in krajevnem sosedstvu, kar je deloma dopolnjevala verska dobrodelnost.

Razvita industrijska družba 20. stoletja je materialno varnost starih ljudi socializirala. Socialno pravni sistem industrijskih držav so predpisovali in predpisujejo moderne socialne mreže javnih programov za stare ljudi: pokojninsko, invalidsko in zdravstveno zavarovanje, zavarovanje za nego v starosti, pravico do socialnih prejemkov, do državne in univerzalne pokojnine, kriterije za mrežo domov in drugih programov za stare ljudi, za civilno samoorganizacijo v okviru samopomoči in človekoljubne solidarnosti ter za zasebno profitno podjetniško dejavnost na področju oskrbe starih ljudi.

V modernih medčloveško odtujenih urbanih naseljih je v veliki meri izgubila stik s starimi ljudmi, zato ne moreta več skrbeti za zadovoljevanje njihovih materialnih socialnih potreb. Nematerialne potrebe pa so bile v industrijsko-porabniški družbi sploh odrinjene napol v pozabo, vladalo pa je prepričanje, da lahko razne socialne ustanove za starostnike zadovoljijo s svojimi storitvami vse njihove potrebe. Toda to prepričanje je iluzija. Uslužbenci socialnih institucij lahko nudijo vsakemu staremu človeku zelo dobro materialno preskrbo, na področju nematerialnih potreb pa to ni mogoče. Uslužbenci morajo opravljati storitve po službeni dolžnosti za vse. Oseben medčloveški odnos, ki ga star človek nujno potrebuje, pa se ne da opravljati službeno in ga ni mogoče zaposlenemu ukazati.

Pomembno je zavedanje, da je družina pomembno stičišče medgeneracijske solidarnosti, saj je solidarnost poleg občutka odgovornosti temelj pomoči družini. Otroci se čutijo moralno odgovorne, da pomagajo svojim staršem v stiski. Tudi v zakonu je opredeljeno, da naj otroci staršem priskrbijo ustrezno pomoč, če si je sami ne morejo zagotoviti (Ramovš, 2003).

Človeka že od nekdaj spremljajo socialne težave, materialne in tiste v medčloveških odnosih. Večji del jim ljudje kljubujejo sami ali s pomočjo sorodnikov, del človeških težav pa ostaja prepuščen javni družbeni človečnosti ter solidarnosti. Danes se organiziranemu

reševanju in preprečevanju socialnih težav oziroma stisk ljudi posveča sociala (glej Ramovš, 1995, str. 17).

3.4 OBLIKE ZAVAROVANJ

Človek je zaradi varovanja svojega premoženja in samega sebe skozi čas razvijal najrazličnejše oblike ukrepov, ki so ga varovali pred različnimi dogodki, ki so lahko imeli za posledico nastanek škode. Iz tega je mogoče sklepati, da je bila oblika oziroma način varovanja pred morebitno škodo odvisna od vrste nevarnosti, pred katero se je hotel zavarovati. Tako so posledično z nastankom novih oblik nevarnosti nastajale vedno nove, ustrezne oblike varovanja pred neljubimi dogodki.

Zavarovanja razvrščamo na osnovi različnih meril tako zaradi predpisov kot tudi zaradi potreb statističnega spremljanja zavarovanj. Najpogosteje delimo zavarovanja po načinu odločanja, po predmetu zavarovanja in po panogah (Starman, 2004, str. 1-5).

Po načinu odločanja delimo zavarovanja na:

- **javna zavarovanja**, ki jih predpisuje država s svojimi predpisi in zakoni (obvezna, nacionalna);
- **privatna zavarovanja**, ki so prostovoljna, saj se zavarovanci o njih prostovoljno odločajo in sklepajo individualne pogodbe z zavarovalnico.

Od varovanja, ki ga je organiziral posameznik zase, oziroma za svojo družino (samozavarovanje), je z družbenim razvojem varovanje postalo skrb širše družbene skupine. Organiziranje takšne vrste varnosti danes poteka v okviru posebne dejavnosti, ki jo imenujemo zavarovanje (Ivanjko et al., 1999a, str. 10).

V pogovornem jeziku se pojem zavarovanje uporablja v različnih pomenih. Ne glede na različno uporabo pojma je potrebno ločiti pojem zavarovanje, ki se nanaša na organizacijo (zavarovatelja oziroma zavarovalnico), ki na podlagi zavarovalne pogodbe prevzame zavarovalno kritje in zavarovanje v smislu zavarovalnega razmerja, npr. življenjsko zavarovanje. Zavarovanje premoženja in oseb se na sedanji stopnji razvoja izvaja praviloma kot posebna gospodarska in družbena dejavnost, katere cilj je ustvarjanje ekonomske varnosti pred nastankom škodnih dogodkov (Ivanjko, 1999b, str. 12).

Zavarovanje kot gospodarsko dejavnost imenujemo zavarovalništvo. Zavarovalništvo je sistem organiziranih oblik zavarovanja oziroma zavarovalne dejavnosti. Pri tem je potrebno ločiti pojem zavarovalništva od zavarovalstva, saj zavarovalništvo ne vključuje obveznih socialnih zavarovanj. Kot pravi Ivanjko (1999b, str. 13): »Zavarovalstvo je partner države in družbe kot celote na področju uresničevanja kolektivne in individualne socialne varnosti ljudi in ni dejavnost, s katero se izključno zasledujejo individualni pridobitni interesi posameznikov«. Tako lahko zaključim, da so privatna zavarovanja tista, s pomočjo katerih si vsak posameznik povečuje lastno socialno varnost, saj gre za individualno prilagojena zavarovanja individualnim potrebam posameznika.

V Sloveniji deluje sistem socialnega zavarovanja, s katerim je zagotovljena socialna varnost določene starejše generacije tako, da jo vzdržuje mlajša generacija prebivalstva. Seveda predstavlja za državo to določeno breme. Država se tega velikega bremena zaveda, zato lahko v zadnjih letih opazimo ravnanje države, s katerim želi breme socialnega varstva prenesti na zavarovalne družbe. Vse bolj postajajo pomembna prostovoljna pokojninska zavarovanja, ki bodo nekoč nadomestila pokojninski sistem PAYG, ki temelji na sistemu sprotnega prispevnega kritja, kjer se prispevki neposredno

namenjajo izplačevanju pokojnin. Pojavlja se veliko novih zavarovalnih vrst in tudi napori zavarovalnic po večjem trženju. Predvsem so v porasti življenjska zavarovanja, ki bodo v ne tako oddaljeni prihodnosti tržena v takšnem obsegu kot premoženjska zavarovanja. Zavarovalniška dejavnost v Sloveniji pridobiva na pomenu in tudi na kakovosti storitev.

4 RAZVOJ SOCIALNE VARNOSTI SKOZI ČAS IN NAČELA SOCIALNE VARNOSTI

4.1 ZGODOVINSKI RAZVOJ SOCIALNE VARNOSTI V SVETU IN PRI NAS

Začetki socialnih zavarovanj oziroma sistemov socialne varnosti segajo v konec 19. stoletja, ko so se v Evropi začele pojavljati posamezne oblike obveznega zavarovanja. Prve oblike socialnega zavarovanja, ki so sprva obsegale socialne pomoči, so bile rezultat industrializacije in razvoja delavskega gibanja.

Ločimo 4 faze razvoja socialne varnosti (glej v Kavar Vidmar, 2003):

1. **obdobje do 1883** je obdobje zasebne iniciative, prebivalci morajo kriti stroške socialnih primerov iz lastnih sredstev.
2. **obdobje od 1883 do 1939** je obdobje razvoja socialnih zavarovanj. Za zagotovitev vsaj minimuma socialne varnosti, predvsem za primer bolezni, invalidnosti in starosti, so se delavci pričeli povezovati v strokovna združenja, zadruge, bratovščine in podobne organizacije, ki so jih zastopale pri uveljavljanju pravic nasproti lastnikom kapitala. Države so začele z zakonskimi ukrepi regulirati področje varstva delavcev in uvajati minimalne norme socialnega varstva. Povečan interes države za socialno zavarovanje je v prvi vrsti zasluga nemškega kanclerja Bismarka, ki je v Nemčiji uvedel prvo splošno obvezno delavsko zavarovanje, in sicer leta 1883.
3. **obdobje od 1939 do 1990** je obdobje razvoja in krepitve socialnih sistemov, 1939 je bil v ZDA sprejet prvi zakon o socialni varnosti. V Veliki Britaniji je po 2. svetovni vojni lord Beveridge sestavil **Beveridgeov načrt**, ki je kombiniral:
 - socialno zavarovanje:
 - pokojninsko in invalidsko zavarovanje,
 - zavarovanje za primer brezposelnosti.
 - sistem denarnih socialnih pomoči – namenjeni so bili posameznikom ali družinam, ki ne dosegajo določenega dohodka ali se znajdejo v materialni stiski.
 - sistem nacionalnega varstva, iz sredstev države se financirajo:
 - nacionalno zdravstveno varstvo in
 - nacionalni otroški dodatki – nobena družina ne sme trpeti pomanjkanja, ker ima večje število otrok. Upravičenec do otroškega dodatka je vsakdo, ki ima otroke, ne glede na socialni položaj.
4. **obdobje od 1990 do danes** je obdobje zmanjševanja javne odgovornosti. Do leta 1990 se je krog upravičencev do socialne varnosti širil, po tem letu pa se zožuje. Zmanjšuje se obseg pravic in zaostrejejo se pogoji za njihovo uveljavitev.

Na območju Slovenije je bilo že leta 1836 ustanovljeno **Splošno delavsko bolniško društvo za Kranjsko**. Člani tega društva so vplačevali zavarovalno premijo in imeli pravice do prejemanja dajatev v primerih bolezni in poškodb.

V času Avstro-Ogrske (po letu 1867) so se ustanovljale podporne vzajemne blagajne za določene poklice. Sprejeta sta bila 2 zakona, in sicer Zakon o zavarovanju za nesreče pri delu ter Zakon o bolniškem zavarovanju delavcev.

V obdobju Kraljevine SHS je katoliška Cerkev poudarjala odgovornost države za socialni položaj delavcev in ljudi. Pod njenim vplivom je bil sprejet prvi Zakon o socialnem zavarovanju. Postopno so se uveljavila tudi bolniško, nezgodno in starostno zavarovanje.

V Jugoslaviji se je socialna varnost prvotno urejala na zvezni ravni. Leta 1950 je bil sprejet zvezni zakon o socialni varnosti, ki ni zajemal samozaposlenih. Po letu 1954 so se zavarovanja razdelila na pokojninsko, zdravstveno in druga. **1954** je bil urejen **način financiranja s prispevki**. Po letu 1974 je imela vsaka republika svoj sistem socialne varnosti, temeljni zvezni zakon je zaradi delavcev migrantov veljal le za pokojninsko in invalidsko zavarovanje.

Sedanji socialni sistemi so izpeljani iz socializma ter so z nekaj spremembami in dopolnitvami prilagojeni drugačnim družbenim razmeram in demografskim spremembam.

4.2 PRAVNI VIRI

Sistemi socialne varnosti so urejeni s številnimi mednarodnimi predpisi in s predpisi posameznih držav.

Vire prava socialne varnosti delimo na mednarodne (zunanje, eksterne) vire in na notranje (državne, interne) vire. Pravna ureditev socialne varnosti v različnih državah ima nekatere skupne poteze, posebno v državah, ki pripadajo istemu osnovnemu konceptu socialne varnosti, bodisi Bismarckovemu⁶ bodisi Beveridgevemu⁷. Skupne značilnosti izvirajo tudi iz sprejemanja mednarodnih norm socialne varnosti.

Ne glede na to ima socialna varnost, ki je moderno nadaljevanje tradicionalnega izražanja vzajemnosti in solidarnosti med ljudmi, toliko nacionalnih posebnosti, da popolno poenotenje javnih sistemov socialne varnosti v dogledni prihodnosti ni mogoče (Kavar Vidmar, 2003).

4.2.1 MEDNARODNI PRAVNI VIRI

Mednarodne pravne vire predstavljajo univerzalni pravni akti, kot so deklaracije in pakti Organizacije združenih narodov, konvencije in priporočila Mednarodne organizacije dela in konvencije drugih mednarodnih združenj ter večstranske in dvostranske meddržavne pogodbe o socialni varnosti (Kalčič, 1996, str. 24).

Konvencije, pakti in listine na področju socialne varnosti imajo za države podpisnice določene pravne posledice. Slovenijo zavezujejo mednarodni akti s področja socialne varnosti, ki jih je ratificirala nekdanja Jugoslavija, na temelju Akta o notifikaciji nasledstva in mednarodne pogodbe, in ki jih je Slovenija podpisala ter ratificirala po osamosvojitvi (Bubnov, Strban, 2010, str. 122–123).

⁶ Ta model je najstarejši, začetki pa prihajajo iz Nemčije. Poleg Nemčije pa imajo ta model še v Avstriji, Belgiji, Franciji, Luksemburgu in na Nizozemskem, imamo pa ga tudi v Sloveniji.

⁷ Beverigov sistem povezujemo z Anglijo, kjer je tudi nastal po 2. svetovni vojni. Gre za izrazito državno voden in upravljan model. Poleg Anglije imajo tak model še Danska, Švedska, Irska, Italija, Španija, Portugalska, Grčija, Kanada, Avstralija in Nova Zelandija.

Akti OZN

Najpomembnejši mednarodni akti, sprejeti v okviru OZN, vsebujejo norme o obveznostih držav, da uredijo socialne pravice v nacionalnem sistemu.

Splošna deklaracija človekovih pravic, slednjo je Generalna skupščina Združenih narodov v New Yorku sprejela decembra leta 1948. V njej so opisane glavne človekove pravice. Dokument je osnova za vse mednarodnopravno zavezujoče instrumente o človekovih pravicah, kljub temu da deklaracija ni pravno zavezujoča.

Pravice s področja socialne varnosti so določene v dveh členih:

- 22. člen: Vsak ima kot član družbe pravico do socialne varnosti pravico do uživanja ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic, nepogrešljivih za njegovo dostojanstvo in svoboden razvoj, s pomočjo svojih skupnosti in mednarodnega sodelovanja in v skladu z ureditvijo in sredstvi določene države.
- 25. člen: (1) Vsakdo ima pravico do take življenjske ravni, ki zagotavlja njemu in njegovi družini zdravje in blagostanje, vključno s hrano, obleko, stanovanje, zdravniško oskrbo in potrebne socialne usluge; pravico do varstva v primeru nezaposlenosti, bolezni, delovne nezmožnosti, vdovstva ter starosti ali druge nezmožnosti za pridobivanje življenjskih sredstev zaradi okoliščin, neodvisnih od njegove volje. (2) Materinstvo in otroštvo sta upravičena do posebne skrbi in pomoči. Vsi otroci, bodisi da so rojeni kot zakonski ali zunaj zakonske skupnosti, uživajo enako socialno varstvo.

Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah je bil sprejet 1966. Ratificirala ga je nekdanja SFRJ, Slovenijo pa obvezuje na temelju notifikacije nasledstva. V njem so poudarjene predvsem pravica vsakogar do socialne varnosti, posebno varstvo družine in otroka in pravica vsakogar do primernega življenjskega standarda.

Konvencije in priporočila Mednarodne organizacije dela

Glavni cilj MOD je delovati na področju izboljšanja socialne pravičnosti in statusa delavcev po svetu. Med njene pristojnosti pa uvrščamo še izboljševanje delovnih razmer in življenjskih standardov s pomočjo mednarodnih akcij ter krepitev ekonomske in socialne stabilnosti. Danes omenjena organizacija šteje 183 držav članic iz celega sveta, med njimi je tudi Slovenija⁸. Naša država se tako redno udeležuje vsakoletnih rednih zasedanj generalne konference ter izvršilnega odbora s tripartitno delegacijo, ki jo sestavljajo predstavniki vlade, delodajalcev in sindikatov.

Konvencije in priporočila MOD predstavljajo najpomembnejše vire mednarodnega delovnega prava in mednarodnega prava socialne varnosti. Z njim pogodbenici potrjujeta obojestranski interes za spodbujanje standardov MOD in Deklaracije MOD o temeljnih načelih in pravicah iz dela. MOD posveča veliko pozornosti razvoju socialnega partnerstva ter tako spodbuja nadaljnji interes za krepitev sodelovanja v državah članicah, ki so ratificirale konvencije in priporočila. Po ugotovitvah MOD ima le 20 odstotkov svetovnega prebivalstva primerno socialno varnost in več kot polovica nima nobenega kritja sploh. MOD aktivno spodbujajo politiko in zagotavlja pomoč državam, da pomagata razširiti ustrezno raven socialne zaščite za vse člane družbe.

⁸ Republika Slovenija je bila sprejeta v MOD 29. maja leta 1992, svoje sodelovanje pa je še bolj okrepila leta 2002 s podpisom sporazuma o sodelovanju.

Socialna varnost vključuje dostop do zdravstvenega varstva in varnost dohodka, zlasti v primeru starosti, nezaposlenosti, bolezni, invalidnosti, poškodb pri delu, porodniškega dopusta ali izguba glavnega hranilca dohodka.

Med mednarodnimi pogodbami, katere je ratificirala Slovenija je prav gotovo ključnega pomena Konvencija št. 102 o minimalnih normah socialne varnosti, akt Mednarodne organizacije dela.

Konvencijo št. 102 je ratificirala že nekdanja država Jugoslavija leta 1955 (UL SFRJ – MP, št. 1/55), Slovenija pa notificirala leta 1992 (UL RS – MP, št. 54/1992). Konvencija določa minimalne norme socialnih prejemkov na področju zdravstvenega varstva, bolezni, brezposelnosti, starosti, za primer nesreče pri delu in poklicne bolezni, materinstva in za družinske člane ob smrti hranitelja družine. Za posamezno področje konvencija določa zavarovane osebe, zavarovane primere in minimalni obseg socialnih prejemkov. Poleg tega vsebuje še pojasnila splošnih pojmov, obračunavanje periodičnih izplačil, obravnavanje tujih državljanov in skupne določbe.

Država, ki ratificira Konvencijo št. 102, mora zagotoviti pravice najmanj za tri socialne primere od devetih, od katerih mora biti vsaj eden od primerov: brezposelnost, starost, poškodba pri delu, invalidnost, smrt.

Druge konvencije s področja socialne varnosti so bile sprejete kasneje, po sprejemu Konvencije št. 102, in natančneje določajo obveznosti države in pravice za posamezni socialni primer. Slovenijo obvezujejo konvencije št. 103 o varstvu materinstva in 121 o dajatvah za nesreče pri delu in poklicne bolezni ter še nekatere, ki se posredno ukvarjajo s socialno varnostjo in socialnimi ugodnostmi. Te so:

- Konvencija št. 155 o varstvu pri delu, zdravstvenem varstvu in delovnem okolju,
- Konvencija št. 159 o poklicni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov,
- Konvencija št. 161 o službah medicine dela.

Akti Sveta Evrope

Svet Evrope je po mnenju nekaterih avtorjev gotovo tista mednarodna organizacija, ki jo največkrat napačno zamenjujemo z Evropsko Unijo. Ne le ime, ki je precej podobno Evropskemu Svetu, temveč tudi najpomembnejša izmed konvencij, sprejetih v okviru Sveta Evrope, Konvencija o človekovih pravicah, se dostikrat pripiše pravnemu redu Evropske unije. Omenjena konvencija kakor tudi Evropsko sodišče za človekove pravice s sedežem v Strasbourgu sodita pod okrilje Sveta Evrope⁹ in nimata neposredne povezave z institucionalno in pravno strukturo Evropske unije.

Za področje socialne varnosti je med pomembnejšimi dokumenti, ki jih je sprejel Svet Evrope Evropska socialna listina.

Leta 1999 je Slovenija ratificirala Evropsko socialno listino (UL RS – MP, št. 7/1999). Država, ki ratificira revidirano ESL, ni dolžna ratificirati vseh členov, ampak je dolžna ratificirati določeno število členov ali oštevilčenih odstavkov. Slovenija je ratificirala vseh 31 členov, razen treh odstavkov v II. delu listine.

⁹ Svet Evrope je bil ustanovljen 5. maja 1949 in je najstarejša vseevropska meddržavna organizacija. Ustanovilo ga je 10 držav ustanoviteljic, te pa so Belgija, Danska, Francija, Irska, Italija, Luksemburg, Nizozemska, Norveška, Švedska, Združeno kraljestvo. Trenutno jo sestavlja 47 držav članic, ki so se z vstopom zavezale k spoštovanju človekovih pravic, demokracije in vladavine prava. Slovenija je polnopravna članica postala 14. maja 1993.

Evropska socialna listina ureja pravice iz socialne varnosti tako, da se sklicuje na že omenjeno Konvencijo št. 102 o minimalnih normah socialne varnosti. Tako določa pravice do socialne varnosti, socialnega in zdravstvenega varstva, socialnih storitev, poklicnega usposabljanja, rehabilitacije in prekvalifikacije invalidov, pravico družine do ustreznega socialnega zavarovanja in pravice mater in otrok do ustreznega socialnega in ekonomskega varstva. Ureja tudi druge pravice pri delu in v zvezi z delom (Klinar, 2002, str. 6). Letos, natančneje maja, je minilo petdeset let od podpisa Evropske socialne listine.

Prav tako pomemben dokument omenjene institucije s področja sociale je Evropski kodeks o socialni varnosti, ki ga je naša država ratificirala novembra leta 2003. Sicer pa je zapisani kodeks za Slovenijo začel veljati februarja leta 2005. Le-ta opredeljuje osnovne socialnovarstvene pravice delavcev. Za vsako področje socialne varnosti natančno določa kategorije varovanih oseb, naravo dajatve, pogoje za pridobitev dajatev, čas trajanja upravičenosti do dajatev ter izračun dajatev.

Kodeks temelji na **Konvenciji Mednarodne organizacije dela (ILO) št. 102** o minimalnih normah socialne varnosti ter pokriva vseh **devet vej socialne varnosti**, urejenih v konvenciji. Cilj kodeksa v primerjavi s konvencijo je dvigniti raven evropskega režima socialne varnosti. Za vsako področje socialne varnosti natančno določa kategorije varovanih oseb, naravo dajatve, pogoje za pridobitev dajatev, čas trajanja upravičenosti do dajatev ter izračun periodičnih dajatev.

Cilj kodeksa kot edinega evropskega splošnega instrumenta o socialni varnosti je spodbujati dvig standardov na vseh področjih socialne varnosti in harmonizacijo sistemov socialne varnosti v Evropi. To pa pomeni, da države podpisnice konvencija zavezuje k ohranjanju vzajemnosti in solidarnosti.

Akti Evropske unije

Vire prava EU delimo na primarne in sekundarne. Kot primarne pravne vire pojmujeemo izvirne vire. To pomeni, da se ti viri ne opirajo na hierarhično višje, temveč so sami podlaga za sprejem nižjih, tako imenovanih sekundarnih pravnih virov. K primarnim pravnim virom tako štejemo ustanovitvene pogodbe in njihove dopolnitve ter pogodbe, sklenjene s tretjimi državami. To so pogodbe, ki so jih skupnosti same ali pa skupno z državami članicami sklenile s tretjimi državami.

Med primarne vire tako štejemo naslednje temeljne pogodbe:

- Pogodba o ustanovitvi Evropske skupnosti za premog in jeklo;
- Pogodba o ustanovitvi Evropske gospodarske skupnosti;
- Pogodba o ustanovitvi Evropske skupnosti za jedrsko energijo;
- Pristopne pogodbe;
- Pristopne pogodbe in akti o pristopu;
- Proračunska pogodba;
- Pogodba o združitvi;
- Enotna evropska listina;
- Pogodba o Evropski uniji.

Med zadnjimi podpisanimi pravnimi viri je Lizbonska pogodba, ki so jo podpisali decembra 2007 v Lizboni. Cilj omenjene pogodbe je v prenovi temeljnih pravil, ki urejajo skupno življenje v EU. Lizbonska pogodba tako omogoča prilagoditev evropskih institucij ter njihovih metod dela, ne nazadnje pa krepi demokratično legitimnost. Omenjena pogodba je začela veljati 1. decembra 2009.

Kot članica Evropske skupnosti (v nadaljevanju besedila: ES) je Republika Slovenija dolžna upoštevati tudi pravne predpise ES. Področje socialne varnosti in tako tudi področje pokojninskega in invalidskega zavarovanja urejajo predvsem tri uredbe, in sicer Uredba 1612/68 o svobodi gibanja delavcev v Skupnosti, ki ureja svoboden dostop do zaposlitve za državljane držav članic, Uredba 1408/71 o uporabi sistemov socialne varnosti za zaposlene osebe, samozaposlene osebe in člane njihovih družin, ki se gibljejo okviru skupnosti, ter Uredba 574/72, ki določa pravila za izvajanje Uredbe 1408/71.

Uredba 1612/68 je temeljna uredba, ki ureja svobodno gibanje delavcev znotraj ES. Uredba določa: delavec, ki je državljan države članice ES, ima enake pravice in obveznosti na davčnem in socialnem področju kot domači državljani.

Uredba (ES) št. 883/2004 o koordinaciji sistemov socialne varnosti. S sprejetjem uredbe je bil zaključen večletni proces prenove na področju usklajevanja sistemov socialne varnosti s ciljem izboljšati in poenostaviti dosedanje ureditev. Sistemi socialne varnosti so med državami članicami EU tako različni, da bi bilo zelo težko doseči soglasje o harmonizaciji predpisov, zato so se države odločile za usklajevanje teh sistemov preko neposrednega izvajanja uredb, ki postavljajo za to določena pravila. Uredba se je pričela uporabljati maja 2010, s tem pa sta se nadomestili do sedaj aktualni uredbi, to je osnovna uredba 1408/71 in njena izvedbena uredba 574/72. Nova uredba 883/2004 enako kot sedanja (uredba 1408/71) ne ustvarja novih pravic za socialno varnost, ampak zagotavlja, da se **pravice do zdravstvenega zavarovanja, pokojnine, brezposelnosti in družinskih dajatev ohranijo tudi, ko se osebe svobodno gibljejo po Evropi**, vendar pa uvaja vrsto sprememb o tem, kako se v EU določa socialna varnost mobilnih oseb (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, 2010).

Direktive na področju socialne varnosti so:

Direktiva 79/7/EGS o enakem obravnavanju moških in žensk v zakonskih sistemih socialne varnosti. Namen te direktive je postopno izenačevanje moških in žensk na področju zdravstvenega varstva, varstva v primeru nesreč pri delu, poklicnih bolezni, invalidnosti, starosti in varstva v primeru brezposelnosti. Tako ta direktiva določa prepoved posredne ali neposredne diskriminacije v sistemih zdravstvenega, invalidskega in pokojninskega zavarovanja, v sistemih varstva zavarovanja in za nesreče pri delu in poklicne bolezni ter v sistemih varstva oziroma zavarovanja za čas brezposelnosti. Enakost mora biti torej povsod, tako pri vstopu v zavarovanje kot pri uveljavljanju pravic.

Direktiva 86/378/EGS o enakem obravnavanju moških in žensk v poklicnih sistemih socialne varnosti oz. kasneje sprejeta Direktiva Sveta 96/97/ES, o spremembah Direktive 86/378/EGS o uresničevanju načela enakega obravnavanja moških in žensk v poklicnih sistemih socialne varnosti. Cilj te direktive je po njenem 1. členu znotraj poklicnih sistemov socialne varnosti izvajati načelo enakega obravnavanja moških in žensk. To pomeni, da ne sme biti nobene diskriminacije na podlagi spola, bodisi posredne ali neposredne, še posebno ne glede zakonskega ali družinskega statusa.

Direktiva 86/613/EGS o enakem obravnavanju samozaposlenih moških in žensk.

Direktiva Sveta 96/34/ES o okvirnem sporazumu o starševskem dopustu. Ta direktiva določa minimalne zahteve, ki so namenjene lažjemu usklajevanju starševskih in poklicnih obveznosti zaposlenih staršev.

Direktiva 97/80/ES o dokaznem bremenu v primeru diskriminacije na podlagi spola.

Direktiva 98/49/ES o ohranitvi dodatnih pokojnin za zaposlene in samozaposlene.

Direktiva 2011/24 o pravicah pacientov na področju čezmejnega zdravstvenega varstva. Direktiva je bila 4. 4. 2011 objavljena v Uradnem listu Evropske unije. Direktiva je velikega pomena za zdravstveno varstvo vseh držav članic EU. Z njo se bodo znotraj EU bolj enotno uredile pravice pacientov pri dostopu do zdravstvene oskrbe (zdravljenja) izven države članice zavarovanja, hkrati pa se bo državam članicam omogočilo, da sprejmejo tiste ukrepe, ki so nujni za zagotavljanje varnega, visokokakovostnega, učinkovitega, dostopnega in finančno stabilnega sistema zdravstvenega varstva. Direktiva bo nedvomno spodbudila procese uvajanja kakovosti v zdravstvu, saj je eden od razlogov, zaradi katerih se povračilo stroškov lahko zavrne, tudi dvom v kakovost zdravstvenih storitev (Ministrstvo za zdravje, 2011).

Dvostranske pogodbe o socialni varnost

Dvostranske pogodbe ali bilateralne pogodbe so zgodovinsko prvi pravni akti, s katerimi so se začeli povezovati sistemi socialne varnosti. Njihova skupna značilnost je pisna oblika, vnaprej nedoločen čas trajanja in načelo vzajemnosti (Bubnov, Strban, 2010, str. 136).

Slovenija je pred pristopom k EU nasledila ali sklenila številne bilateralne pogodbe o socialni varnosti s sedanjimi državami članicami Unije.

Primer takšnih pogodb:

Sporazum o socialnem zavarovanju med Republiko Slovenijo in Republiko Makedonijo (UL RS - MD, št. 10/00) Administrativni sporazum o izvajanju Sporazuma o socialnem zavarovanju med Republiko Slovenijo in Republiko Makedonijo (UL RS - MD, št. 21/00).

Zakon o ratifikaciji Konvencije o socialni varnosti med Republiko Slovenijo in Argentinsko republiko ter Administrativnega dogovora za izvajanje Konvencije o socialni varnosti med Republiko Slovenijo in Argentinsko republiko (BARSV) (UL RS - MP, št. 10/2008).

Zakon o ratifikaciji sporazuma med Republiko Slovenijo in Republiko Srbijo o socialnem zavarovanju ter administrativnega dogovora o izvajanju sporazuma med Republiko Slovenijo in Republiko Srbijo o socialnem zavarovanju (BRSSZ) (UL RS, št. 30/2010).

4.2.2 INTERNI PRAVNI VIRI

Ustava Republike Slovenije

Na področju socialne varnosti je Ustava Republike Slovenije pomemben pravni vir. V svojem 2. členu določa, da je Slovenija pravna in socialna država.

Načelo socialne države pomeni, da le-ta uresničuje kratkoročne in dolgoročne družbene in osebne socialne interese prek zakonodajnih in izvršilnih organov vodi tako politiko in sprejema tako zakonodajo, da bodo ustvarjeni pogoji za uresničevanje in varovanje socialnih interesov in potreb posameznika in družbe kot celote (Kalčič, 1996, str. 32).

Poseben pomen in teža je socialnim pravicam dana že s tem, da so uvrščena v poglavju o *temeljnih pravicah in svoboščinah*, ki varujejo socialni položaj posameznika.

Poudariti velja predvsem:

- pravica do osebnega dostojanstva in varnosti (34. člen),
- pravica do socialne varnosti pod pogoji, določeni z zakonom (50. člen),
- pravica do zdravstvenega varstva iz javnih sredstev (51. člen),
- pravica invalidov do varstva ter usposabljanja za delo v skladu z zakonom (1. odstavek 52. člena),
- pravica otrok z motnjami duševnem in telesnem razvoju ter drugih huje prizadetih oseb do izobraževanja in usposabljanja za dejavno življenje v družbi, kar se financira iz javnih sredstev (2. in 3. odstavek 52. člena),
- pravica otrok do posebnega varstva in skrbi (56. člen).

Vse temeljne človekove pravice, vključno s socialnimi pravicami, uživajo z ustavo določeno pravno varstvo.

Zakoni

Slovenski sistem socialne varnosti določa več zakonov.

Zakon o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju (UL RS, št. 9/92, 13/93, 9/96, 29/98, 77/98, 6/99, 99/01, 60/02, 126/03, 76/05, 38/06, 91/07, 76/08) ureja sistem zdravstvenega varstva in zdravstvenega zavarovanja. Zdravstveno varstvo obsega sistem družbenih, skupinskih in individualnih aktivnosti, ukrepov in storitev za krepitev zdravja, preprečevanje bolezni, zgodnje odkrivanje, pravočasno zdravljenje, nego in rehabilitacijo zbolelih in poškodovanih. Poleg tega zakon določa tudi pravice iz zdravstvenega zavarovanja, s katerimi se zagotavlja socialna varnost v primeru bolezni, poškodbe, poroda ali smrti. Zdravstveno zavarovanje je obvezno in prostovoljno. Obseg obveznega zavarovanja določa omenjeni zakon, prostovoljna zdravstvena zavarovanja pa izvajajo druge zavarovalnice. Obvezno zavarovanje obsega zavarovanje za primer bolezni in poškodbe izven dela, za primer poškodbe pri delu in poklicne bolezni, in sicer tako, da se zavarovanim osebam zagotavljajo zdravstvene storitve, nadomestilo plače med začasno zadržanostjo z dela, pogrebna in posmrtnina ter povračila potnih stroškov v zvezi z zdravljenjem. Zavarovane osebe so osebe, ki plačujejo prispevke, in njihovi družinski člani. Sredstva za kritje socialnih prejemkov prispevajo predvsem zavarovanci in delodajalci (glej v Klinar, 2002, str. 9).

Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (UL RS, št. 106/99, 72/2000, 124/2000, 109/01, 108/02, 135/03, 72/05, 69/06), ki ureja obvezno zavarovanje, obvezno dodatno zavarovanje, prostovoljna dodatna zavarovanja in zavarovanja na podlagi osebnih varčevalnih računov. Z obveznim zavarovanjem se zavarovanim osebam na podlagi preteklega dela ter po načelih vzajemnosti in solidarnosti zagotavljajo pravice za primer starosti, izgube ali zmanjšanja delovne zmožnosti, smrti hranitelja družine, telesne okvare in za potrebe po stalni pomoči. V obvezno zavarovanje se lahko vključijo prostovoljno tudi osebe, ki sicer nimajo statusa obveznih zavarovancev, dodatno pa se lahko zavarujejo tudi tiste osebe, ki so vključene v obvezno zavarovanje. Socialni prejemki iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja so pokojnine (starostne, invalidske, družinske, delne), varstveni dodatki k pokojnini, invalidnine, dodatki za pomoč in postrežbo, dodatki za rekreacijo, plačila poklicne rehabilitacije in nadomestil, povezanih z njo, in nekatere druge pravice. Sredstva za kritje socialnih prejemkov prispevajo predvsem zavarovanci, delodajalci in proračun RS (glej v Klinar, 2002, str. 9).

Zakon o urejanju trga dela (UL RS, št. 80/2010), ki se je začel uporabljati s 1. 1. 2011, nadomešča Zakon o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti. Ureja

zaposlovanje, zavarovanje za primer brezposelnosti in način izvajanja nalog na teh področjih. Povečuje socialno varnost iskalcev zaposlitve ter povečuje učinkovitost ukrepov, uvaja pa tudi nove ukrepe aktivne politike zaposlovanja (APZ). Novi zakon širi krog obveznih zavarovancev in krog upravičencev do denarnega nadomestila za čas brezposelnosti. Zvišuje najnižji in najvišji znesek denarnega nadomestila za primer brezposelnosti. Pogoji za pridobitev denarnega nadomestila je po novem 9 mesecev zaposlitve v zadnjih 24 mesecih. Uvaja se institut delne brezposelnosti in podaljšuje trajanje denarnega nadomestila za osebe, starejše od 50 let. Poglavitni cilj novega zakona o urejanju trga dela je uvajanje koncepta prožne varnosti na trgu dela v RS, ki bo dosežen v povezavi s spremembami sistemskih zakonov.

Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (UL RS, št. 97/01, 76/03, 47/06, 110/06, 10/08) ureja zavarovanje za starševsko varstvo in pravice, ki iz tega izhajajo: starševski dopust (porodniški, očetovski, za nego in varstvo otroka in posvojiteljski), starševsko nadomestilo (porodniško, očetovsko, za nego in varstvo otroka in posvojiteljsko) in pravice iz naslova krajšega delovnega časa. Zakon prav tako določa družinske prejemke, in sicer starševski dodatek, pomoč ob rojstvu otroka, otroški dodatek, dodatek za veliko družino, dodatek za nego otroka in delno plačilo za izgubljeni dohodek. Sredstva za kritje socialnih prejemkov se zagotavljajo predvsem iz proračuna RS (glej Klinar, 2002, str. 10).

Med zakoni, ki se ne nanašajo na socialna zavarovanja, je gotovo najbolj pomemben Zakon o socialnem varstvu (UL RS, št. 54/92, 42/94, 1/99, 41/99, 36/2000, 54/2000, 26/01, 2/04, 105/06). Le-ta določa dejavnost socialnega varstva, ki obsega preprečevanje in reševanje socialne problematike posameznikov, družin in skupin prebivalstva. Pravice po tem zakonu obsegajo storitve in ukrepe, namenjene preprečevanju in odpravljanju socialnih stisk in težav posameznikov, družin in skupin prebivalcev, ter socialne prejemke, namenjene tistim, ki si sami ne morejo zagotoviti materialne varnosti zaradi okoliščin, na katere sami ne morejo vplivati (glej Klinar, 2002, str. 10).

V veljavo je stopil tudi nov Zakon o socialno varstvenih prejemkih (UL RS, št. 61/2010). Namen zakona je zmanjšati tveganja revščine, smotrnejša razdelitev proračunskih sredstev, spodbujanje delovne aktivnosti, večjo transparentnost porabe proračunskih sredstev. Zakon prinaša spremembe na področju denarne socialne pomoči in pravico do varstvenega dodatka. Po novem sta socialna pomoč in varstveni dodatek socialno varstvena prejemka in se financirata iz proračuna RS. O upravičenosti do denarne socialne pomoči in varstvenega dodatka odloča Center za socialno delo. Vlada je v DZ poslala predlog zakona o spremembah in dopolnitvi Zakona o socialno varstvenih prejemkih, na podlagi katerega se predlaga zamik uporabe Zakona, in sicer s 1. 6. 2011 na 1. 1. 2012.

Zakon o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev (UL RS, št. 62/2010) bi se moral začeti uporabljati 1. junija 2011, razen določb o državni štipendiji, znižanem plačilu vrtca, o subvenciji malice za učence in dijake, subvenciji kosila za učence ter o subvenciji prevozov za dijake in študente, ki se bi začele uporabljati septembra 2011. Na podlagi vloženih sprememb in dopolnitev se predlaga zamik začetka uporabe zakona na 1. januar 2012. Glavni razlog za spremembo začetka uporabe zakona je v zamiku pri dokončnem oblikovanju modela vrednotenja nepremičnin, ki naj bi bil vzpostavljen novembra 2011. Ključni cilj sprejetega Zakona je zagotoviti večjo socialno pravičnost in kohezivnost s premikom od pasivne k aktivni socialni politiki. Preprostejši in preglednejši sistem socialnih transferjev, odvisnih od materialnega položaja posameznikov oz. družin in kateri se financirajo iz proračuna RS ali proračunov občin. Izhodišče novo sprejetega zakona je

vzpostavitev enotne centralne evidence pravic iz javnih sredstev, ena vstopna točka, to je Center za socialno delo.

Novosti, ki jih prinaša novi zakon so, da dijaki do 18. leta po ZUPJS niso več upravičeni do državnih štipendij (23. člen ZUPJS). Materialni cenzus za pridobitev državne štipendije se bo zvišal na 64 % neto poprečne plače v Sloveniji (do sedaj se je upoštevala minimalna plača – od 65 % do 70% minimalne plače na družinskega člana (23. člen ZUPJS). Pri ugotavljanju materialnega stanja družine (doseganje materialnega cenzusa za pridobitev državne štipendije) se bo po novem, ob izpolnjevanju določenih pogojev in predpostavkah, upoštevalo tudi premoženje družine. Na področju otroškega dodatka je bistvena novost ta, da študenti in dijaki nad 18. letom oziroma starši za njih niso več upravičeni do otroškega dodatka (22. člen ZUPJS). Predvidevata se dve višini otroškega dodatka, in sicer naj bi dijaki dobivali višji dodatek. Lestvica za določitev otroškega dodatka je oblikovana na podlagi sedanje lestvice za otroški dodatek in bo enotna podlaga za določitev vseh pravic iz javnih sredstev.

V javni razpravi pa so trenutno Zakon socialnovarstveni dejavnosti ter predlog Zakona o dolgotrajni oskrbi in zavarovanju za dolgotrajno oskrbo.

4.3 NAČELA SOCIALNE VARNOSTI

Običajno so temeljna načela o socialni varnosti vsebovana že v vsaki ustavi. Enaka načela zasledimo praktično v vseh razvitih industrijskih državah. Najdemo jih tudi v uvodnih in splošnih določbah zakonov, ki urejajo posamezne veje socialne varnosti. Tako pri nas in v tujini poznamo naslednja načela: načelo enotnosti, univerzalnosti, obveznosti, vzajemnosti in solidarnosti, delitve po delu, demokratičnosti, nezastarljivosti in neodtujljivosti, spoštovanja pravic ter varstva pravic iz socialne varnosti. Nekateri k temu dodajajo še načelo integralnosti oziroma zadostnosti (vpeljana proporcionalnost med vplačili uporabnika ter dajatvami, načelo subsidiarnosti (socialna varnost naj pokrije le razliko med finančnimi zmožnostmi posameznika ter dejanskimi stroški za dajatev), načelo takojšnjih dajatev (inmediatez – da je sistem res učinkovit, je potrebno dajatve zagotoviti čim prej oziroma takoj), načelo učinkovitosti, načelo enakosti (pri obravnavi različnih subjektov v sistemu socialne varnosti), načelo pluralizma institucij ter načelo trajnosti (glede dolgoročnih denarnih dajatev, kot so na primer pokojninske dajatve) (Novak, Cvetko, 2005, str. 35).

Načelo enotnosti

Načelo enotnosti socialne varnosti predvideva poenotenje in skladnost obstoječih predpisov ter vzporedno organizacijo zdravstvene službe in službe zaposlovanja v vseh preventivnih in kurativnih dejavnostih. To načelo tudi zahteva, da se enotno določi minimum pravic ter da se enotno določijo vsaj enotni temelji za organizacijo, delovanje in financiranje posameznih vej socialne varnosti. Zahteva pa tudi uveljavitev enakih dajatev uporabnikov ob enakih pogojih. To načelo se danes v svetu uresničuje programsko (Novak, Cvetko, 2005, str. 35).

Načelo univerzalnosti

To načelo zagotavlja sistem varnosti, ki zajema vse delavce in njihove družinske člane s kmetijskim prebivalstvom in osebami svobodnih poklicev. Zajema pa tudi vse socialne primere, ki ogrožajo eksistenčna sredstva omenjenih skupin, zlasti v primerih nesposobnosti za delo, kadar dela ni moč dobiti in v primerih smrti hranilca družine.

Načelo je zajeto tudi v vrsti mednarodnih aktov. Tako ga vsebuje že Splošna deklaracija o človekovih pravicah (OZN), Ameriška deklaracija o pravicah človeka ter akti MOD, ki v svojih besedilih vsebujejo določbe, ki se nanašajo na univerzalnost. Leta 1944 pa o tem govori že filadelfijska deklaracija, ki določa, da je univerzalnost glede uporabe temelj modernega koncepta socialne varnosti. Načelu se vse bolj približuje tudi Slovenija, saj je v zdravstveno varnost zajeto skoraj vso prebivalstvo. Vendar je realizacija tega načela v veliki meri odvisna od ekonomskih faktorjev in demografske strukture prebivalstva (le-ta se v vseh razvitih državah stara), kar precej otežuje izvedbo (Novak, Cvetko, 2005, str. 36).

Načelo vzajemnosti in solidarnosti

Solidarnost je širok, tudi nekoliko nedoločen pojem. Uporablja se v različnih sferah in v različnih kontekstih. Ni pojem iz ekonomike – ima pa etične podlage ter ekonomske, socialne in finančne posledice.

Bistvo načela vzajemnosti in solidarnosti je v tem, da uporabnikom socialne varnosti zagotavlja dajatve in sredstva zanje. Tako vsak prispeva v odstotkih enak delež, vendar glede na različne dohodke, v različnih absolutnih zneskih. To pomeni, da temelji socialna varnost na skupnem interesu uporabnikov v okviru zavarovalnih skupnosti, ki za zagotovitev dajatev socialne varnosti zbirajo denar v ustrezne sklade in z njimi gospodarijo.

To načelo pride v poštev pri vseh naturalnih dajatvah v socialni varnosti. Načelo se je najprej oblikovalo v okviru določenih poklicev, kasneje pa se je širilo po teritorialnem načelu; končni cilj je nacionalna solidarnost. Solidarnost tako s stališča socialne varnosti pomeni, da pomagamo tistim, ki ne po svoji krivdi ne morejo v celoti ali v zadostni meri sami poskrbeti zase oziroma za svoje najbližje (Novak, Cvetko, 2005, str. 37).

V socialnem smislu govorimo o solidarnosti takrat, ko so med člani skupnosti takšni odnosi, ki skupnost krepijo in jo ohranjajo. Socialna zgradba je bolj trdna (solidna), če jo veže solidarnost. Kadar se socialna zgradba podira, je to lahko znak pomanjkanja solidarnosti. Takrat se želi, da bi bili člani družbe bolj solidarni, saj bi to pomenilo večjo trdnost ogrožene skupine ali cele skupnosti. Socialne zgradbe (skupnosti) so različnih vrst in različnih velikosti. Solidarnosti se v različnih oblikah pojavlja v vseh družbenih skupnostih: od družine, lokalne skupnosti, regije, narodov, države, skupnosti držav do celega sveta.

V ekonomskem smislu je pojem solidarnosti povezan z menjavo in s prerazdelitvijo. Državljeni/rezidenti plačujejo prispevke/premije, v zameno pa dobijo zavarovanje za določena (socialna) tveganja. Vendar obveznosti plačil niso proporcionalne pričakovanim dobrobitim, temveč dohodku. Zato je solidarnost vedno tudi prerazdelitev med plačniki. Kadar plačniki niso sočasno tudi prejemniki dobrobiti, govorimo o medgeneracijski solidarnosti, pojem, ki se v današnjem času zelo pogosto uporablja (Kidrič, Statistični dnevi, 2008).

Pomen solidarnosti v Slovarju slovenskega knjižnega jezika je opredeljena kot podpiranje, odobravanje ravnanja, mnenje koga. Drugi pomen solidarnosti je pripravljenost na medsebojno pomoč, sodelovanje. Tretji pomen solidarnosti pa je zavest skupnosti, medsebojne povezanosti posameznikov zlasti v družbenem življenju (SSKJ 1994: 1263–1264).

Načelo obveznosti

Načelo obveznosti socialne varnosti pomeni, da je socialna varnost obvezna za vse tiste, za katere je katerakoli dajatev iz socialne varnosti uvedena z zakonom. Članstvo je statusno in ni vezano na soglasje uporabnika. To načelo je tudi temeljno načelo v vseh državah, ki socialno varnost opredeljujejo tudi na temelju načela solidarnosti. Če posamezniki ne bi bili prisiljeni vključiti se v tak sistem, ta tudi ne bi mogel delovati, ker ne bi dobival prispevkov. Ta oblika ne temelji niti na etiki niti na morali, ampak je preprosto ekonomska nujnost (Novak, Cvetko, 2005, str. 37).

Načelo delitve po delu

Socialna varnost v celoti je zelo draga, zato je pomembno, kolikšen del nacionalnega dohodka lahko gre za dajatve iz socialne varnosti. Tako je stopnja priznanih socialnih primerov odvisna predvsem od ekonomskega, tehničnega in socialnega razvoja posamezne države.

To načelo se z ustavnimi določili na področju vseh vej socialne varnosti omejuje z načeli vzajemnosti in solidarnosti, kar prihaja do izraza zlasti na področju pokojninskega in invalidskega zavarovanja, kjer gre za dolgoročne denarne dajatve. Bistvo načela pa je, da oseba, ki je v času aktivnega dela prejela višje prejemke, tudi ob nastopu socialnega rizika, ki ima za posledico denarne dajatve, prejema višje denarne dajatve (Novak, Cvetko, 2005, str. 38).

Načelo pluralizma institucij

Socialna varnost je zelo široko področje in ima zelo različne dajatve s posebnimi značilnostmi. Za udeležbo v kreiranju ter razvoju socialne varnosti je potrebna svoboda, ki pogojuje institucionalni pluralizem sistema socialne varnosti, katerega glavni namen je izogniti se možnemu gigantizmu enot z različnimi cilji.

Vendar tega ne smemo razumeti, kot da bi šlo za več sistemov, ampak kot pluralizem institucij, ki v sistemu enotne socialne varnosti v posamezni državi opravljajo svoje delo na zaokroženem ožjem področju (npr. zdravstvo, pokojninsko in invalidsko zavarovanje itd.). Po izkušnjah iz drugih držav lahko trdimo, da popolna koncentracija ni priporočljiva, prav tako pa tudi ne druga skrajnost ter izjemna razpršitev nosilcev zavarovanj (Novak, Cvetko, 2005, str. 38).

Načelo nezastarljivosti in neodtujljivosti

Pravice iz socialne varnosti, ki jih upravičenec pridobi s tem, ko izpolnjuje z zakonom določene pogoje, ne zastarajo. Gre torej za pravice, ki jih upravičenec obdrži tudi v primeru, če jih v času izpolnitve ne uveljavlja. Tako lahko npr. vdova uveljavlja pokojnino po možu tudi potem, ko se upokoji sama in ugotovi, da bi bila vdovska pokojnina višja. Načelo neodtujljivosti pa pomeni, da so pravice v socialni varnosti osebne pravice ter jih ni mogoče odtujiti ali prenesti na drugo osebo (Novak, Cvetko, 2005, str. 39).

Načelo spoštovanja pridobljenih pravic

Vse, v skladu z zakonodajo pridobljene posameznikove pravice, so njegove osebne pravice in v sistemu socialne varnosti velja, da se te pravice spoštujejo tudi vnaprej. Osnovno pravilo je le, da se novi predpisi uporabljajo za tiste primere, ki nastopijo po uveljavitvi novega predpisa. Tako npr. podaljšanje pokojninske dobe v novejšem Zakonu o pokojninskem in invalidskem zavarovanju ne velja za nazaj oziroma za tiste, ki so se upokojili po predhodnem predpisu, ki je predvideval krajšo pokojninsko dobo za upokojitev. Izjema je le, če so na novo urejene pravice v kasnejši zakonodaji ugodnejše, potem veljajo te pravice (Novak, Cvetko, 2005, str. 39).

Načelo varstva pravic iz socialne varnosti

Kadar je posamezniku kršena njegova pravica iz socialne varnosti, lahko uveljavlja varstvo te pravice. Pravice iz socialnih zavarovanj se pri nas uveljavljajo v izvensodnem postopku pri nosilcih zavarovanj v posebnih upravnih postopkih. Postopki sodnega varstva pravic iz sistemov socialne varnosti se vodijo pred pristojnim delovnim in socialnim sodiščem ter na Višjem delovnem in socialnem sodišču v skladu z zakonom (Novak, Cvetko, 2005, str. 40).

Načelo zakonitosti

To načelo predvideva, da morajo biti vse pravice iz naslova socialne varnosti določene in točno določene z zakonom. Tako lahko zavarovanec v času nastopa socialnega rizika uveljavlja le tiste pravice, ki so bile v tem času v zakonu direktno opredeljene, in v višini, ki je bila tedaj v veljavi (Novak, Cvetko, 2005, str. 40).

5 PREJEMKI, KI TEMELJIJO NA NAČELU VZAJEMNOSTI IN SOLIDARNOSTI

Ob nastopu socialnega primera lahko upravičenci iz sistema socialne varnosti pridobijo predvidene dajatve in storitve. Izraz 'dajatev' izhaja s stališča izvajalca socialne varnosti, ki je upravičencu dolžan nekaj dati. Namesto izraza 'dajatev' se uporablja tudi izraz 'prejemek', ki je uporabnikom jasnejši. Bolj je razvidno, da gre za to, kar iz sistema socialne varnosti prejmejo (glej Kavar Vidmar, 2003).

V letu 2009 so imeli prebivalci Slovenije pravico do 68 različnih denarnih prejemkov. Dejansko pa so skupaj prejeli 2,303.721 denarnih prejemkov, kar je bilo 3 % več kot leta 2008. Prejemke so upravičenci večinoma prejeli mesečno in v glavnem je šlo za prejemke, pri katerih se ne preverja gmotni položaj (saj gre večinoma za prejemke na temelju socialnih zavarovanj) (glej Kersnik, 2010).

Prejemki in storitve socialne varnosti so različne po obliki in trajanju.

Prejemki iz sistema socialne varnosti so največkrat denarne, npr. nadomestilo plače med začasno zadržanostjo z dela iz zdravstvenih razlogov, pokojnina, otroški dodatek, pogrebna. Lahko so tudi v naravi (naturalne). Pomoč za opremo novorojenca je lahko zavitek z najnujnejšo opremo za novorojenca ali denarna pomoč. Dajatve po Zakonu o socialnem varstvu se izplačujejo praviloma v denarju, v utemeljenih primerih pa se lahko izplačajo kot boni, naročilnice, plačila računov ipd (Kavar Vidmar, 2003).

Prejemki socialne varnosti so lahko enkratne (pomoč za novorojenca, pogrebna ...) ali periodične (otroški dodatek, dodatek za pomoč in postrežbo ...), lahko so kratkoročne (denarno nadomestilo v primeru brezposelnosti, odpravnina za vdovo oziroma vdovca ...) ali dolgoročne (starostna pokojnina, invalidnina ...) (glej Kavar Vidmar, 2003).

Prejemke socialne varnosti izplačujejo oziroma dodeljujejo nosilci oziroma izvajalci sistema socialne varnosti.

V nadaljevanju poglavja sem opredelila samo tiste prejemke, ki najbolj temeljijo na načelu vzajemnosti in solidarnosti.

5.1 ZDRAVSTVENO ZAVAROVANJE

»Vsakdo ima pravico do zdravstvenega varstva pod pogoji, ki jih določa zakon. Zakon določa pravice do zdravstvenega varstva iz javnih sredstev. Nikogar ni mogoče prisiliti k zdravljenju, razen v primerih, ki jih določa zakon.« (Ustava RS, 51. člen.)

Zdravstveno zavarovanje je največja vrednota človeštva, ki vpliva na razvoj in obstoj posameznika in družbe. Zato je pomembno vsem omogočiti pravičen dostop do ustreznih zdravstvenih storitev, spodbujati njihovo kakovost in vzdržnost. Doseganje teh ciljev ja za zakonodajalca v času manj ugodnih demografskih gibanj in recesije še poseben izziv (Strban, 2009, str. 1704).

Pravičnost in solidarnost sta poleg dostopnosti, kakovosti ter učinkovitosti, temeljni načeli zdravstvenega varstva v Sloveniji ter tudi po Evropi (Tajnikar, 2011). Zdravje ni blago,

temveč javna dobrina. Je vrednota celotne družbe. To pomeni, da je zdravje pravica, ki mora biti zagotovljena vsem vključenim v javne sisteme. Zdravstvena tveganja so povezana z različnimi dejavniki – starostjo, spolom, ekonomskim in socialnim statusom, individualno zdravstveno preteklostjo in drugimi dejavniki. Tveganja so neenakomerno razpršena po celotni populaciji. Večina stroškov za zdravstveno varstvo povzroča manjši del populacije, a si zaradi solidarnostne ureditve socialnega zdravstvenega varstva stroške deli celotno prebivalstvo (Keber et al., 2003, str. 51).

Načelo solidarnosti poudarja, da morajo biti državljani, ne glede na njihove plačilne zmožnosti, obravnavani enako, in sicer glede na potrebe po zdravstvenih storitvah. Izhaja se iz potreb posameznika, kdor potrebuje več zdravstvenih storitev, jih tudi dobi. Prav tako naj bi vsak član skupnosti po svojih ekonomskih zmožnostih prispeval k pokrivanju bremena plačila zdravljenja vsem članom skupnosti, v primeru da ga ti potrebujejo (Keber et al., 2003, str. 51).

Izvajanje načela solidarnosti prinaša kolektivno financiranje. To temelji na (Keber et al., 2003, str. 51):

- Vertikalni solidarnosti – sposobnosti vsakogar, da prispeva. Vključitev vseh zavarovancev, da prispevajo, ne glede na višino prihodka.
- Horizontalni solidarnosti – zagotavljanju storitev in pravic vsakomur, ki jih potrebuje.

V Evropi obstajata dva načina solidarnega zbiranja sredstev. Prvi je z davki – Beveridgev model, drugi pa na podlagi socialnega zdravstvenega zavarovanja – Bismarckov model. Slovenija spada pod Bismarckov model (Toth, 2003, str. 146). Tako, kot naj bi dosegali pravičnost pri dostopu do zdravstvenih storitev, naj bi dosegali tudi pravično zbiranje sredstev, v drugačnem primeru govorimo o nepravični solidarnosti.

5.1.1 ZDRAVSTVENI SISTEM V SLOVENIJI

Z osamosvojitvijo Slovenije se je začel spreminjati tudi naš zdravstveni sistem. Prišlo je do sprememb v organizaciji in statusu zdravstvenih organizacij, ki so povzročile nemalo preglavic. Vzpostavljena je bila mreža javnih zavodov, v katere so bili vključeni nekdanji zdravstveni domovi, bolnišnice in lekarne. Zdravstveni zavodi so dobili pravico in možnost opravljanja zdravstvenih storitev preko koncesij za opravljanje javne zdravniške službe. Koncesijo je podeljevalo in jo še podeljuje Ministrstvo za zdravje.

Koncept nacionalnega zdravstvenega varstva se je opuščal in se postopoma uvajal Bismarckov sistem socialnega zavarovanja. Po načelu solidarnosti vseh zavarovanih oseb se je uvedlo obvezno zdravstveno zavarovanje. Načelo solidarnosti pomeni prenos finančnih bremen za zdravljenje in ostala tveganja. Tveganje se porazdeli med prebivalstvo, ne glede na spol, starost, zdravstveno stanje, ekonomski status in ostale dejavnike.

V okviru zdravstvenega zavarovanja si zagotovimo zdravstveno in socialno varnost za čas, ko smo bolni, poškodovani ali ko imamo druge zdravstvene težave. Za zdravstveno zavarovanje štejejo, če imamo urejeno tako obvezno kot dopolnilno zdravstveno zavarovanje, ki skupaj tvorita neko celoto pokrivanja zdravstvenih storitev. Ljudje želijo biti zdravi in ostati zdravi, ob bolezni pa dobiti ustrezno medicinsko pomoč. Zaradi tega se združujejo v zdravstvene zavarovalnice, ki jim za ceno prispevka ali premije zagotavljajo zdravstveno varstvo. Poleg zavarovalnic vstopajo v partnerski položaj še zdravstvene službe in pa država, ki zastopa neke skupne, družbene interese na področju

zdravstvenega varstva ter ima hkrati med partnerji nadrejeni položaj. Temu sistemu lahko rečemo tripartitni sistem upravljanja sistema zdravstvenega varstva.

5.1.2 ZDRAVSTVENO ZAVAROVANJE

Zdravstveno zavarovanje po veljavni ureditvi delimo na obvezno in prostovoljno.

Obvezno zdravstveno zavarovanje izvaja Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije (v nadaljnjem besedilu ZZZS), ki je na podlagi Zakona o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju (v nadaljnjem besedilu ZZVZZ) začel z delom 1. marca 1992. Obvezno zdravstveno zavarovanje se izvaja po načelih **socialne pravičnosti in solidarnosti** med zdravimi in bolnimi, starimi in mladimi, bogatimi in revnimi (Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije, 2010).

Prostovoljno zdravstveno zavarovanje izvajajo na podlagi Zakona o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju zavarovalnice: AdriaticSlovenica d. d., Triglav, zdravstvena zavarovalnica d. d. in Vzajemna zdravstvena zavarovalnica d. v. z. (Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije, 2010).

Tabela 1 Značilnosti obveznega in prostovoljnega zdravstvenega zavarovanja

OBVEZNO ZDRAVSTVENO ZAVAROVANJE	PROSTOVOLJNO ZDRAVSTVENO ZAVAROVANJE
predpisano in urejeno z zakonom	zakon ga omogoča, ureja se z individualnimi pogodbami
zavarovalni temelj: solidarnost	zavarovalni temelj: vzajemnost
vir financiranja: prispevki (javni skladi)	vir financiranja: premije (zasebna sredstva)
ni dovoljeno izračunavanje rentabilnosti zavarovanja	dovoljeno je izračunavanje rentabilnosti zavarovanja
močan vpliv in nadzor države	država se ne vmešava v poslovanje
izvajajo ga nevladne ustanove kot nedobičkonosno dejavnost	izvajajo ga gospodarski subjekti kot dobičkonosno dejavnost
del celovite socialne varnosti državljanov	ni vključeno v celovito socialno varnost državljanov

Vir: Česen v: Nusdorfer, 2009

Obvezno zdravstveno zavarovanje obsega naslednje (ZZVZZ, 13. člen):

1. zavarovanje za primer bolezni in poškodbe izven dela ter
2. zavarovanje za primer poklicne bolezni in poškodbe pri delu.

Z obveznim zdravstvenim zavarovanjem se zavarovanim osebam zagotavlja v obsegu in pod pogoji, določenimi v (ZZVZZ, 13. člen):

1. plačilo zdravstvenih storitev,
2. nadomestilo plače med začasno zadržanostjo od dela,
3. pogrebina in posmrtnina ter
4. povračilo potnih stroškov v zvezi z uveljavljanjem zdravstvenih storitev.

Zdravstveno zavarovanje je v Republiki Sloveniji (RS) obvezno za vse osebe, ki izpolnjujejo z ZZVZZ predpisane pogoje. Po ZZVZZ so **zavarovane osebe** zavarovanci in njihovi družinski člani¹⁰.

Kot zavarovanci morajo biti v obvezno zdravstveno zavarovanje vključene osebe, ki izpolnjujejo pogoje katere izmed 25. točk 15. člena ZZVZZ, kot družinski člani pa so v obvezno zdravstveno zavarovanje vključene osebe, ki izpolnjujejo pogoje, določene v 20. do 22. členu ZZVZZ.

Za zavarovance je z ZZVZZ predpisana obveznost plačevanja prispevkov, pri čemer je predpisano tudi, kdo je zavezanec za njihovo plačevanje in s tem zavezanec za prijavo osebe v obvezno zdravstveno zavarovanje, vrsta prispevkov in osnova od katere se le-ti plačujejo ter tudi obseg pravic.

Plačilo predpisanih prispevkov je vezano na vir, ki zavarovancu zagotavlja osnovno socialno varnost (zaposlitev, pokojnina, samostojna dejavnost, invalidnine, lastna sredstva, družbene pomoči) (Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije, 2010).

Tabela 2 Tabela zavarovanj zavarovalnih oseb v Sloveniji v letih 2006–sep. 2009

leto	zavarovanci	družinski člani	skupaj
2006	1.475.436	509.659	1.985.095
2007	1.503.150	504.669	2.007.819
2008	1.535.418	511.636	2.047.054
2009	1.532.850	526.326	2.059.176

Vir: Zavod za zdravstveno varstvo, 2010

Iz tabele je razvidna rahla rast števila rojstev od leta 2008 dalje, ki pa je po mnenju poznavalcev le začasna in ima vzrok v kasnejšem odločanju žensk za otroka, saj je povprečna starost ženske ob rojstvu otroka 30 let, zato se v prihodnjih letih pričakuje zmanjšanje števila rojstev (Statistični urad RS, 2010).

V primeru, da slovenski državljan s stalnim prebivališčem v RS ne izpolnjuje pogojev, da bi bil zavarovan po kateri od 1. do 20. točke in 22. do 25. točke 15. člena ZZVZZ, ga mora v obvezno zdravstveno zavarovanje prijaviti občina, kjer stalno prebiva (Zavod za zdravstveno zavarovanje, 2010).

¹⁰ Ožji družinski člani so otroci (zakonski, nezakonski, posvojenci ter otroci, ki so z odločbo pristojnega organa nameščeni v družino z namenom posvojitve) ter zakonec in zunajzakonski partner. Kot ožji družinski član je zavarovan tudi razvezani zakonec, ki mu je s sodno odločbo prisojena preživnina.

Širši družinski člani so pastorki, ki jih zavarovanec preživlja, vnuki, bratje, sestre in drugi otroci brez staršev (za otroka brez staršev se šteje tudi otrok, ki ima starše, če so starši popolnoma in trajno nezmožni za delo ali, če zaradi drugih okoliščin ne morejo skrbeti za otroka in ga preživljati), ki jih je zavarovanec vzel k sebi in jih preživlja, ter starši (oče in mati, zakonec ali zunajzakonski partner očeta oziroma matere ter posvojitelj), ki živijo z zavarovancem v skupnem gospodinjstvu in jih zavarovanec preživlja ter nimajo za preživljanje dovolj lastnih sredstev in so trajno in popolnoma nezmožni za delo (e-uprava, 2010).

Z Zakonom o spremembah in dopolnitvah zakona o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju iz leta 2008 (Uradni list 76/2008 z dne 25. 7. 2008), se je prijava v obvezno zavarovanje nekoliko spremenila. Novejši zakon spreminja določilo glede prijave in plačevanja obveznega zdravstvenega zavarovanja za osebe, ki jih zavaruje občina. Zakon namreč navaja, da se osebe lahko zavarujejo kot občani, če izpolnjujejo kriterije, in sicer da nimajo nobenih dohodkov, če živijo sami in njihov povprečni mesečni dohodki v zadnjih treh mesecih ne presegajo 50 % minimalne plače, kar je trenutno povprečno 294,60 €, kadar živijo z ožjimi ali širšimi družinskimi člani v skupnem gospodinjstvu, njihov povprečni mesečni dohodek na družinskega člana v zadnjih treh mesecih ne dosega 25 % minimalne plače, kar je trenutno povprečno 147,30 € mesečno na družinskega člana, oziroma razen kadar ima sam ali njihovi ožji ali širši družinski člani prihranke oziroma premoženje, ki dosega ali presega višino 60 osnovnih zneskov minimalnega dohodka.

Prihranki in premoženje zavarovancev se ugotavljajo v skladu s predpisi s področja socialnega varstva, ki urejajo denarno socialno pomoč. Izpolnjevanje pogojev ugotovi občina, ki prijavi osebo v zavarovanje z odločbo, na podlagi vloge za prijavo v obvezno zdravstveno zavarovanje.

Zakon je prinesel tudi še eno večjo spremembo, ki pravi, da si morajo tudi študentje, ki so dopolnili 26 let in še imajo status študenta, urediti tako obvezno kot dopolnilno zdravstveno zavarovanje, česar pa prej zakon ni predvideval oziroma je drugače določal zavarovanje študentov. Spremembe so stopile v veljavo s 1. 1. 2009. Prav tako je z istim datumom stopila v veljavo »pravica« tistih, ki so socialno ogroženi, saj jim v tem primeru krije razliko do polne cene država. Da pridejo do te pravice, pa se morajo dokazovati z odločbo iz Centra za socialno delo; na podlagi tega jim zavarovalnice uredijo mirovanje, kar pomeni, da jim njihovo dopolnilno zavarovanje miruje in se jim vsi stroški zdravstvenih storitev krijejo iz obveznega zavarovanja.

Zdravstvene storitve na podlagi potrjene in veljavne slovenske kartice zdravstvenega zavarovanja opravi osebni zdravnik s svojimi sodelavci, po potrebi pa tudi specialisti v ambulantah in bolnišnicah, zdraviliščih ter klinikah in inštitutih. Nekatere storitve plača Zavod v celoti, za druge pa mora zavarovana oseba doplačati razliko do polne vrednosti storitev, in sicer iz lastnih sredstev, v kolikor nima urejenega prostovoljnega (dopolnilnega) zdravstvenega zavarovanja¹¹. **Obseg pravic in vrste pravic** so določene z **ZZVZZ**, podrobneje pa jih določajo **Pravila obveznega zdravstvenega zavarovanja** (Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije, 2010).

Po zakonu so storitve iz obveznega zavarovanja različno krite. Različna kritja oziroma odstotek kritja je točno določen v 23. členu zakona. Zakon pravice deli na šest razredov glede na stopnjo kritja iz obveznega zavarovanja.

Kot nujno zdravljenje zakon opredeljuje neodložljive zdravstvene storitve oživljanja, ohranitve življenja in preprečitve poslabšanja zdravstvenega stanja obolelega ali poškodovanega. O nujnosti zdravljenja odloča osebni zdravnik oziroma zdravniška komisija.

¹¹ Določenim skupinam zavarovanih oseb iz 25. člena ZZVZZ je v celoti zagotovljeno tudi plačilo storitev iz 2. do 4. točke 23. člena ZZVZZ, kadar gre za nujno zdravljenje, zavarovana oseba pa za doplačila nima sklenjenega prostovoljnega (dopolnilnega) zdravstvenega zavarovanja. Določenim skupinam zavarovanih oseb, ki jih določa 24. člen ZZVZZ, pa razliko med vrednostjo zdravstvene storitve, ki se krije iz obveznega zdravstvenega zavarovanja in polno vrednostjo zdravstvene storitve, krije proračun RS (Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije, 2010).

5.1.3 PROSTOVOLJNO ZDRAVSTVENO ZAVAROVANJE

Zakon o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju deli zdravstveno zavarovanje poleg obveznega še na prostovoljno zdravstveno zavarovanje.

Prostovoljna zavarovanja so vsa tista zavarovanja, ki jih posameznik sklepa z izbrano zavarovalnico prostovoljno. To pomeni, da ga v takšno pravno pogodbeno razmerje z zavarovalnico ne silijo norme, temveč odločitev, prepuščena svobodni volji.

Namen prostovoljnega zavarovanja je, da zavarovanec na podlagi sklenjene pogodbe z zavarovalnico po načelu vzajemnosti in solidarnosti plača določen znesek, zavarovalnica pa je obvezna v primeru kakršne koli bolezni, zanj plačati zdravstveno storitev (Cvetko, 1992, str. 28–29).

Med prostovoljna zdravstvena zavarovanja štejemo med drugim tudi dopolnilno, še naprej pa tudi nadstandardna in vsa ostala zdravstvena zavarovanja. Zavedati se moramo tudi, da je to le en del izmed osebnih zavarovanj, kar pomeni, da s tem oseba zavaruje sama sebe oziroma sočloveka. V prostovoljna zdravstvena zavarovanja se država ne vmešava. Vmeša se takrat, kadar gre za dobrine posebnega javnega pomena oziroma družbene vrednote.

Po številu in obsegu so prostovoljna zavarovanja prevladujoča. Izhajajo iz več dimenzij. Prvič gre za lastno presojo okoliščin, ki narekujejo potrebo po zavarovanju in ki je odvisna od sposobnosti prepoznavanja nevarnosti za določen objekt. In drugič, gre za svobodno kreiranje zavarovalnega razmerja, v katerem je določen obseg in so določene vrste zavarovalnega kritja, v sodelovanju z zavarovalnico (Žnidarič v: Nusdorfer, 2009, str. 16).

Prostovoljna zdravstvena zavarovanja so poseben fenomen, saj se vključujejo v sistem socialne in zdravstvene varnosti države in jo v znatni meri dopolnjujejo.

Kljub temu, da zakon predvideva dopolnilno zdravstveno zavarovanje kot prostovoljno, osebo zakon dejansko prisili, da sklene zavarovanje pri eni izmed treh zavarovalnic, ki ponujajo to zavarovanje.

Zavarovalnice se lahko ukvarjajo z naslednjimi tipi zavarovanj (ZZVZZ, 61. člen):

- dopolnilno zdravstveno zavarovanje;
- nadomestno zdravstveno zavarovanje;
- dodatno zdravstveno zavarovanje in
- vzporedno zdravstveno zavarovanje.

5.1.4 RAZLOGI ZA SPREMEMBE

Slovensko zdravstvo je tako kot v drugih državah pred velikimi sodobnimi izzivi, ki so povezani:

- s povečevanjem potreb zaradi staranja prebivalstva (2050 – 31,1 % starejših od 65 let),
- z rastjo stroškov zaradi večjih potreb in boljših možnosti zdravljenja ter
- z večjimi pričakovanji prebivalcev.

Poudarek predloga novega Zakona o zdravstveni dejavnosti – ZZDej-1 je na določitvi mreže izvajalcev javne zdravstvene dejavnosti, s čimer bi se omogočila predvsem geografski dostop vseh prebivalcev do zdravstvenih storitev (www.mz.gov.si v: Strban, 2009, str. 1704).

Uspešno soočenje s tem izzivi temelji na dveh glavnih strateških pristopih, ki vodita v boljše zdravje in kakovost življenja vseh. Prvi pristop poudarja ohranitev zdravja oziroma podaljševanje obdobja zdravega življenja, drugi pa temelji na učinkovitem odkrivanju boleznih in zdravljenju obolelih.

Poseben izziv, ki zahteva takojšnje ukrepanje, so izjemno velike in nedopustne razlike v zdravstvenem stanju prebivalcev Slovenije. Neupravičene razlike so posebej očitne, ko med seboj primerjamo posamezne skupine prebivalstva in posamezne regije.

Cilj je vzpostavitev pogojev prebivalcem Slovenije, da temeljno človekovo pravico do zdravja lahko uresničujejo ne glede na to, kateremu družbenemu sloju pripadajo ali v katerem delu Slovenije živijo.

Staranje prebivalstva in s tem v zvezi prevladujoče kronične nenalezljive bolezni narekujejo nove oblike pristopov in organiziranosti na vseh ravneh zdravstvene dejavnosti.

V državah EU so zahteve po zagotavljanju in nenehnem izboljševanju kakovosti in varnosti zdravstvene oskrbe obravnavane kot prednostne. V Sloveniji moramo upoštevati mednarodno in evropsko sprejeta načela kakovosti. To so uspešnost, varnost, pravočasnost, učinkovitost in enakost. Zato mora ob odsotnosti zunanjih spodbud (zakonitosti trga) zahteve za izboljšanje kakovosti v javni sektor vnesti lastnik. Rezultati morajo odražati pričakovanja uporabnikov in drugih partnerjev v sistemu zdravstvenega varstva.

Zakon zagotavlja enakomerno in pravično dostopnost do učinkovite, kakovostne in varne zdravstvene obravnave prebivalcem Republike Slovenije.

5.2 POKOJNINSKO IN INVALIDSKO ZAVAROVANJE

V 2. členu ZPIZ, ki ureja sistem obveznega pokojninskega in invalidskega zavarovanja je opredeljen namen zakona, in sicer je zapisano, da se ureja sistem na podlagi medgeneracijske solidarnosti.

Z obveznim zavarovanjem se zavarovancem na podlagi dela, prispevkov ter po načelih vzajemnosti in solidarnosti zagotavljajo pravice za primer starosti, invalidnosti, smrti, telesne okvare ter potrebe po stalni pomoči in postrežbi.

V sistem obveznega zavarovanja so vgrajene **vertikalna solidarnost** med generacijo aktivnih in upokojenih (prispevki so obvezni in proporcionalni glede na prispevno osnovo; zavarovanci z višjimi plačami oziroma dohodki plačujejo prispevke od osnov, ki navzgor niso omejene, medtem ko se njihove pravice limitirajo z določitvijo najvišje pokojninske osnove), **horizontalna solidarnost** med upokojenci (maksimalno razmerje med pokojninami za enako dolgo dobo zavarovanja 1 : 4) in **solidarnost med upokojenci**, ki so se upokojili **v različnih obdobjih** (mddsz, 2010).

Pokojninsko in invalidsko zavarovanje ima na Slovenskem dolgo tradicijo, saj njegovi zametki segajo že v čas 19. stoletja. Ker je bilo naše ozemlje v preteklosti v

sestavi drugih držav, na njem poprej nikoli ni bilo povsem avtonomne pravne ureditve tega področja, temveč so pri nas veljali in se uporabljali predpisi držav, v okviru katerih se je Slovenija nahajala (Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, 2010).

Pokojninski sistemi po svetu in pri nas so v zadnjih petnajstih letih doživeli korenite spremembe, vedno več je poudarka na drugem in tretjem stebru, saj bo prvi steber, to je obvezno pokojninsko zavarovanje, v prihodnje zadostoval zgolj za preživetje. Morali bomo navkljub mladosti in oddaljenosti od pokojnine o njej razmišljati dovolj zgodaj.

Javno pokojninsko in invalidsko zavarovanje je v razvitih državah eden največjih proračunskih programov, saj preko njega država zagotavlja pokojnine. Zaradi znižanja stopnje rodnosti in podaljšanja življenjske dobe je vse manj aktivnih prebivalcev in vse več prejemnikov pokojnine.

Šele v marcu leta **1992 uveljavljen Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju** predstavlja prvo samostojno pravno ureditev tega zavarovanja v Republiki Sloveniji. Ta zakon je bil pomembno spremenjen in dopolnjen v letu 1996 in 1998.

S 1. 1. 2000 je stopil v veljavo nov zakon, ki je korenito reformiral sistem pokojninskega in invalidskega zavarovanja v Republiki Sloveniji in je bil do sedaj že nekajkrat dopolnjen in spremenjen (Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, 2010).

Aktualen sistem pokojninskega zavarovanja obsega tri različne vrste zavarovanj (tri stebre). Prvi steber predstavlja obvezno zavarovanje na podlagi medgeneracijske solidarnosti in dokladnega sistema (»pay-as-you-go« sistema). Drugi steber predstavlja obvezno in prostovoljno dodatno zavarovanje, ki naj bi predstavljalo zavarovanje na podlagi kapitalskega kritja in tretji steber zavarovanje na podlagi osebnih pokojninskih varčevalnih računov (Cvetko, 2009, str. 69).

Kontinentalne države, ki so v preteklosti razvile Bismarckov sistem socialnega zavarovanja so bile zelo velikodušne pri odmerjanju pravic. Med njimi je tudi Slovenija, za katero je v okviru prvega stebra značilna medgeneracijska pogodba oz. dokladni sistem financiranja, po načelu pay as you go¹², ki temelji na medgeneracijski vzajemnosti.

Obvezna pokojninska zavarovanja temeljijo na načelu, da so namenjena odpravljanju socialnih tveganj, ki jih na obravnavanem področju določa zakon, na temelju

- dela in prispevkov zavarovancev in
- načela vzajemnosti in solidarnosti (Vodovnik, 2003, str. 165).

Načelo vzajemnosti se izraža tako, da vsi, ki so vključeni v zavarovanje, prispevajo sorazmerni del dohodka za zavarovanje ne glede na čas uživanja pridobljenih pravic na tej podlagi.

Načelo solidarnosti pomeni, da zavarovanci z višjimi dohodki prispevajo za tiste z nižjimi. To načelo se najbolj odraža v obveznem zavarovanju, saj mora zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje sprejeti v zavarovanje vsakogar, ne glede na zdravniško stanje. To pomeni, da se lahko nekaterim zavarovancem priznajo večje pravice kot bi jim pripadale samo glede na plačane prispevke.

¹² To pomeni, da aktivno prebivalstvo plačuje prispevke, ki se namenijo za plačilo pokojnin tedanjim upokojevcem, z obljubo da bodo za njihove pokojnine plačevali prispevke tedanji delovno aktivni.

Tabela 3 Razmerje med zavarovanci in upokojenci (povprečno število v letu za posamezna izbrana leta)

leto	zavarovanec : upokojenec	upokojenec : zavarovanec
2008	1.000:610	1:1,64
2006	1.000:620	1:1,61
2004	1.000:626	1:1,60
2002	1.000:608	1:1,64
2000	1.000:575	1:1,74
1998	1.000:602	1:1,66
1990	1.000:434	1:2,30
1984	1.000:331	1:3,02

Vir: ZPIZ, 2009

Tabela nazorno kaže slabšanje razmerja, saj so bili v letu 1984 trije zavarovanci na enega upokojenca, v letu 2008 pa le še 1,64 zavarovanca.

Nosilec in izvajalec sistema pokojninskega in invalidskega zavarovanja v Sloveniji je **Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije**¹³.

Pravica do pokojnine zagotavlja možnost uveljaviti več pokojnin, ki zagotavljajo socialno varnost v primeru starosti, smrti družinskega člana ali izgube delovne zmožnosti. Poznamo več vrst pokojnin, in sicer **starostna, invalidska, vdovska, družinska ter delna pokojnina**.

V okviru podsistema invalidskega zavarovanja so zagotovljene različne denarne in nedesarne pravice, in sicer pravica do prekvalifikacij, pravica do nadomestila za invalidnost, pravica do premestitve in dela s krajšim delovnim časom od polnega, pravica do drugih nadomestil iz invalidskega zavarovanja, pravica do povrnitve potnih stroškov.

Zakon določa še druge pravice, kot so pravica do dodatka za pomoč in postrežbo, pravica do invalidnine, pravica do varstvenega dodatka k pokojnini.

Dodatne pravice po Zakonu pa so še pravica do odpravnine, pravica do oskrbnine, pravica do dodatka za rekreacijo ali enkratnega denarnega dodatka.

V Republiki Sloveniji je bilo v letu 2009 povprečno 560.428 upokojencev. Od tega je bilo 354.514 prejemnikov starostnih pokojnin, 92.123 invalidskih pokojnin, 59.699 družinskih pokojnin, 3.550 prejemnikov vojaških pokojnin ter 2.087 prejemnikov pokojnin po prejšnjem Zakonu o starostnem zavarovanju kmetov (SZK), 32.119 vdovskih pokojnin in 16.168 državnih pokojnin (ZPIZ, 2010).

¹³ Ki je bil v tej obliki konstituiran 20. oktobra 1992 in je univerzalni pravni naslednik prejšnje Skupnosti pokojninskega in invalidskega zavarovanja v Republiki Sloveniji (ZPIZ, 2010).

Tabela 4 Struktura pokojnin po vrstah pokojnin 2009

Struktura pokojnin po vrstah pokojnin 2009	
vrsta	odstotni delež
starostne	63,3
invalidske	16,4
družinske	10,7
vdovske	5,7
skupaj	96,1
državne	2,9
kmečke SZK	0,4
vojaške	0,6
akontacije	0,0
vsj skupaj	100,0

Vir: ZPIZ, 2010

5.2.1 STAROSTNA POKOJNINA

Ko zavarovanec izpolni pogoje polne starosti (ZPIZ-1, 8. člen) in pokojninske dobe, pridobi pravico do starostne pokojnine. Pogoji za pridobitev te pravice se razlikujejo glede na spol. Pri polni starosti mora zavarovanec dosegati izključno zavarovalno dobo. Možne so tri kombinacije starosti in pokojninske oziroma zavarovalne dobe za pridobitev pravice do starostne pokojnine.

Tabela 5 Pravica do starostne pokojnine za leto 2010 za ženske

Starost	Pokojninska doba	Starost Končni pogoji	Pokojninska doba Končni pogoji
56 let in 8 mesecev	37 let 3 mesece	58 let	38 let
61 let	najmanj 20 let	61 let	20 let
63 let	najmanj 15 let	63 let	15 let

Vir: ZPIZ, 2010

Novi zakonski pogoji se uveljavljajo postopno, tako da je vsako leto za izpolnitev starostnega pogoja potrebna za 4 mesece višja starost. Postopno se zvišuje tudi pokojninska doba tako, da je vsako leto za 3 mesece višja od veljavne pokojninske dobe v predhodnem letu.

Tabela 6 Pravica do starostne pokojnine za leto 2010 za moške

Starost	Pokojninska doba
58 let	40 let
63 let	najmanj 20 let
65 let	najmanj 15 let

Vir: ZPIZ, 2010

Pravico do starostne pokojnine je mogoče pridobiti tudi prej, saj zakon določa pogoje, pri katerih je upokožitev možna, in sicer pri nižji starosti. Starost se lahko zniža v primeru

otrok zaradi štetja zavarovalne dobe s povečanjem v primeru osebnih okoliščin in zaradi vključitve ženske v obvezno zavarovanje pred dopolnitvijo 18. leta starosti.

Starost se tako lahko zniža za vsakega rojenega ali posvojenega otroka, ki je slovenski državljan in za katerega je zavarovanec skrbel in ga vzgajal najmanj pet let. Znižanje starosti je v tem primeru odvisno od števila otrok.

Vendar pa to zniževanje starosti ni neomejeno, saj se na tej podlagi lahko ženski zniža starost največ do starosti 53 let, za moškega pa največ do starosti 58 let¹⁴.

Tabela 7 Znižanje starosti zaradi otrok v mesecih

leto	Znižanje starostne meje v mesecih			
	en otrok	dva otroka	trije otroci	Dodatek za četrtega in naslednje otroke
2009	5	12,5	22,5	12,5
2010	5,5	13,75	24,75	13,75
2011	6	15	27	15
2012	6,5	16,25	29,25	16,25
2013	7	17,5	31,5	17,5
2014	7,5	18,75	33,75	18,75

Vir: ZPIZ, 2010

Naslednja možnost znižanja starostne meje za pridobitev starostne pokojnine je znižanje zaradi zavarovalne dobe s povečanjem, to je zaradi dela na delovnem mestu, na katerem se je zavarovancu štela zavarovalna doba s povečanjem ali dela v poklicih, ki zaradi narave in teže dela po dopolnitvi določene starosti ni mogoče uspešno opravljati.

Znižanje zaradi osebnih okoliščin se nanaša na zavarovance, ki imajo težave z zdravstvenim stanjem in se jim zato starost zniža za eno leto za vsaka štiri leta, prebita v zavarovanju.

Še zadnja možnost znižanja pa je znižanje zaradi vključitve ženske v obvezno zavarovanje pred dopolnjenim 18. letom starosti, vendar samo v primeru upokojitve pri starosti 56 let in 8 mesecev in 37 letih in 3 mesecih pokojninske dobe. Znižanje starosti ustreza v letu 2010 devetim dvanajstinam časa, prebitega v obveznem zavarovanju pred dopolnjenim 18. letom starosti. Predpisana starost 56 let in 8 mesecev pa se lahko na tej podlagi zniža največ do starosti 53 let (ZPIZ, 2010).

Starostna pokojnina se odmeri od mesečnega povprečja plač, ki jih je zavarovanec dobil oziroma od zavarovanih osnov, od katerih so mu bili obračunani prispevki, v najugodnejših zaporednih 18 letih zavarovanja po 1. 1. 1970 (pokojninska osnova) (39. člen ZPIZ-1).

¹⁴ Starša se o tem, kdo bo uveljavljal pravice za posameznega otroka, sporazumno dogovorita, v primeru, da do sporazuma ne pride, pa je do znižanja starostne meje upravičen tisti, ki je v pretežnem delu uveljavil pravico do starševskega dopusta. Če nobeden od staršev ni bil na starševskem dopustu ali sta uveljavljala pravico do starševskega dopusta v enaki meri, potem je do zmanjšanja starostne meje upravičena ženska (37. člen ZPIZ-1).

Zaradi medsebojne primerljivosti plač in zavarovalnih osnov iz prejšnjih let, se le-te pri izračunu pokojninske osnove preračunajo z valorizacijskimi količniki, ki ustrezajo gibanjem povprečnih plač in pokojnin v koledarskem letu pred uveljavitvijo pravice do starostne pokojnine. Valorizacijske količnike vsako leto na novo določi minister za delo, družino in socialne zadeve (ZPIZ, 2010).

Če pokojninska osnova, izračunana z upoštevanjem plač in zavarovalnih osnov, ne dosega zneska najnižje pokojninske osnove, se zavarovancu starostna pokojnina odmeri od najnižje pokojninske osnove.

Od 1. januarja 2010 znaša **najnižja pokojninska osnova** 544,61 evrov, **najvišja pokojninska osnova** pa 2.178,44 evrov in predstavlja štirikratnik zneska najnižje pokojninske osnove (ZPIZ, 2010).

5.2.2 INVALIDSKA POKOJNINA

Temeljna pravica iz invalidskega zavarovanja je pravica do invalidske pokojnine. To pravico pridobi zavarovanec v vsakem primeru, torej ne glede na pokojninsko dobo, če gre za poškodbo pri delu ali poklicno bolezen. Če pa je invalidnost nastala kot posledica poškodbe izven dela ali druge bolezni, zakon določa kot pogoj za pridobitev pravice do invalidske pokojnine predhodno pokojninsko dobo v določenem trajanju (Vodovnik, 2003, str. 176).

Če je pri zavarovancu nastala invalidnost pred dopolnjenim 21. letom starosti, pridobi pravico do invalidske pokojnine, če je:

- ob nastanku invalidnosti vključen v obvezno zavarovanje ali
- dopolnil najmanj tri mesece zavarovalne dobe.

Invalidnost je stanje, ki je posledica sprememb zdravstvenega stanja, ki jih ni mogoče odpraviti z zdravljenjem ali ukrepi medicinske rehabilitacije, če so te posledice ugotovljene po predpisanem postopku in če imajo te spremembe za posledico trajno zmanjšanje možnosti, da bi mu bilo mogoče zagotoviti oziroma ohraniti delovno mesto oziroma za poklicno napredovanje (Vodovnik, 2003, str. 174).

Obstoj invalidnosti ugotavlja invalidska komisija Zavoda. Vzroki za nastanek invalidnosti so poškodba pri delu, poklicna bolezen, bolezen, poškodba izven dela.

Invalidska pokojnina se odmeri od pokojninske osnove, izračunane na enak način kot za odmero starostne pokojnine.

Pokojninsko osnovo se praviloma izračuna na podlagi povprečnih mesečnih plač in zavarovalnih osnov, od katerih so bili plačani prispevki za to zavarovanje, iz katerih koli najugodnejših zaporednih osemnajstih let zavarovanja od vključno leta 1970 dalje (ZPIZ, 2010).

Višina invalidske pokojnine je načeloma odvisna od več elementov, in sicer od višine pokojninske osnove, vzroka za nastanek invalidnosti, dopolnjene pokojninske dobe, pa tudi dopolnjene starosti zavarovanca na dan nastanka invalidnosti (ZPIZ, 2010).

Izjemo predstavlja invalidska pokojnina v primeru invalidnosti zaradi poškodbe pri delu ali poklicne bolezni.

V letu 2010 se odmeri v višini 79,5 % od pokojninske osnove, ne glede na dejansko dolžino dopolnjene pokojninske dobe in starost zavarovanca na dan nastanka invalidnosti. Dolžina dopolnjene pokojninske dobe in starost zavarovanca na dan nastanka invalidnosti pa poleg pokojninske osnove pogojujeta višino odstotka za odmero invalidske pokojnine v primeru invalidnosti zaradi poškodbe izven dela ali bolezni.

Višina odstotka za odmero invalidske pokojnine je v primeru nastanka invalidnosti pred dopolnjenim 63. letom starosti (moški) oziroma 61. letom (ženska) sestavljena iz dveh delov, in sicer za:

- dejansko dopolnjeno pokojninsko dobo in
- t. i. prišteto dobo¹⁵ (ZPIZ, 2010).

5.2.3 VDOVSKA POKOJNINA

Vdovska pokojnina in družinska pokojnina sta tipični pravici iz pokojninsko invalidskega zavarovanja, ki se upravičencem zagotavljata v prvi vrsti na temelju **načela solidarnosti**, saj teh pravic ne uživa tisti zavarovanec, ki plačuje prispevke v sistem PIZ (Vodovnik, 2003, str. 181).

Pri vdovski pokojnini morajo biti izpolnjeni tako splošni pogoji na strani umrlega kot tudi posebni pogoji¹⁶, ki se nanašajo na vdovo oziroma vdovca. V primeru, da je bil umrli zavarovanec, je moral dopolniti najmanj pet let zavarovalne dobe ali deset let pokojninske dobe ali pa izpolnjevati pogoje za pridobitev starostne ali invalidske pokojnine. Če pa je bil umrli uživalec pravic, so pogoji na njegovi strani izpolnjeni, če je užival starostno ali invalidsko pokojnino ali katero od pravic na osnovi invalidnosti. Kadar pa smrt zavarovanca nastane zaradi poškodbe pri delu ali poklicne bolezni, takrat vdova ali vdovec prejme vdovsko pokojnino ne glede na doseženo pokojninsko dobo umrlega.

Osnova za odmero vdovske pokojnine je načeloma znesek starostne ali invalidske pokojnine, odvisno od tega, kateri znesek je za vdovo oziroma vdovca ugodnejši. Vdovska pokojnina znaša 70 % osnove za njeno odmero. Po zakonu je zajamčena odmera vdovske pokojnine od pokojnine umrlega zavarovanca ali uživalca, odmerjena najmanj v višini 45 % njegove pokojninske osnove.

Če ima vdova oziroma vdovec poleg samostojne vdovske pokojnine tudi pravico do svoje samostojne starostne ali samostojne invalidske pokojnine, se vdovska pokojnina odmeri najmanj v višini mejnega zneska, določenega po zakonu o varstvenem dodatku.

Od 1. januarja 2010 znaša mejni znesek 444,40 evrov. Višina mejnega zneska se spremeni ob vsakokratni uskladitvi pokojnin. Vdovi oziroma vdovcu, ki ima poleg vdovske pokojnine tudi pravico do starostne ali invalidske pokojnine se, če je to ugodneje, poleg lastne pokojnine izplačuje še 15 % vdovske pokojnine, vendar ne več kot 87,31 EUR (ZPIZ, 2010).

¹⁵ Prišteta doba je navidezna doba, ki se prišteje k dejansko dopoljnjeni pokojninski dobi. Njena dolžina je odvisna od starosti zavarovanca na dan nastanka invalidnosti (ZPIZ, 2010).

¹⁶ Posebni pogoji na strani vdove ali vdovca pa se nanašajo predvsem na dopolnjeno starost, ki znaša 53 let in pa na zmožnost oziroma nezmožnost za delo ter nekatere druge pogoje, ki jih določa zakon.

5.2.4 DRUŽINSKA POKOJNINA

Je pravica, ki pripada otrokom (zakonski ali nezakonski ter posvojenci), pastorki, vnukom in drugim otrokom brez staršev, ki jih je zavarovanec preživel, staršem umrlega (oče in mati, očim in mačeha) in posvojiteljem, če jih je zavarovanec preživel, bratom in sestram, ki jih je umrl preživel do svoje smrti in nimajo lastnih sredstev za preživljanje.

Otroci imajo pravico do družinske pokojnine do dopolnjenega 15. leta oziroma do konca šolanja, vendar največ do dopolnjenega 26. leta starosti. Če se otrok po dopolnitvi 15. leta starosti prijavi pri Zavodu za zaposlovanje, ima pravico do družinske pokojnine do dopolnjenega 18. leta starosti, če izpolnjuje vse obveznosti po predpisih o zavarovanju za primer brezposelnosti.

Otrok, ki je postal popolnoma nezmožen za delo do starosti, do katere mu je zagotovljena družinska pokojnina (15. leta) oziroma do konca šolanja (največ do dopolnjenega 26. leta), ima pravico do družinske pokojnine, dokler traja takšna nezmožnost. V primeru, da je postal otrok popolnoma nezmožen za delo po starosti, do katere mu je zagotovljena družinska pokojnina oziroma po končanem šolanju, lahko pridobi pravico do družinske pokojnine, če ga je zavarovanec oziroma uživalec pravice do svoje smrti preživel. Otrok – vajenec v učnem razmerju, ki je v tem času obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovan, ima v tem času kljub temu pravico do družinske pokojnine.

Osnova za odmero družinske pokojnine je načeloma znesek starostne ali invalidske pokojnine, odvisno od tega, kateri znesek je za upravičence ugodnejši. Po zakonu je zajamčena odmera družinske pokojnine od pokojnine umrlega zavarovanca ali uživalca, odmerjena najmanj v višini 45 % njegove pokojninske osnove.

Višina družinske pokojnine je praviloma odvisna od števila in vrste družinskih članov, ki so upravičeni do pokojnine po umrlem zavarovancu ali uživalcu pravic.

Če so do družinske pokojnine upravičeni samo ožji družinski člani (otroci, posvojenci) ali samo širši družinski člani (pastorki, vnuki in drugi otroci brez staršev, bratje in sestre, starši in posvojitelji), se družinska pokojnina odmeri v naslednji višini:

- za 1 družinskega člana je višina 70 %,
- 2 družinska člana 80 %,
- 3 družinske člane je višina 90 % in za
- 4 ali več članov se družinska pokojnina odmeri v višini 100 %.

Če pa so do družinske pokojnine upravičeni tako ožji kot tudi širši družinski člani, se ožjim odmeri družinska pokojnina v ustreznem odstotku, določenem v razpredelnici, širšim družinskim članom pa pripada preostali del osnove za odmero družinske pokojnine.

V primeru, da je ožjih družinskih članov toliko, da ti izčrpajo celotno osnovo za odmero družinske pokojnine, se širšim družinskim članom družinska pokojnina ne more izplačevati (ZPIZ, 2010).

5.2.5 DRŽAVNA POKOJNINA

Pravico do državne pokojnine lahko pridobi oseba s stalnim prebivališčem v Republiki Sloveniji, ki nima pravice do pokojnine po zakonu o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, drugih predpisih oziroma iz tujega javnega pokojninskega sistema in njeni lastni dohodki ne presegajo premoženjskega cenzusa za pridobitev pravice do varstvenega dodatka, če je:

- dopolnila 65 let starosti in

- imela med 15. in 65. letom starosti najmanj 30 let prijavljeno stalno prebivališče na območju Republike Slovenije oziroma v državi članici evropskega gospodarskega prostora (ZPIZ, 2010).

Oseba, ki je upravičena do samostojne družinske oziroma vdovske pokojnine, ki pa po višini ne dosega zneska državne pokojnine, lahko namesto družinske oziroma vdovske pokojnine uveljavi pravico do državne pokojnine, četudi za priznanje te pokojnine izpolnjuje predpisane pogoje.

Pravico do državne pokojnine pa lahko pridobi v prehodnem obdobju tudi oseba, ki je dopolnila 65 let starosti, če izpolnjuje pogoje, določene za pridobitev trajne denarne socialne pomoči po predpisih o socialnem varstvu (ZPIZ, 2010).

Oseba, ki uveljavlja pravico do državne pokojnine, izpolnjuje premoženjske pogoje, če njeni dohodki v letu 2009 niso presegli 436,98 evrov na mesec ali 5.243,76 evrov na leto. Med navedene dohodke štejejo vojaške invalidnine iz tujine, invalidnine in druge dajatve po predpisih o vojaških invalidih in civilnih invalidih vojne, prejemki iz prostovoljnega zavarovanja, preživnine, drugi prejemki, razen tistih, za katere je s posebnimi predpisi določeno, da se ne upoštevajo pri ugotavljanju premoženjskega stanja upravičenca, dohodek od kmetijskih in gozdnih zemljišč (ZPIZ, 2010).

Ne glede na to, da oseba izpolnjuje naštetih pogoje, ne more pridobiti pravice do državne pokojnine, če ima premoženje, od katerega se plačuje davek, ki obsega stanovanjske hiše, stanovanja, poslovne stavbe in poslovni prostor, razen stanovanjske hiše ali stanovanja, ki tej osebi služi kot stalno prebivališče, prostore za počitek in rekreacijo, kmetijska in gozdna zemljišča s katastrskim odhodkom nad višino, ki je v letu 2009 določena kot podlaga za vključitev v obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje, drugo obdavčljivo nepremično premoženje, če skupna vrednost naštetega premoženja presega 23.897,94 evrov.

Državna pokojnina znaša 33,3 % najnižje pokojninske osnove. Od 1. januarja 2010 dalje znaša 181,36 evrov (ZPIZ, 2010).

5.2.6 DELNA POKOJNINA

Delna pokojnina je posebna vrsta pokojnine, ki pa je po višini nižja od običajne starostne pokojnine. Delna pokojnina zavarovancu omogoča, da ostane največ s polovico polnega delovnega časa v delovnem razmerju in za ta čas prejema ustrezno plačo, razliko pa mu pokrije zavod v obliki delne pokojnine. V času uživanja delne pokojnine ima upravičenec tako status delavca kot tudi uživalca pokojnine. Takšno obliko pokojnine lahko uveljavi zavarovanec, ki je že dopolnil pogoje za pridobitev starostne pokojnine ali pa je v delovnem razmerju največ s polovico polnega delovnega časa. Za uveljavitev takšne oblike pokojnine zavarovanec ne potrebuje soglasja delodajalca. Višina delne pokojnine je polovica starostne pokojnine, do katere je bil zavarovanec upravičen glede na dopolnjeno pokojninsko dobo in starost na dan uveljavitve te pravice (ZPIZ, 2010).

5.2.7 INVALIDNINA ZA TELESNO OKVARO

Invalidnina je mesečna denarna dajatev, ki jo lahko pridobi zavarovanec ali uživalec pokojnine zaradi telesne okvare, nastale med zavarovanjem ali v času uživanja pokojnine. Telesna okvara je kot poseben socialni primer podana, če nastane pri zavarovancu izguba, bistvenejša poškodovanost ali znatnejša onesposobljenost posameznih organov ali delov telesa, kar otežuje aktivnost organizma in zahteva večje napore pri zadovoljevanju

življenjskih potreb ne glede na to, ali ta okvara povzroča invalidnost ali ne (ZPIZ-1, Ur. l. RS št. 69/2006).

Pravico do invalidnine pridobi zavarovanec za telesno okvaro, ki je posledica poškodbe pri delu ali poklicne bolezni, če znaša telesna okvara najmanj 30 % ne glede na pokojninsko dobo, bolezni ali poškodbe zunaj dela, če znaša telesna okvara najmanj 50 % in če ima zavarovanec ob nastanku telesne okvare dopolnjeno pokojninsko dobo, ki je določena za pridobitev pravice do invalidske pokojnine ne glede na to, ali telesna okvara povzroča invalidnost ali ne (ZPIZ -1, Ur.l. RS, št. 69/2006).

Telesne okvare so razvrščene glede na njihovo težo v osem stopenj. Najnižja osma stopnja je 30 %, najvišja prva stopnja pa 100 % telesna okvara. Njen obstoj in vzrok ugotavlja invalidska komisija ali drug izvedenec Zavoda.

Invalidnino se odmeri v določenem odstotku od osnove za odmero dodatnih pravic. Njena višina se spreminja dvakrat letno, in sicer v mesecu januarju in juliju. Višina odstotka za odmero invalidnine je odvisna od ugotovljene stopnje in vzroka za nastanek telesne okvare.

Invalidnine za telesne okvare, ki so posledica bolezni ali poškodbe izven dela, znašajo 70 % zneska telesne okvare, določenega za isto stopnjo telesne okvare, ki je posledica poškodbe pri delu ali poklicne bolezni, pri čemer pa 7. oziroma 8. stopnja telesne okvare še ne zagotavlja pravice do invalidnine.

Če je telesna okvara posledica različnih vzrokov, se invalidnina odmeri v skupnem znesku glede na ugotovljeno skupno stopnjo telesne okvare. Znesek invalidnine pa se določi sorazmerno vplivu posameznega vzroka na skupen odstotek telesne okvare.

5.2.8 DODATEK ZA POMOČ IN POSTREŽBO

Dodatek za pomoč in postrežbo je mesečni denarni prejemek, ki ga lahko po zakonu pridobijo uživalci pokojnine in določeni zavarovanci s stalnim prebivališčem v Republiki Sloveniji. Namenjen je poplačilu dela stroškov, ki jih ima upravičenec, ker zaradi trajnih sprememb v zdravstvenem stanju za opravljanje osnovnih življenjskih potreb nujno in stalno potrebuje tujo nego in pomoč.

Pravica do prejema je pogojena z določenim statusom osebe in predhodnim mnenjem izvedenca zavoda, da je tej osebi za opravljanje osnovnih življenjskih potreb neogibno potrebna stalna pomoč in postrežba drugega ali da gre za osebo, ki ji ta pravica po zakonu pripada zaradi določenih zdravstvenih okoliščin (ZPIZ, 2010).

Pravico do dodatka za pomoč in postrežbo lahko pridobijo naslednje osebe s stalnim prebivališčem v Republiki Sloveniji:

- uživalci starostne, invalidske, vdovske ali družinske pokojnine,
- slepi ali slabovidni zavarovanci, ki so sklenili delovno razmerje ali pričeli opravljati samostojno poklicno dejavnost,
- zavarovanci, ki oslepijo ali postanejo slabovidni v času trajanja delovnega razmerja ali opravljanja samostojne poklicne dejavnosti,
- osebe, ki so kot uživalci pokojnine oslepele,
- slepe osebe, ki so zdravstveno zavarovane po drugem zavarovancu zavoda oziroma po upokojevcu (od 1. januarja 2003 dalje),
- nepokretni zavarovanci, pri katerih je zmožnost premikanja zmanjšana najmanj za 70 %, ki so zaposleni primerno svojim delovnim zmožnostim, vendar najmanj s polovico polnega delovnega časa (ZPIZ, 2010).

Upravičencu potrebna neogibna stalna pomoč in postrežba druge osebe je tedaj, kadar zaradi trajnih sprememb v zdravstvenem stanju ter kljub osebnim prizadevanjem in

pomoči ortopedskih pripomočkov vseeno ni zmožen zadovoljevati vseh ali večine osnovnih življenjskih potreb.

Nezmožnost za opravljanje vseh osnovnih življenjskih potreb je podana, če se uživalec pokojnine ne more samostojno gibati v stanovanju in izven njega, samostojno hraniti, oblačiti in slačiti, se obuvati in sezuvati, skrbeti za osebno higieno ter opravljati drugih življenjskih opravil, ki so neogibno potrebna za ohranjanje življenja.

Nezmožnost za opravljanje večine osnovnih življenjskih potreb pa je podana, če uživalec pokojnine ne more zadovoljevati večine prej naštetih potreb ali kadar potrebuje kot težji psihiatrični bolnik v domači negi stalno nadzorstvo.

Naloga izvedenca zavoda je, da poda mnenje, ali je osebi, ki uveljavlja pravico do dodatka za pomoč in postrežbo, neogibno potrebna stalna pomoč in postrežba druge osebe za opravljanje vseh ali večine osnovnih življenjskih potreb, da je slepa ali slabovidna oziroma da potrebuje stalno nadzorstvo, ali da pri njej obstaja zmanjšana zmožnost premikanja za najmanj 70 % (ZPIZ, 2010).

5.2.9 VARSTVENI DODATEK

Pravica do varstvenega dodatka je od 1. 2. 2008 dalje urejena s posebnim zakonom. Čeprav ni več pravica iz obveznega pokojninskega in invalidskega zavarovanja, se njen temeljni namen ne spreminja. Varstveni dodatek je tudi po novi ureditvi mesečni denarni dodatek k pokojnini, s katerim se uživalcu zagotavlja socialno varnost, če ta za priznanje take pravice izpolnjuje predpisane pogoje (ZPIZ, 2010).

Varstveni dodatek ni samostojni denarni prejemek.

Upravičenec do varstvenega dodatka je:

- uživalec starostne, invalidske, družinske in vdovske pokojnine iz obveznega pokojninskega in invalidskega zavarovanja v Republiki Sloveniji, če je bil pretežen del skupnega obveznega zavarovanja zavarovan za širši obseg pravic ter pokojnine, priznane po Zakonu o pravicah iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja bivših vojaških zavarovancev in
- uživalec dodatka k pokojnini po Zakonu o zagotavljanju socialne varnosti slovenskim državljanom, ki so upravičeni do pokojnin iz republik nekdanje SFRJ.

Do varstvenega dodatka je upravičen tudi uživalec pokojnine, odmerjene po mednarodnem sporazumu o socialnem zavarovanju (ZPIZ, 2010).

Mejni znesek znaša 81,6 % najnižje pokojninske osnove, določene s predpisi o obveznem pokojninskem in invalidskem zavarovanju. Od 1. januarja 2010 dalje znaša 444,40 EUR. Njegova višina se spreminja ob vsakokratni spremembi višine pokojnin. Za pridobitev pravice pa mora izpolnjevati tudi dohodkovni in premoženjski cenzus.

Možni upravičenec izpolnjuje dohodkovni cenzus, če njegovi dohodki, skupaj z dohodki družinskih članov, v letu 2009 niso presegli na posameznega družinskega člana 436,98 evrov na mesec ali 5.243,76 evrov na leto (ZPIZ, 2010).

Možni upravičenec, ki izpolnjuje dohodkovni cenzus, izpolnjuje tudi premoženjski cenzus in s tem pogoje za pridobitev pravice do varstvenega dodatka, če njegovo premoženje in premoženje družinskih članov, s katerimi živi v skupnem gospodinjstvu, ne presega vrednosti 23.897,94 EUR (ZPIZ, 2010).

Zakon o socialnovarstvenih prejemkih (ZSVarPre), ki naj bi se začel uporabljati junija 2011, na novo ureja upravičenost do varstvenega dodatka (UL RS 62/2010).

Po novem o upravičenosti do varstvenega dodatka odloča Center za socialno delo in ne več ZPIZ. Novi Zakon varstveni dodatek opredeljuje kot socialni prejemek, namenjen tistim posameznikom ali posameznicam, ki si materialne varnosti ne morejo zagotoviti zaradi okoliščin, na katere sami ne morejo vplivati (2. člen ZSVarPre).

Do varstvenega dodatka so upravičene osebe, ki so trajno nezaposljive ali trajno nezmožne za delo ali so starejše od 63 let ženske oziroma 65 let moški in so upravičeni do denarne socialne pomoči oziroma bi do nje lahko bili upravičeni (7. člen ZSVarPre).

Varstveni dodatek se po novem financira iz proračuna RS. Če je upravičenec do varstvenega dodatka lastnik nepremičnine, se mu z odločbo o upravičenosti do varstvenega dodatka prepove odtujiti in obremeniti nepremičnino, katere lastnik je, v korist RS (53. člen ZSVarPre).

5.2.10 ODPRAVNINA IN OSKRBNINA

Odpravnina oziroma oskrbnina sta po svoji vsebini predvsem socialni dajatvi.

Pravico do odpravnine ima vdova oziroma vdovec, ki ni zavarovan, in sicer v višini šestmesečnega zneska vdovske pokojnine, ki bi mu šla, če bi imel pravico do te pokojnine.

Do oskrbnine pa ima pravico po prenehanju izplačevanja odpravnine, če se v 30 dneh od dneva izgube pravice do odpravnine prijavi pri Zavodu za zaposlovanje in izpolnjuje premoženjske pogoje za pridobitev pravice do varstvenega dodatka. Vdova ali vdovec ima pravico do oskrbnine največ 24 mesecev in znaša toliko, kolikor bi znašala vdovska pokojnina, vendar največ v višini osnove najnižje pokojnine za polno pokojninsko dobo.

5.2.11 MODERNIZACIJA POKOJNINSKEGA SISTEMA

Pokojninska reforma je sprememba aktualnega pokojninskega sistema. Ob tem pride do sprejetja novega zakona o pokojninskem zavarovanju, ki upošteva aktualne gospodarske in demografske spremembe. Pokojninske reforme imajo vedno enak rezultat: da zavarovanci prejmejo nižjo starostno pokojnino, morajo biti starejši in delati morajo dlje (Bešter, 2008).

Slovenija bo v prihajajočih desetletjih zaradi staranja prebivalstva in neugodnih demografskih trendov pred izzivom, kako zagotoviti dolgoročno finančno vzdržnost sistema, ki je v pretežni meri odvisen od demografskih gibanj. Pokojninski sistem v Republiki Sloveniji ima zelo dolgo tradicijo in je trdno umeščen v celotni sistem socialne varnosti kot eden ključnih podsistemov, ki zagotavlja varno starost (MDDSZ, 2009).

Vizija novih pokojninskih sistemov in novih oblik socialnega varstva za starost se pojavljajo hkrati z naraščanjem stroškov javnega sistema in naraščajočim proračunskim primanjkljajem, ki so povezani s stroški pokojnin.

Pokojninski sistem temelji na medgeneracijski solidarnosti. In prav zaradi ohranjanja načela medgeneracijske solidarnosti mora zagotavljati dostojne in primerne pokojnine vsem generacijam, tudi tistim, ki se bodo upokojile šele v naslednjih desetletjih (MDDSZ, 2009).

Na Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve so septembra 2009 predstavili izhodišča za modernizacijo in reformo pokojninskega sistema. Modernizacija sistema je priložnost za analizo in odpravo pomanjkljivosti sedanjega sistema, ki se kažejo predvsem v

zapletenosti, nepreglednosti ter v premajhni odvisnosti višine pokojnin od vplačanih prispevkov (MDDSZ, 2009).

Modernizacija pokojninskega sistema, kot je predlagana, v okviru pokojninskega sistema sledi uresničitvi naslednjih ciljev:

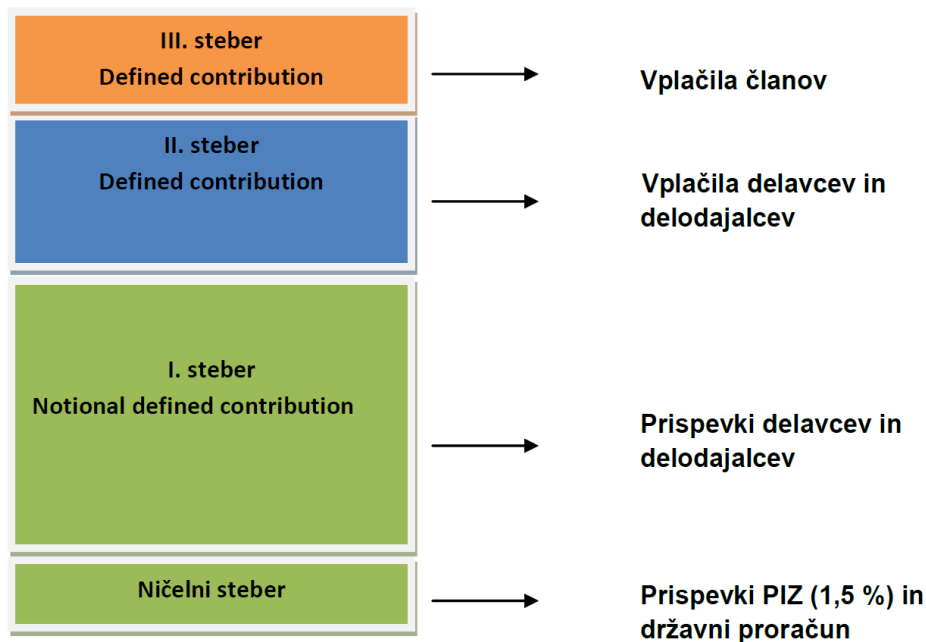
- dostojne pokojnine iz javnega pokojninskega sistema;
- primerne pokojnine, ki posamezniku zagotavljajo ohranjanje njegovega družbenega položaja, njihov vir pa predstavljajo prejemki iz različnih stebrov pokojninskega zavarovanja;
- večja preglednost sistema;
- trajnejša finančna vzdržnost sistema (MDDSZ, 2009).

Prvega januarja 2015 naj bi v Sloveniji začel veljati nov pokojninski sistem, v katerega bi bili vključeni vsi zavarovanci, ki so rojeni leta 1960 ali kasneje oziroma so na dan 1. januarja 2015 stari manj kot 55 let. Sistem pokojninskega in invalidskega zavarovanja v RS, ki bo uveljavljen 2015, bo temeljil na principu večstebnega sistema, in sicer:

- ničelni steber (zero pillar);
- I. steber (first pillar);
- II. steber (second pillar);
- III. steber (third pillar).

Preoblikovanje veljavnega dokladnega sistema v sistem navideznih pokojninskih računov («notional defined contribution») bi pomenilo, da bi bilo potrebno uvesti močan redistributivni element (zero pillar), ki bi vsakomur zagotavljal univerzalen dohodek in ki bi bil vezan na vstopno starost 65 let oziroma morebitno kasnejšo upokojitev. S tem bi se v novem sistemu navideznih računov ohranila solidarnost, in sicer v obsegu, ki bi preprečevala revščino. Glavnino obveznega pokojninskega zavarovanja bi predstavljal dodatni prvi steber (first pillar), ki predstavlja trdno vez med pokojninskimi prejemki in plačanimi prispevki z vzpostavitvijo navideznih individualnih računov za vsakega posameznika. Odmiku od sistema, ki ima vnaprej določene pravice k sistemu, ki ima vnaprej določene prispevke, ki potem določajo obseg in kvaliteto pravic, sledi spremenjena miselnost posameznikov, ki del svojih pokojninskih prejemkov nalagajo na osebni pokojninski račun, zato vplačila prispevkov ne občutijo kot davčno breme, temveč kot investicijsko varčevanje, katerega donosnost ni podvržena redistribuciji. Tak pokojninski sistem omogoča informiranost posameznika glede vplačanih prispevkov, ki se sproti valorizirajo, kasneje pa se v obliki pokojnine izplačajo posamezniku (MDDSZ, 2009).

Slika 1 Prikaz posameznih stebrov predlaganega pokojninskega sistema in vira njihovega financiranja

Vir: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, 2010

5.3 ZAVAROVANJE ZA PRIMER BREZPOSELNOSTI

Vrsta teoretikov opredeljuje brezposelnost kot najtežji socialni rizik, ker zavira razvoj države, povzroča izgubo človeških potencialov ter zvišuje socialne izdatke, na individualni ravni pa negativno vpliva na razmerje posameznika do družbe in družine, na notranje ravnotežje osebe in na osebni razvoj, saj se brezposelni pogosto počutijo izključene iz družbe (Silver v: Novak, Cvetko: 2005, str. 149).

Brezposelnost lahko definiramo kot socialni primer, saj pri posamezniku povzroči, da ne more z delom ustvarjati zaslužka, ker ne more dobiti primerne zaposlitve. Seveda pa ni vsaka oseba, ki ne dela, tudi brezposelna, saj bi sicer definicija vključevala tudi otroke do 15 let, trajne invalide, upokojence ter podobne kategorije. Za pojem brezposelne osebe so torej potrebni še dodatni pogoji, in sicer: da je oseba sposobna za delo (ustrezna starost in zdravstvena sposobnost), da je pripravljena delati (se prijavi pri Zavodu za zaposlovanje) ter da aktivno išče zaposlitev (Novak, Cvetko, 2005, str. 148).

S 1. januarjem letos je začel delovati novi Zakon o urejanju trga dela (ZUTD), ki je nadomestil dosednji Zakon o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti (ZZZPB-1) in prinaša vrsto novosti, ki se nanašajo na področje delovanje Zavoda RS za zaposlovanje. Med glavne spremembe sodi širitev kroga upravičencev do denarnega nadomestila ter uvedba še nekaterih drugih novosti, povezanih z večanjem varnosti iskalcev zaposlitve. Cilj je vzpostaviti mrežo izvajalcev vseživljenjske karijerne orientacije in posredovanja zaposlitve, ki bo omogočala svobodno izbiro zaposlitve oziroma poklica, skladnega s posameznikovimi kompetencami in možnostmi zaposlitve ter doseganje čim višje stopnje zaposlenosti. Poleg tega se povečuje tudi učinkovitost izvajanja ukrepov aktivne politike zaposlovanja, zmanjšujejo se administrativne ovire za podjetja in osebe na trgu dela, vzpostavlja se mreža izvajalcev, ki bo omogočala še hitrejšo odzivanje države na dinamične spremembe na trgu dela. Zavod bo pri tem imel še pomembnejšo vlogo kot

sedaj, saj bo najpomembnejši izvajalec ukrepov aktivne politike zaposlovanja (Ur.l. RS, št. 80/2010).

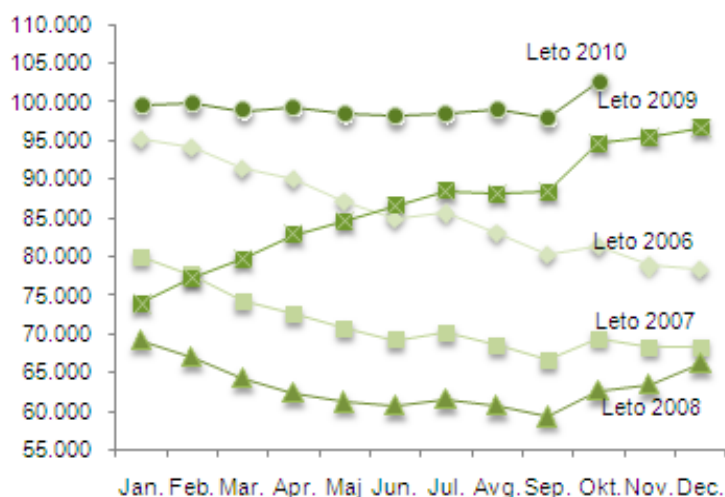
Ukrepi države na področju trga dela, ki jih ureja nov zakon, so:

- storitve na podlagi izvajanja,
- aktivna politika zaposlovanja,
- zavarovanje za primer brezposelnosti,
- pravice iz obveznega in prostovoljnega zavarovanja za primer brezposelnosti.

Sredstva za pravice iz zavarovanja za primer brezposelnosti se po načelih vzajemnosti in solidarnosti zagotavljajo iz prispevkov delavcev, delodajalcev in prostovoljnih zavarovancev ter drugih zavezancev (134. člen ZUTD).

Prispevki za zavarovanje za primer brezposelnosti se plačujejo po stopnjah, določenih s posebnim zakonom, vplačujejo se v proračun Republike Slovenije. Če vplačani prispevki ne zadoščajo za pokrivanje obveznosti za pravice, ki izhajajo iz zavarovanja za primer brezposelnosti, se sredstva zagotavljajo iz drugih proračunskih virov.

Slika 2 Gibanje registrirane brezposelnosti, 2006–2010

Vir: Zavod za zaposlovanje, 2010

Tabela 8 Aktivno prebivalstvo v Sloveniji za leto 2009 in število registrirane brezposelnosti

	Aktivno prebivalstvo	Delovno aktivno prebivalstvo	Delovno aktivno prebivalstvo		Registrirane brezposelne osebe
		skupaj	zaposlene osebe	samozaposlene osebe	
Skupaj	941.327	844.655	752.444	92.211	96.672
Moški	525.606	475.402	409.680	65.722	50.204
Ženske	415.721	369.253	342.764	26.489	46.468

Vir: SURS, 2010

Stopnja registrirane brezposelnosti v Sloveniji se je v decembru 2009 zvišala za 0,2 odstotne točke in je dosegla 10,3 %. Število registriranih brezposelnih se je od decembra 2008 do decembra 2009 zvišalo za 30.433 (za 17.640 moških in 12.793 žensk) in doseglo

96.672. Stopnja registrirane brezposelnosti se je v enakem obdobju zvišala za 3,3 odstotne točke. V februarju 2009 je bilo po osmih letih med registriranimi brezposelnimi osebami ponovno več moških kot žensk (nazadnje je bilo tako februarja 2001); v tem nezavidljivem položaju so ostali vse do decembra 2009 (Statistični urad RS, 2009).

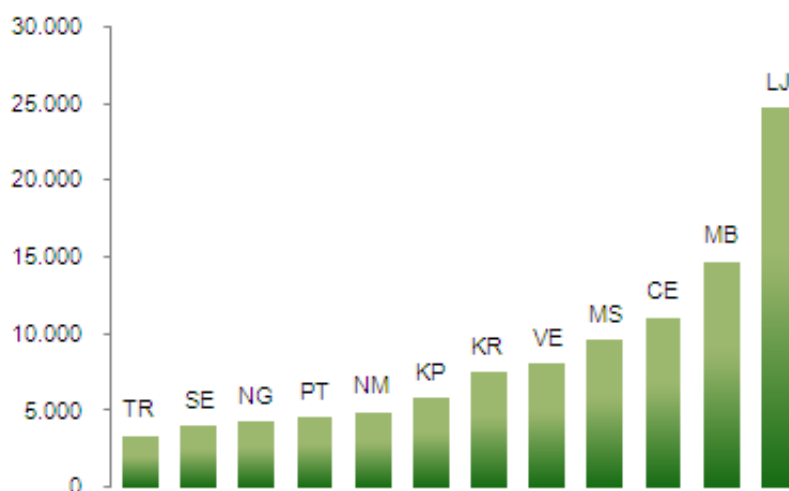
Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje je osrednja javna ustanova na trgu dela, ki z uresničevanjem svojega poslanstva in nalog pomembno prispeva k povečanju zaposlenosti in zaposljivosti prebivalstva Slovenije. ZRSZ je tudi ključni organ izvrševanja politike Vlade RS v zvezi s posledicami, ki jih na slovenskem trgu dela povzroča svetovna recesija (ZRSZ, 2010).

Ob koncu februarja 2010 je bilo na Zavodu RS za zaposlovanje prijavljenih 99.784 brezposelnih oseb. V primerjavi z januarjem 2010 je bila brezposelnost večja za 0,2 %, v primerjavi s februarjem 2009 pa za 29,3 %.

Uporabniki storitev ZRSZ so brezposelne osebe, delodajalci, osebe, ki potrebujejo strokovno pomoč pri zaposlovanju in poklicni orientaciji, strokovne institucije in izvajalci programov zaposlovanja, socialni partnerji ter javnost.

Temeljne dejavnosti ZRSZ so posredovanje zaposlitev in zaposlitveno svetovanje, izvajanje poklicne orientacije, izvajanje zavarovanja za primer brezposelnosti, izvajanje ukrepov aktivne politike zaposlovanja, izdajanje delovnih dovoljenj in zaposlovanje tujcev, izdelava analitičnih, razvojnih in drugih strokovnih gradiv s področja dejavnosti ZRSZ, informiranje o trgu dela, informacije javnega značaja (ZRSZ, 2010).

Slika 3 Registrirana brezposelnost po območnih službah Zavoda, oktober 2010

Vir: Zavod za zaposlovanje, 2010

Zakon o urejanju trga dela (v nadaljevanju ZUTD) ureja dve področji.

Prvo je klasično zavarovanje za socialni primer brezposelnosti, ki obsega izgubo zaslužka zaradi nezmožnosti zavarovane osebe, sicer sposobne in voljne delati, da dobi ustrezno oziroma primerno zaposlitev. Pravice iz zavarovanja so zagotovljene pravice in pripadajo vsem zavarovancem, če izpolnjujejo pogoje, določene z zakonom.

Drugo področje pa je usmerjeno v zaposlovanje. V ta sklop spadajo ukrepi aktivne politike zaposlovanja. Ti sicer ne zagotavljajo absolutnih pravic, temveč le možnosti v okviru razpoložljivih finančnih sredstev.

Z zavarovanjem za primer brezposelnosti se zavarovancem zagotavljajo pravice za čas, ko so brez svoje krivde ali proti svoji volji brez zaposlitve, in pravice v primeru, ko postane njihovo delo nepotrebno. Pravice iz zavarovanja za primer brezposelnosti so denarno nadomestilo, pravica do plačila prispevkov za obvezna socialna zavarovanja (pravica, ki izhaja iz prve), pravica do plačila prispevkov za pokojninsko in invalidsko zavarovanje do upokojitve (58. člen ZUTD).

Pravica do zdravstvenega varstva in pravica do pokojninskega in invalidskega zavarovanja se uresničujeta skladno s področnima zakonoma.

5.3.1 DENARNO NADOMESTILO

Brezposelna oseba lahko uveljavi pravico do denarnega nadomestila pod pogojem:

- da je bila pred nastankom brezposelnosti zavarovana za primer brezposelnosti,
- da zanjo ni na voljo ustrezne zaposlitve.

Pravico do denarnega nadomestila lahko uveljavi zavarovanec, katerega delovno razmerje pred prenehanjem pri enem ali več delodajalcih je trajalo vsaj 9 mesecev v zadnjih dveh letih (59. člen ZUTD).

Osnova za odmero višine denarnega nadomestila je povprečna mesečna plača zavarovanca, prejeta v obdobju osmih mesecev pred mesecem nastanka brezposelnosti. Denarno nadomestilo zavarovanca po novem ZUTD znaša prve tri mesece prejemanja 80 %, v naslednjih mesecih pa 60 % od osnove iz prejšnjega člena. Z zakonom je določen najnižji in najvišji znesek prejemanja denarnega nadomestila. Najnižji ne sme biti nižji od 350 evrov. Od odmerjenega nadomestila se obračuna prispevke po stopnjah, določenih s predpisi o prispevkih za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, zdravstveno varstvo in zaposlovanje. Zavarovancu pripada nadomestilo za delovne dneve in za dela proste dneve, določene z zakonom.

Po novem zakonu se za en mesec **podaljšuje čas trajanja denarnega nadomestila za starejše zavarovance**, in sicer: na 19 mesecev za zavarovance, starejše od 50 let in z zavarovalno dobo nad 25 let, ter na 25 mesecev za zavarovance, starejše od 55 let in z zavarovalno dobo nad 25 let.

Pravica do denarnega nadomestila traja odvisno od tega, koliko časa je bila brezposelna oseba zavarovana za primer brezposelnosti. Pravica do denarnega nadomestila lahko traja najdlje:

- 3 mesece za zavarovanje od 1 do 5 let,
- 6 mesecev za zavarovanje od 5 do 15 let,
- 9 mesecev za zavarovanje od 15 do 25 let,
- 12 mesecev za zavarovanje nad 25 let,
- 19 mesecev za zavarovance, starejše od 50 let in za zavarovanje nad 25 let,
- 25 mesecev za zavarovance, starejše od 55 let in za zavarovanje nad 25 let (ZUTD, 60. člen).

Pravico do denarnega nadomestila za primer brezposelnosti ne more uveljavljati zavarovanec, ki je postal brezposeln po svoji krivdi ali volji (ZUTD, Ur.l. RS, št. 80/2010).

Če oseba išče zaposlitev s polnim delovnim časom in sklene pogodbo o zaposlitvi s krajšim delovnim časom od polnega (vendar ne več kot polovico od polnega delovnega časa),

lahko oseba uveljavi pravico do sorazmerne višine denarnega nadomestila za preostali čas upravičenosti.

Denarno nadomestilo se zniža zavarovancu, ki v času upravičenosti do denarnega nadomestila med brezposelnostjo opravi delo, za katero prejme ali je upravičen prejeti dohodek iz dela, ki po plačilu davkov in obveznih prispevkov mesečno presega 200 evrov (67. člen ZUTD).

Zavarovanec ohrani pravico do denarnega nadomestila, če je na razpolago za zaposlitev, zanj ni na voljo ustrezne zaposlitve, zanj po treh mesecih upravičenosti do denarnega nadomestila ni na voljo primerne zaposlitve, aktivno išče zaposlitev, ni na voljo ustreznega programa aktivne politike zaposlovanja, prebiva v Republiki Sloveniji, razen če mednarodni akt ne določa drugače. V času, ko zavarovanec ne prebiva v Republiki Sloveniji, mu pravica do denarnega nadomestila miruje.

Ohranitev pravice do denarnega nadomestila je povezana z obveznostmi, aktivnostmi brezposelne osebe, ki jih mora brezposelna oseba izpolnjevati ves čas brezposelnosti.

Pravica do denarnega nadomestila **miruje**¹⁷ **ali preneha**¹⁸ iz razlogov, ki so opredeljeni v zakonu (64. in 65. členu ZUTD). Zavarovanec, ki se v osmih dneh po prenehanju razloga za mirovanje prijavi na Zavodu, ima pravico do denarnega nadomestila za preostali čas upravičenosti do denarnega nadomestila, sicer ga Zavod preneha voditi v evidenci brezposelnih oseb.

Brezposelna oseba se lahko na lastno željo odjavi iz evidence brezposelnih oseb z namenom zaposlitve, samozaposlitve, upokojitve, izobraževanja ali preprosto ne želi biti v evidenci in s tem izpolnjevati obveznosti, ki bi jih sicer kot brezposelna oseba morala.

17 Če obvezno ali prostovoljno služi vojaški rok, opravlja nadomestno civilno službo oziroma usposabljanje za opravljanje nalog v rezervni sestavi policije, je vpoklican kot pogodbeni pripadnik rezervne sestave Slovenske vojske k opravljanju vojaške službe v miru ali je pozvan ali napoten na opravljanje nalog zaščite, reševanja in pomoči pogodbenega pripadnika Civilne zaščite; je v priporu ali na prestajanju zaporne kazni ali vzgojnega, varstvenega ukrepa ali varnostnega ukrepa, zaradi katerega do šest mesecev ne more biti na razpolago zavodu; prejema starševsko nadomestilo ali starševski dodatek po zakonu, ki ureja starševsko varstvo in družinske prejemke; je nezmožen za delo iz zdravstvenih razlogov za čas, ko prejema nadomestilo v breme sredstev obveznega zdravstvenega zavarovanja; je vključen v program javnih del; se vključi v poklicno rehabilitacijo po zakonu, ki ureja pokojninsko in invalidsko zavarovanje; ne prebiva v Republiki Sloveniji, razen če mednarodni akt določa drugače; opravlja naloge družinskega pomočnika za obdobje, krajše od devet mesecev, če prenehanje opravljanja teh nalog ni nastalo iz razlogov, ki se po zakonu, ki ureja socialno varstvo, obravnavajo enako kot krivdni razlog za odpoved pogodbe o zaposlitvi. Čas mirovanja se ne všteva v čas trajanja pravice, ki pripada zavarovancu po določbah tega zakona (ZUTD, Ur.l. RS, št. 80/2010).

18 Če brezposelna oseba sklene pogodbo o zaposlitvi za delo s polnim delovnim časom, postane samozaposlena oseba, izpolni pogoje za pridobitev starostne ali invalidske pokojnine ali uveljavi pravico do družinske ali vdovske pokojnine, dopolni starost, ki je po predpisih o pokojninskem in invalidskem zavarovanju pogoj za pridobitev pokojnine za najnižjo zavarovalno dobo, se sam odjavi iz evidence brezposelnih oseb, odkloni ustrezno ali primerno zaposlitev ali s svojim ravnanjem povzroči odklonitev zaposlitve s strani delodajalca, brez upravičenih razlogov odkloni neplačano začasno delo v primerih višje sile (poplava, potres in podobno), brez upravičenih razlogov odkloni vključitev v program aktivne politike zaposlovanja, ne išče aktivno zaposlitve, ni na razpolago, da neresnične podatke o izpolnjevanju pogojev za pridobitev denarnega nadomestila, nastopi prestajanje zaporne kazni šest ali več mesecev, krši obveznosti, sprejete s pogodbo o vključitvi v program aktivne politike zaposlovanja, samozaposlena ali lastnik oziroma solastnik gospodarskih družb v času uživanja denarnega nadomestila dosega dobiček iz dejavnosti in druge obdavčljive dohodke, ki dosegajo najmanj višino zajamčenega nadomestila plače, dela ali je zaposlena na črno, ni več vodena v evidenci brezposelnih oseb (ZUTD, Ur.l. RS, št. 80/2010).

Tako zavod na podlagi zakona preneha voditi evidenco brezposelnih oseb, če:

- brezposelna oseba ni več brezposelna,
- se brezposelna oseba sama odjavi iz evidence brezposelnih oseb (ZUTD, 123. člen).

Brezposelni osebi se ob prenehanju statusa preneha izplačevati pravica do denarnih prejemkov. Zavod mora o zavarovancu, ki mu je prenehala pravica do denarnega nadomestila ter o razlogih za to, obvestiti pristojni center za socialno delo.

Tabela 9 Prikaz števila prejemnikov denarnega nadomestila in denarne pomoči od leta 1998 do 2009

Leto	DN		DP		Delež DN in DP med vsemi BP (%)	
	December	Povprečje	December	Povprečje	December	Povprečje
1998	36.082	37.734	2.818	3.331	30,7	32,6
1999	31.227	33.860	3.283	3.045	30,2	31,0
2000	23.091	27.264	3.754	3.737	25,7	29,1
2001	19.489	21.525	4.516	4.249	23,0	25,3
2002	17.601	18.743	5.664	5.473	23,4	23,6
2003	17.047	18.139	6.063	6.136	24,1	24,9
2004	16.380	16.142	5.979	6.083	24,6	23,9
2005	17.684	17.099	6.059	6.195	25,6	25,4
2006	15.391	17.203	3.491	5.477	24,1	26,4
2007	14.270	15.041	430	1542	21,5	23,2
2008	16.666	14.166	89	200	25,3	22,7
2009	31.162	27.346	16	37	32,3	31,7

Vir: Zavod za zaposlovanje, 2010

5.3.2 AKTIVNA POLITIKA ZAPOSLOVANJA

Aktivna politika zaposlovanja je sistem ukrepov in aktivnosti, ki jih izvaja država z namenom preprečevanja in blažitve kriz na področju splošnega kadrovskega prestrukturiranja gospodarstva (Vodovnik, 2003, str. 214).

Zakon o urejanju trga dela prinaša nove rešitve na področju APZ. Zaradi novih izvajalcev, novih ukrepov in poenostavljenih postopkov se bo mogoče bolj učinkovito odzvati na hitre spremembe na trgu dela. Gospodarska in finančna kriza je pokazala, da je potrebno hitrejše prilagajanje na tem področju (MDDSZ, 2010).

Usposabljanje in izobraževanje bo tudi v bodoče najpomembnejši ukrep aktivne politike zaposlovanja. V bodoče bo bolj povezano s karierno orientacijo. Novost v okviru APZ je

nadomeščanje na delovnem mestu in delitev delovnega mesta, ki bo prispevala k večji mobilnosti in prožnosti na trgu dela. Spodbude bodo še naprej namenjene najbolj ranljivim skupinam brezposelnih na trgu dela – mladi do 25 let, iskalci prve zaposlitve, absolventi, starejši od 50 let. V okviru javnih del in socialnim podjetništvom bo potekalo kreiranje delovnih mest. Spodbujanje samozaposlovanja bo namenjeno podjetnikom, ki imajo podjetniško idejo, o čemer bodo presojali izbrani strokovnjaki s tega področja (MDDSZ, 2010).

Osebam, ki so vključene v APZ, se lahko zagotavlja celotno ali delno pokrivanje stroškov vključitve z denarnimi prejemki, kot so dodatek za aktivnost, dodatek za prevoz, dodatek za stroške izobraževanja. Višina prejemkov je odvisna od trajanja vključitve v program (37. člen ZUTD).

Osnovni strateški cilji programa APZ za obdobje 2007–2013 so:

- povečanje zaposlenosti in znižanje brezposelnosti,
- preprečevanje prehoda v dolgotrajno brezposelnost (znižanje deleža dolgotrajno brezposelnih) in povečevanje prehoda v zaposlitev,
- zmanjšati strukturno brezposelnost: povečevanje zaposljivosti z dvigom izobrazbe, usposobljenosti in izboljšanjem veščin (izboljšanje izobrazbene sestave brezposelnih),
- povečanje prilagodljivosti in konkurenčnosti zaposlenih,
- spodbujanje novega zaposlovanja (povečanje števila podprtih projektov za razvoj novih zaposlitvenih možnosti),
- okrepitev socialne vključenosti (znižanje deleža prejemnikov denarnega nadomestila in denarne socialne pomoči med brezposelnimi) (MDDSZ, 2007).

5.3.3 ŠTIPENDIRANJE

Štipendije so kot dopolnilni prejemek namenjene kritju stroškov v zvezi z izobraževanjem. Zakon o štipendiranju (UL RS, št. 59/2007, 63/2007-popr., 40/09) v 5. členu določa, da se v Republiki Sloveniji podeljujejo naslednje štipendije: državne, kadrovske, Zoisove, štipendije za Slovence v zamejstvu in Slovence po svetu ter štipendije za državljane držav, s katerimi ima Republika Slovenija sklenjene dvostranske ali večstranske sporazume o sodelovanju na področju izobraževanja oziroma podeljuje štipendije na podlagi vzajemnosti (MDDSZ, 2010).

Državna štipendija

S sistemom državnih štipendij država skrbi, da se čim večje število mladih, ki se sicer zaradi slabih materialnih zmožnosti ne bi odločali za šolanje, vključi v izobraževanje.

Država s tako maloštevilnim prebivalstvom, kot ga ima Slovenija, namreč mora stremeti k temu, da vsem mladim omogoči primerno strokovno izobrazbo, ker bodo le tako konkurenčni na trgu delavne sile. Sprva je bil namen teh štipendij zagotoviti denarno pomoč dijakom in študentom z nizkimi dohodki v času, ko si še niso uspeli pridobiti kadrovske štipendije. V 90. letih, ko se je število kadrovske štipendije začelo zmanjševati, so državne štipendije pričele nadomeščati kadrovske.

Državne štipendije lahko uvrščamo med socialne prejemke, s katerimi se zagotavlja možnost izobraževanja tudi otrokom iz družin z nižjimi dohodki. Tako štipendije prispevajo k dolgoročnemu zmanjševanju revščine in socialne izključenosti med mladimi.

Dodeli se upravičencem, ki izpolnjujejo splošne pogoje iz Zakona o štipendiranju (9. člen) in pri katerih povprečni mesečni dohodek na družinskega člana v preteklem koledarskem letu pred vložitvijo vloge ne presega 65 % minimalne plače v istem obdobju za tiste upravičence, ki se šolajo ali študirajo v kraju svojega stalnega prebivališča in od 66 do 68 % minimalne plače za tiste upravičence, ki se šolajo ali študirajo izven kraja svojega stalnega prebivališča ter 70 % minimalne plače na družinskega člana, če gre za kandidate iz enostarševskih družin, kandidate s posebnimi potrebami oziroma kandidate, katerih sorojenci so osebe s posebnimi potrebami (MDDSZ, 2010).

Na podlagi 14. člena Zakona o štipendiranju in sklepa o usklajenih višinah transferjev, ki so določeni v nominalnih zneskih ter o odstotku uskladitve drugih transferjev posameznikom in gospodinjstvom v Republiki Sloveniji od 1. julija 2010 (Ur. list št. 56/2010), državna štipendija brez dodatkov od 1. julija 2010 znaša:

- 38,79 EUR za dijaka in
- 58,19 EUR za študenta.

Zaradi uveljavitve in pričetka uporabe novega Zakona o štipendiranju s 1. 9. 2008 se je odločanje o državnih štipendijah (dosedanje republiške štipendije) in štipendijah za nadarjene (dosedanje Zoisove štipendije) preneslo v pristojnost centrov za socialno delo ter na Sklad za razvoj kadrov. Zavod bo v letu 2010 dodeljeval in izplačal štipendije upravičencem do Zoisove štipendije po prej veljavni zakonodaji do izteka izobraževalnega programa, za katerega imajo sklenjeno pogodbo ter izvajal zaključevanje obveznosti štipendistov ter izterjave neupravičeno prejetih štipendij v preteklih letih (glej ZRSZ,2010).

5.4 STARŠEVSKO VARSTVO IN DRUŽINSKI PREJEMKI

Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (v nadaljevanju ZSPD) ureja zavarovanje za starševsko varstvo in pravice, ki iz tega izhajajo, družinske prejemke, pogoje in postopke za uveljavljanje posameznih pravic ter druga vprašanja glede izvajanja tega zakona.

V 5. členu ZSPD je opredeljeno, da se z zavarovanjem se zavarovancem po načelih vzajemnosti in solidarnosti zagotavljajo pravice vezane na starševske obveznosti. Če vplačani prispevki iz naslova starševskega varstva ne zadoščajo za pokrivanje obveznosti za pravice, ki izhajajo iz zavarovanja, se sredstva zagotavljajo iz drugih proračunskih virov.

Pravice uveljavlja eden od staršev, razen če zakon določi drugače, in so vezane na otroka. Pravice po tem zakonu so:

- Pravice iz naslova zavarovanja za starševsko varstvo,
- Pravice do družinskih prejemkov.

Do pravic, ki izhajajo iz **zavarovanja za starševsko varstvo**, so upravičene osebe, ki so vključene v za to namenjeno zavarovanje in imajo zanj plačane prispevke. Za starševsko varstvo se plačuje prispevek zavarovanca in prispevek delodajalca. Prispevki se vplačujejo v proračun RS.

Pravice so starševski dopust, starševsko nadomestilo, pravica do krajšega delovnega časa, pravica do plačila prispevkov za socialno varnost zaradi starševstva.

Vrste starševskega dopusta so porodniški dopust, očetovski dopust, dopust za nego in varstvo otroka, posvojiteljski dopust.

Starševsko nadomestilo je nadomestilo plače oziroma prejemek, ki izhaja iz zavarovanja za starševsko varstvo. Vrste starševskega nadomestila so porodniško nadomestilo, očetovsko nadomestilo, nadomestilo za nego in varstvo otroka, posvojiteljsko nadomestilo.

Vsa nadomestila se nanašajo na starševske dopuste in so neposredno povezana z njimi. Osnova za izračun posamezne vrste starševskega nadomestila je povprečna osnova, od katere so bili obračunani prispevki za starševsko varstvo v zadnjih 12 mesecih pred mesecem vložitve prve vloge za eno od vrst starševskega dopusta. Vsa starševska nadomestila za polno odsotnost z dela znašajo 100 % osnove plače razen očetovskega nadomestila, kjer je 100 % nadomestilo le za prvih 15. dni, za ostalih 75 pa ne (Čok, Kump, 2011).

Družinski prejemki so prejemki, ki jih prejme družina za rojstvo, nego in varstvo otroka. Financirajo se iz proračuna RS in niso pravice iz socialnega zavarovanja.

»V okviru ustavnega načela socialne države predpisi določajo pravice do različnih družinskih prejemkov, ki imajo različno naravo. Nekatere pravice so poudarjeno zavarovalne narave (delno plačilo za izgubljeni dohodek), večina pa je poudarjeno socialnovarstvene narave, nekatere pa so po svoji naravi neodvisne od zavarovalnega in varstvenega načela. Njihov namen je podpirati in krepiti gospodarske in socialne temelje družin« (Vodovnik, 2003, str. 233).

O pravicah iz zavarovanja za starševsko varstvo ter o pravicah do družinskih prejemkov odločajo centri za socialno delo v Republiki Sloveniji, ki so pooblaščenici od Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve (glej Vodovnik, 2003, str. 230).

Tabela 10 Višina prejemkov v letu 2010

PRAVICA	VIŠINA PREJEMKA v (EUR)
STARŠEVSKI DODATEK	195,56
POMOČ OB ROJSTVU OTROKA	279,42
OTROŠKI DODATEK	Od 19,88 do 114,31 – Odvisen od dohodka družine in števila družinskih članov
DODATEK ZA VELIKO DRUŽINO	386,96 – družine s tremi otroki 474,90 – družine s štirimi ali več otroki
DODATEK ZA NEGO OTROKA	99,38 198,82 – za otroka s težko motnjo
DELNO PLAČILO ZA IZGUBLJENI DOHODEK	589,10 – višina minimalne plače

Vir: MDDSZ, 2010

5.4.1 STARŠEVSKI DODATEK

Starševski dodatek je denarna pomoč staršem, kadar po rojstvu otroka niso upravičeni do starševskega nadomestila (ZSDP, 58. člen). Pravico do starševskega dodatka ima mati, če je državljanica Republike Slovenije s stalnim prebivališčem v Republiki Sloveniji. Pravica traja 365 dni od rojstva otroka (ZSDP, 61. člen).

Upravičenke do starševskega dodatka so prijavljene v pokojninsko in invalidsko zavarovanje. Oče ima pravico pod enakimi pogoji kot mati, če mati sklene pogodbo o

zaposlitvi, zapusti otroka, trajno ali začasno ni sposobna za samostojno življenje in delo ali če mati umre (ZSDP, 59. člen).

Druga oseba ima pravico pod enakimi pogoji kot starša, če dejansko neguje in varuje otroka. Trajanje pravice se skrajša za toliko dni, kolikor sta jih starša že izrabila.

Pravica v polnem obsegu traja 365 dni od rojstva otroka, če se pravico uveljavlja v rokih (30 dni pred predvidenim datumom poroda oziroma najkasneje 30 dni po rojstvu otroka). Če se pravico uveljavlja kasneje kot v navedenih rokih, se pravica prizna od prvega dne naslednjega meseca, ko je vloga vložena in traja, dokler otrok ne dopolni 365 dni starosti.

Pri uveljavljanju pravice do starševskega dodatka ima mati oziroma oče otroka pravico vložiti oziroma uveljavljati tudi pomoč ob rojstvu otroka.

Tabela 11 prikazuje število upravičencev do starševskega dodatka in višino izplačanih sredstev med leti 1994 in 2009. Gibanje števila upravičencev je podobno kot gibanje števila prejemnikov starševskega nadomestila, število je najnižje leta 2002 in po tem letu postopoma narašča. Leta 2008 se je število rojstev povečalo na 21.800 ali največ po letu 1991. V praksi so prejemnice starševskega dodatka predvsem brezposelne matere in študentke.

Tabela 11 Število prejemnikov starševskega dodatka

leto	upravičenci	izplačana sredstva
		(v 1000 SIT)
1994	2.474	423.484
1996	2.822	556.237
1998	2.616	573.746
2000	2.452	608.000
2002	2.175	781.603
2004	2.808	1.281.932
2005	2.832	1.326.996
2006	3.014	1.429.211
2007	3.025	6.115.771 €
2008	2.961	6.299.921 €
2009	2.791	6.153.735 €

Vir: MDDSZ, 2010

5.4.2 POMOČ OB ROJSTVU OTROKA

Pomoč ob rojstvu otroka je enkratni denarni prejemek, namenjen nakupu opreme za novorojenca. Namesto denarja je mogoče v enaki vrednosti izbrati opremo za novorojenca v obliki zavitka (glej ZSDP, 63. člen).

Izbirati je mogoče med tremi različnimi zavitki (A, B in e). E-zavitek je mogoče naročiti prek spletne trgovine, kjer si ga lahko poljubno sestavite iz izdelkov, ki so vsebovani v zavitkih A in B, ter nekaterih dodatnih izdelkov.

Zavitke si je mogoče ogledati na centrih za socialno delo, kjer to pravico tudi uveljavljate, oziroma v materinskih šolah, predstavljeni pa so tudi na spletišču, ki vključuje spletno trgovino za e-zavitek.

Pravico ima vsak otrok, katerega mati ali oče imata stalno prebivališče v RS. Pravico uveljavljata mati ali oče pri centru za socialno delo, ki je krajevno pristojen po materinem stalnem prebivališču. Če mati nima stalnega prebivališča v Republiki Sloveniji, uveljavlja pravico oče pri centru za socialno delo, ki je pristojen po očetovem stalnem prebivališču. Pravico uveljavlja eden od staršev 60 dni pred predvidenim datumom poroda oziroma najkasneje 60 dni po rojstvu otroka. Po tem roku pravice ni več mogoče uveljaviti.

5.4.3 OTROŠKI DODATEK

Z otroškim dodatkom se staršem oziroma otroku zagotovi dopolnilni prejemek za preživljanje, vzgojo in izobraževanje, kadar dohodek na družinskega člana ne presega zgornje meje s predpisi določenega dohodkovnega razreda (Vodovnik, 2003, str. 235).

Pravica do otroškega dodatka ima eden od staršev oz. druga oseba s stalnim bivališčem v RS, ki izpolnjuje ostale pogoje, določene z zakonom. Pravica se prizna za dobo enega leta. Pravico se lahko uveljavlja kadar koli do dopolnjenega 18. leta otrokove starosti, za otroke starejše od 18 let pa le, če se šolajo, vendar najdlje do dopolnjenega 26. leta starosti (glej ZSDP, 70. člen).

Višina otroškega dodatka je odvisna od števila otrok v družini, ki prejemajo otroški dodatek, najnižji je za prvega otroka, višji za drugega, za tretjega in ostale pa najvišji (MDDSZ, 2010).

Tabela 12 Zneski otroškega dodatka glede na dohodkovni razred

Dohodek na družinskega člana v % povprečne plače RS za leto 2010	1. otrok v EUR	2. otrok v EUR	3. in nasl. otrok v EUR
do 15 % do 215,84 EUR	114,31	125,73	137,18
nad 15 % do 25 % nad 215,84 EUR do 359,74 EUR	97,73	108,04	118,28
nad 25 % do 30 % nad 359,74 EUR do 431,69 EUR	74,48	83,25	91,98
nad 30 % do 35 % nad 431,69 EUR do 503,64 EUR	58,75	67,03	75,47
nad 35 % do 45 % nad 503,64 EUR do 647,53 EUR	48,04	56,06	64,03
nad 45 % do 55 % nad 647,53 EUR do 791,43 EUR	30,44	38,10	45,71
nad 55 % do 75 % nad 791,43 EUR do 1.079,22 EUR	22,83	30,44	38,10
nad 75 % do 99 % nad 1.079,22 EUR do 1.424,57 EUR	19,88	27,50	35,11

Vir: MDDSZ, 2010

5.4.4 DODATEK ZA VELIKO DRUŽINO

Dodatek za veliko družino je letni prejemek, ki je namenjen družinam s tremi ali več otroki, ki so mlajši od 18 let oziroma 26 let, če se šolajo in imajo status učenca, dijaka, vajenca ali študenta na dodiplomskem študiju. Izjemoma se za otroka šteje tudi oseba po 26. letu starosti:

- če traja njeno šolanje na visoki stopnji pet ali šest let (v tem primeru se status otroka podaljša za 12 mesecev oziroma 24 mescev) ali
- če oseba zaradi daljše bolezni ali poškodbe ali služenja vojaškega roka med šolanjem ni končala šolanja v predpisanem roku (v tem primeru se status otroka podaljša sorazmerno s številom dni, za kolikor se je šolanje podaljšalo zaradi prej navedenih razlogov).

Pravico do dodatka za veliko družino ima eden od staršev pod pogojem, da ima eden od staršev in otroci skupno stalno prebivališče v Republiki Sloveniji. Pravico ima tudi eden od polnoletnih otrok, kadar trije ali več otrok iz iste družine živijo brez staršev.

Dodatek za veliko družino se izplača v enkratnem znesku. Iz tabele, ki prikazuje število prejemnikov in višino izplačanih sredstev za dodatek za veliko družino, lahko razberemo, da se število družin s tremi ali več otroki povečuje.

Tabela 13 Število prejemnikov dodatka za veliko družino

leto	upravičenci	izplačana sredstva
		(v 1000 SIT)
2002	23.946	598.650
2003	24.363	1.306.017
2004	24.419	1.915.495
2005	24.962	1.998.681
2006	26.505	2.239.356
2007	28.132	10.053.947 €
2008	28.830	10.699.058 €
2009	29.287	11.306.486 €

Vir: MDDSZ, 2010

5.4.5 DODATEK ZA NEGO OTROKA

Dodatek za nego otroka je pravica, ki jo lahko uveljavlja eden od staršev za otroka, ki potrebuje posebno nego in varstvo. Do dodatka je upravičen, dokler trajajo razlogi oziroma do otrokovega 18. leta starosti.

Dodatek za nego otroka je mesečni prejemek, ki od 1. julija 2009 znaša 99,38 evrov, za otroke s težko motnjo v duševnem razvoju in težko gibalno oviranega otroka pa 198,82 evrov. Pravica se uveljavlja na podlagi mnenja zdravniške komisije.

Tabela prikazuje gibanje števila otrok, za katere so starši upravičeni do dodatka za nego otroka in višino izplačanih sredstev med leti 1999 in 2009. Število otrok, ki prejmejo dodatek, je iz leta v leto večje. To bi lahko pripisali večjemu številu obolenj ali pa vedno večji osveščenosti mater, da so do dodatka upravičene.

Tabela 14 Število prejemnikov dodatka za nego otroka

leto	otroci	izplačana sredstva (v 1000 SIT)
1997	3.705	511.194
1998	4.132	567.601
1999	4.424	640.682
2000	4.731	722.598
2001	4.963	828.762
2002	5.219	1.175.399
2003	5.263	1.397.645
2004	5.325	1.410.766
2005	5.422	1.469.172
2006	5.530	1.545.521
2007	5.683	6.831.775 €
2008	5.957	7.588.231 €
2009	6.028	8.061.612 €

Vir: MDDSZ, 2010

5.4.6 DELNO PLAČILO ZA IZGUBLJENI DOHODEK

Delno plačilo za izgubljeni dohodek je osebni prejemek, ki ga prejme eden od staršev, kadar prekine delovno razmerje ali začne delati krajši delovni čas zaradi nege in varstva otroka s težko motnjo v duševnem razvoju ali težko gibalno oviranega otroka. Pravico lahko uveljavlja tudi eden od staršev, ki neguje in varuje dva ali več otrok, ki potrebujejo posebno nego in varstvo. Pravica velja od 1. 1. 2003 in jo lahko uveljavlja eden od staršev.

To pomeni, da eden od staršev (mati ali oče otroka) bodisi zapusti dosedanjo službo, začne delati samo 4 ure na dan, ali pa se odjavi iz evidence brezposelnih oseb na območni enoti Zavoda RS za zaposlovanje zato, da ostane doma z otrokom, ki potrebuje posebno nego in varstvo zaradi težke motnje v duševnem razvoju ali težke gibalne oviranosti, torej najtežje stopnje motnje oziroma oviranosti otroka.

Eden od staršev (mati ali oče otroka), v tem primeru prejema nadomestilo plače v višini minimalne plače (v primeru 4-urnega delavnika nadomestilo plače v višini polovične minimalne plače), po zakonu pa mu pripada tudi dodatek za nego otroka in najverjetneje tudi otroški dodatek.

Po podatkih MDDSZ število upravičencev iz leto v leto raste. Leta 2003 je bilo 164 upravičencev, leta 2009 pa že 528. Rast te pravice bi pripisala predvsem vedno večji ozaveščenosti ljudi, da lahko koristi to pravico.

Pravica do delnega plačila za izgubljeni dohodek pa je namenjena tudi enemu od staršev, ki doma neguje in varuje dva ali več otrok z zmerno oziroma težjo motnjo v duševnem

razvoju ali zmerno oziroma težjo gibalno oviranostjo. V tem primeru torej mati ali oče otroka dobi pravico tudi, če ima dva ali več otrok, četudi nimata oziroma nimajo najtežje motnje v razvoju.

Eden od staršev je lahko upravičen do delnega plačila najdlje do dopolnjenega 18. leta starosti otroka. Pogoji za uveljavljanje te pravice je, da sta tako otrok kot starš državljan Republike Slovenije in da imata v Republiki Sloveniji tudi stalno prebivališče. Pravica velja, dokler niso izpolnjeni pogoji za uveljavljanje pravic iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja oziroma največ tri mesece po smrti otroka. Če je otrok iz kakršnega koli razloga v zavodu, v katerem ima celodnevno brezplačno oskrbo, ali če je v rejništvu, starši ne morejo uveljavljati te pravice.

5.5 SOCIALNO VARSTVO

Socialno varstvo je že v definiciji opredeljeno kot sistem, ki naj zagotavlja dajatve (tako denarne kot v naravi) tistim, ki so v socialni ali ekonomski stiski ter zato potrebujejo pomoč (Novak, Cvetko, 2005, str. 186).

Socialno varstvo je izrecno upoštevano šele v novejših mednarodnih dokumentih. Kot neformalen izraz solidarnosti med ljudmi je socialno varstvo prvo in temeljno področje socialne varnosti v najširšem smislu (glej Kavar Vidmar, 2003, str. 129).

Glavni nosilec dejavnosti socialnega varstva je država, ki s predpisi ureja to področje, ga nadzira, organizira in financira. V manjšem obsegu to dejavnost dopolnjujejo aktivnosti oseb zasebnega sektorja gospodarstva ter institucij civilne družbe, zlasti društev. Socialnovarstvena dejavnost se financira iz državnega proračuna in proračunov lokalnih skupnosti.« (Vodovnik, 2003, str. 225.)

Zakon o socialnem varstvu v II. poglavju določa več vrst socialno varstvenih storitev, ki morajo biti dostopne zaradi pomoči posamezniku, družini in skupini pri reševanju osebnih stisk, pri nudenju oskrbe, varstva, vzgoje in usposabljanja. Socialno varstvene storitve se nudijo zaradi:

- preprečevanja socialnih stisk in težav,
- odpravljanja socialnih stisk in težav.

Za preprečevanje socialnih stisk in težav določa Zakon o socialnem varstvu storitev socialne preventive, ki obsega aktivnosti in pomoč za samopomoč posamezniku, družini in skupinam prebivalstva (MDDSZ, 2010).

Za odpravljanje že obstoječih stisk in težav določa zakon (11. do 18. člen) več vrst storitev, ki obsegajo:

- svetovanje posamezniku, do česar je upravičen vsakdo, ki na ozemlju Slovenije potrebuje pomoč (prva socialna pomoč, osebna pomoč)
- pomoč družini (pomoč na dom, pomoč na domu, socialni servis)
- institucionalno varstvo, ki obsega vse oblike pomoči v zavodu, v drugi družini ali v drugi organizirani obliki. Namen takega varstva je, da se odrasli osebi ali otroku, ki potrebuje varstvo, nadomesti ali dopolni funkcija doma in lastne družine, in sicer predvsem z bivanjem, prehrano, varstvom in zdravstvenim varstvom; institucionalno varstvo je organizirano v javnih socialno varstvenih zavodih in v drugih socialno varstvenih zavodih
- organizirana skrb z vodenjem in varstvom ter zaposlitvijo pod posebnimi pogoji odraslih telesno in duševno prizadetih oseb se izvaja v varstveno delovnih centrih, ki imajo status javnega socialno varstvenega zavoda

- pomoč delavcem v podjetjih, zavodih in pri drugih delodajalcih pri reševanju osebnih težav v zvezi z delom in ob prenehanju delovnega razmerja ter pomoč pri uveljavljanju pravic iz zdravstvenega, pokojninskega in invalidskega zavarovanja ter otroškega in družinskega varstva (MDDSZ, 2010).

Po podatkih EUROSTAT-a 17 % državljanov EU živi pod pragom revščine. Najbolj so ogroženi otroci in starejši nad 65 let. Po podatkih za Slovenijo živi pod pragom revščine 12 % državljanov ali 246.500 Slovencev. Največ jih je starih nad 65 let, in sicer 21 %.

V povprečju so socialni transferji v EU znižali revščino za 32 %.

Socialni transferji so najbolj učinkoviti na Madžarskem in nordijskih državah (Švedska, Norveška, Danska in Finska) Češka, Irska in Avstrija, kjer so zmanjšali revščino za 50 % ali več. Nasprotno v Grčiji, Latviji, Španiji in Italiji, kjer so s socialnimi transferji zmanjšali tveganje za manj kot 20 %. Slovenija je po podatkih s socialnimi transferji zmanjšala revščino za 47 %.

Vsak deseti Evropejec živi v gospodinjstvu, kjer ni nihče zaposlen. Vendar tudi zaposlitev ni vedno učinkovito varstvo pred nevarnostjo revščine. Po podatkih za leto 2008 8 % ljudi v EU-27 biti zaposlen ni zadosten pogoj, da bi se izognili revščini in izključenosti. Tveganje je namreč povezano z nizko plačo, ki jo prejema oz. s krajšim delovnim časom. V Sloveniji je vseh zaposlenih, ki prejema takšno plačo, 5 % prebivalstva.

5.5.1 DENARNA SOCIALNA POMOČ

Po Zakonu o socialnem varstvu se z denarno socialno pomočjo upravičencem zagotavljajo sredstva za zadovoljevanje minimalnih življenjskih potreb v višini, ki omogoča preživetje. Šteje se, da je preživetje omogočeno, če so upravičencu zagotovljeni dohodki, ki so po plačilu davkov in obveznih prispevkov za socialno varnost v višini minimalnega dohodka.

Od 1. julija 2010 osnovni znesek minimalnega dohodka znaša 229,52 evrov (MDDZS, 2010).

Denarno pomoč je v mesecu februarju 2010 prejelo 54.533 prejemnikov, število glede na leto 2009 konstantno raste, kar je posledica trenutnih socialnih in političnih razmer.

Do denarne socialne pomoči so upravičene osebe, ki nimajo dohodkov ali pa so ti pod zgornjo višino. Če dohodkov sploh nimajo, prejmejo navedeni znesek v celoti, sicer pa v višini razlike med lastnimi dohodki in navedenimi zneski. Poleg tega cenzusa je pri presoji upravičenosti pomembno zlasti, ali ima posameznik oziroma družina premoženje, s katerim bi se lahko preživljala, ali je uveljavljala vse druge pravice (socialna pomoč je namreč zadnja v sistemu vseh pravic, ko so že bile izčrpane vse druge možnosti za preživetje) in ali je oseba sama aktivna pri reševanju svojega problema. Slednje je pomembno zlasti za vse, ki lahko delajo in morajo biti zato prijavljeni na Zavodu RS za zaposlovanje, se vključevati v ponujene programe aktivne politike zaposlovanja ter biti tudi sami aktivni pri iskanju zaposlitve.

Dodatek za socialno ogrožene

Zakon o posebnem dodatku za socialno ogrožene (UL RS, št. 57/09), katerega cilj je izboljšanje socialne varnosti prebivalcev v Sloveniji, je začel veljati 25. 7. 2009. Poseben dodatek je enkratni (izreden) prejemek, ki je bil upravičencem, katerih socialni

položaj se je zaradi gospodarske in finančne krize poslabšal, izplačan avgusta 2009 po uradni dolžnosti. Znesek je bil za različne upravičence različen. Upravičenec do denarne socialne pomoči (DSP) je prejel 160 evrov, družina prejemnica DSP 200 evrov, preostali upravičenci pa od 80 do 120 evrov, odvisno od njihovih prejemkov (Kersnik, 2010).

5.5.2 REFORME NA PODROČJU SOCIALNEGA VARSTVA

1. junija bi se morala začeti uporabljati Zakon o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev ter Zakon o socialno varstvenih prejemkih, ki sta zaradi vloženih sprememb odložena na 1. januar naslednje leto. S predlaganim zamikom uporabe se pričakuje, da bo prehod na nov sistem odločanja in dodeljevanja pravic iz javnih sredstev bolj kvaliteten, hitrejši, z manj zaostanki in lažji za tiste, ki bodo postopke vodili. Poleg dveh pa sta v pripravi še Zakon o socialnovarstveni dejavnosti in Zakon o dolgotrajni oskrbi in zavarovanju za dolgotrajno oskrbo.

Preglednejši in enostavnejši sistem socialnih transferjev bo omogočil, da bodo pomoč dobili tisti, ki jo resnično potrebujejo, preprečil pa bo izkoriščanje in zlorabe sistema. Rešitve, ki pomenijo realizacijo navedenih ukrepov, so predvidene v **Zakonu o socialno varstvenih prejemkih – ZSVP** in v **Zakonu o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev – ZUPJS**.

Nove rešitve so usmerjene k:

- preprečevanju kopičenja socialnih pravic in odpravi sistema povezanih pravic;
- spremembi ravni in meril za posamezne pravice s ciljem večje stimulacije za delo in zmanjšanja pasti revščine in brezposelnosti;
- učinkovitejšemu in uporabnikom prijaznejšemu sistemu socialnih transferjev;
- zagotavljanju pomoči tistim, ki jo resnično potrebujejo (MDDSZ, 2010).

Z Zakonom o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev se uvaja »**enotna vstopna točka**« za socialne transferje, ki so vezani na ugotavljanje materialnega položaja posameznikov in ne temeljijo na socialnem zavarovanju. Na centru za socialno delo bodo posamezniki oddali **le eno vlogo za pridobitev katere koli izmed 11 v zakonu urejenih pravic** do denarnih prejemkov, subvencij in znižanih plačil:

1. otroškega dodatka,
2. denarne socialne pomoči,
3. varstvenega dodatka,
4. državne štipendije,
5. znižanju plačila za programe vrtcev, ki jih izvajajo javne službe,
6. subvenciji malice za učence in dijake,
7. subvenciji prevozov za dijake in študente,
8. oprostitvi plačil socialno varstvenih storitev in prispevku k plačilu sredstev, namenjenih za plačilo oziroma doplačilo pravic družinskega pomočnika,
9. subvenciji najemnine,
10. pravici do kritja razlike do polne vrednosti zdravstvenih storitev za socialno ogrožene osebe,
11. pravici do plačila prispevka za zdravstveno zavarovanje.

Center za socialno delo bo odločil z **eno odločbo**, s čimer bo bistveno poenostavljen postopek dodeljevanja socialnih transferjev. Za ustrezno informacijsko podporo, ki bo omogočala zbiranje in preverjanje potrebnih podatkov, bo poskrbel projekt **e-sociala**, ki

se izvaja v sodelovanju z Ministrstvom za javno upravo (glej MDDSZ, 2011). Z E-socialo naj bi povečali sledljivost in učinkovitost porabe javnih sredstev, namenjenih za socialne transferje. Poleg tega naj bi tudi zmanjšali možnost za zlorabe sistema socialnih transferjev z navzkrižnim povezovanjem oseb in pravic.

ZUPJS določa vrstni red uveljavljanja pravic, enoten način ugotavljanja materialnega položaja, meje dohodkov, ki se upoštevajo pri uveljavljanju denarnih prejemkov in drugih pravic, ki so odvisne od materialnega položaja, višino določenih pravic iz javnih sredstev, postopek, ki se uporablja pri njihovem uveljavljanju, in enotno centralno evidenco socialnih transferjev. Upoštevani bodo vsi dohodki, razen določenih izjem, in nepremično premoženje.

Zakon o socialnovarstvenih prejemkih ureja pravico do denarne socialne pomoči in pravico do varstvenega dodatka, ki je bil pred tem pravica po Zakonu o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (ZPIZ). Novi zakon izboljšuje sedanjo ureditev instituta denarne socialne pomoči in ga prilagaja zakonskim spremembam na drugih sorodnih področjih (ZUPJS, ZPIZ idr.). Denarno socialno pomoč se prilagaja posameznim upravičencem skladno s trajanjem prejemanja, zmožnostjo upravičencev za delo, starostjo in delovno aktivnostjo. Hkrati pa zakon višino osnovnega zneska minimalnega dohodka prilagaja novo izračunanim minimalnim življenjskim stroškom (MDDSZ, 2010).

Z novim zakonom se bodo določila nova izhodišča za zagotavljanje socialne varnosti najbolj ranljivih skupin prebivalstva, ki si materialne varnosti ne morejo zagotoviti zaradi okoliščin, na katere sami ne morejo vplivati.

ZSVarPre predvideva, da delovno sposobni posamezniki, ki so se začasno znašli v težkem socialnem položaju, dobijo minimalni dohodek v višini 288,81 evra. Kot stimulacija za delo bo uveden dodatek za aktivnost, ki bo za delovno aktivne prejemnike denarne socialne pomoči znašal do 161,73 evra. Tistim, ki so se zaradi trajne nezmožnosti za delo in trajne nezaposljivosti oz. so starejši od 65 let in so se trajno znašli v slabšem socialnem položaju, pa ob omenjenem znesku 288,81 evra pripada še varstveni dodatek v višini 161,73 evra. Upravičenec bi tako skupno dobil 450,54 evra (glej Večer.si, 2010).

Vstop Slovenije v EU (2004) ni vplival na spremembo modela socialne politike, saj dokumenti EU na tem področju niso zavezujoči. Spremembe, ki se na tem področju dogajajo, so v večji meri rezultat vladne politike, ki je, predvsem z usmeritvami, zapisanimi v Strategiji razvoja Slovenije, želela izvesti reforme tudi na področju socialne politike. Te naj bi se odrazile v zmanjšani vlogi države in povečevanju odgovornosti posameznika za lastno socialno varnost (ReNPVS, 2009).

Odgovornost za socialno varnost v večji meri prehaja na posameznika in je odvisna od njegovih sposobnosti, da si socialno varnost zagotovi s storitvami, ki mu ustrezajo in ki si jih lahko izbere. Tudi v novejših članicah EU se filozofija zagotavljanja socialno varstvenih storitev spreminja. Razvoj bolj humanega okolja v socialno varstvenih institucijah in izven njih je v ospredju njihovega delovanja. Na področju vodenja se vpeljujejo sistemi nenehnega izboljševanja odnosov med osebjem in med osebjem in uporabniki, povečuje se izbira storitev in njihova logistična podpora. Storitve so vse bolj individualno usmerjene in v posredovanje vstopajo novi izvajalci storitev iz javnega in zasebnega sektorja. Na vseh področjih se vpeljujejo minimalni standardi storitev in meritve zmogljivosti (Malikova in Staronova v: ReNPVS, 2009).

6 IZDATKI IN VIRI FINANCIRANJA

Zadnje poglavje je namenjeno obravnavi izdatkov in virom financiranja socialne varnosti pri nas. Obravnavala bom obdobje od 1996 do 2008, za katero sem pridobila podatke iz Statističnega urada Republike Slovenije. Iz podatkov še ni razvidno, kakšne so razsežnosti gospodarske krize, saj se bo ta po mojih ocenah bolj odražala od leta 2009 dalje.

Tabela 15 Izdatki za socialno zaščito, 1996–2008 (mio EUR)

	Mio EUR						
	1996	2000	2003	2005	2006	2007	2008
Skupaj izdatki	2 783	4 481	5 959	6 612	7 036	7 381	8 010
Socialni prejemki	2 723	4 365	5 823	6 470	6 873	7 193	7 823
Upravni stroški	50	96	118	133	152	153	158
Drugi izdatki	10	19	18	9	12	36	29

Vir: Statistični letopis, 2009, str. 200

Za programe socialne zaščite je bilo v Sloveniji v letu 2008 namenjenih za dobrih 8 % več sredstev kot v letu 2007; realno je to pomenilo za slabe 3 odstotke več.

Od leta 1996 izdatki za programe socialne zaščite realno rastejo v povprečju po dobre 3 % letno.

V letu 2008 smo za socialno zaščito namenili dobro petino BDP ali za 0,2 odsotne točke več kot v predhodnem letu. Največji del tega deleža (dobrih 18 %) je bil namenjen za naslednja področja: starost, bolezen in zdravstveno varstvo, družina in otroci ter invalidnost (SURS, 2010).

6.1 IZDATKI ZA SOCIALNO VARNOST PO NAMENIH

Osnovna delitev izdatkov za socialno varnost (zaščito) se nanaša na razdelitev socialnih prejemkov po področjih socialne varnosti (zaščite), ki označujejo tveganja in potrebe upravičencev.

Za obdobje od 1996 do 2008 veljajo za Slovenijo naslednje značilnosti (tabela 17):

- Za področje Bolezen in zdravstveno varstvo je bilo namenjenih okrog 7 % BDP oziroma 30 % vseh izdatkov za socialne prejemke.
- Za področje Invalidnost je bilo namenjenih 2 % BDP oziroma 7 % vseh izdatkov za socialne prejemke.
- Področju Starost je bilo namenjenih največ, 10 % BDP oziroma 39 % vseh izdatkov za socialne prejemke.
- Za Smrt hranitelja družine je bilo namenjenih v letu 1996 slab odstotek BDP v letu 2008 pa že 1,6 % BDP oziroma 7 % vseh izdatkov za socialne prejemke.
- Za področje Družina in otroci je bilo namenjenih dobra 2 % BDP oziroma slabih 9 % vseh izdatkov za socialne prejemke (Klinar, 2002, str. 14).

- Za področje Brezposelnost je bilo namenjenih dober odstotek BDP oziroma 2 % vseh izdatkov za socialne prejemke.
- Za področje Druge oblike socialne izključenosti je bilo namenjenih manj kot odstotek BDP oziroma 2 % izdatkov za socialne prejemke.

Iz tabele je razvidno, da je največ sredstev po podatkih Statističnega urada v vseh letih namenjeno za starost, kateremu so sledili področje bolezni in zdravstveno varstvo. Obe področji v povprečju predstavljata 70 % vseh izdatkov za socialne programe. Izdatki se iz leta v leto povečujejo, kar je posledica, da je vse več ljudi socialno ogroženih oz. da se populacija ljudi stara in je potrebna več pomoči.

Med ekonomisti, sociologi in politiki je veliko razprav o tako imenovani 'krizi socialne varnosti', zlasti glede tega ali je socialna varnost vzrok ali posledica krize. Dejstvo je, da izdatki za socialno varnost naraščajo v vseh razvitih državah.

Tabela 16 Izdatki za socialne prejemke po področjih socialne zaščite (tveganjih), Slovenija, 1996–2008

	Mio EUR						
	1996	2000	2003	2005	2006	2007	2008
Skupaj	2 723	4 365	5 823	6 470	6 873	7 193	7 823
Bolezen / zdravstveno varstvo	838	1 338	1 888	2 093	2 211	2 307	2 648
Invalidnost	232	394	482	552	562	563	613
Starost	1 202	1 887	2 520	2 741	2 613	2 829	3 003
Smrt hranitelja družine	54	86	99	129	515	534	578
Družina / otroci	231	402	502	556	590	624	662
Brezposelnost	116	186	179	211	209	165	157
Nastanitev	4	5	5	4
Druge oblike socialne izključenosti	50	71	153	184	168	167	158

Vir: SURS, 2010

6.2 DRUGE DELITVE IZDATKOV SOCIALNE VARNOSTI

V prejšnjem poglavju so bile obravnavane predvsem razdelitve izdatkov za socialne prejemke po področjih socialne varnosti (zaščite).

Znotraj posameznega področja pa lahko izdatke razdelimo v denarne socialne prejemke in prejemke v naravi. Prav tako je možna tudi razdelitev socialnih prejemkov na tiste brez preverjanja in na tiste s preverjanjem premoženjskega stanja.

Če pogledamo celotne izdatke po slednjem merilu (tabela 17), lahko opazimo, da je v Sloveniji s preverjanjem premoženjskega stanja povezanih slabih 9 % vseh izdatkov.

Tabela 17 Izdatki za socialno zaščito

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Socialni prejemki	4 365	4 938	5 511	5 823	6 182	6 470	6 873*	7 193
Brez preverjanja premoženjskega stanja	3 954	4 487	5 009	5 254	5 579	5 842	6 244*	6 573
S preverjanjem premoženjskega stanja	411	451	501	569	604	628	628	620

Vir: SURS, 2010

Po mnenju nekaterih avtorjev Slovenija ni naredila veliko v ciljanju svojih socialnih prejemkov. Za večino različnih oblik prejemkov za doseg upravičenosti ni potrebno predhodno preverjanje premoženjskega stanja. Da bi se zaustavila rast celotnih izdatkov, bo potrebno povečati uporabo tega merila (Heller, Keller v: Klinar, 2002, str. 14).

6.3 VIRI FINANCIRANJA SOCIALNE VARNOSTI

Glede na vire financiranja ločimo prispevne denarne prejemke (angl. contributory) in neprispevne (angl. noncontributory) denarne prejemke. Prispevni denarni prejemki se financirajo iz socialnih zavarovanj (socialni prispevki delodajalcev in delojemalcev), neprispevni pa iz proračunskih sredstev oziroma davkov (državni in občinski proračuni skupaj).

Leta 2009 se je 31,5 % denarnih prejemkov financiralo iz proračunov (neprispevni denarni prejemki), 68,5 % pa iz socialnih zavarovanj (prispevni denarni prejemki). Neprispevni viri so se povečali za 2,5 o. t. (leta 2008 29 %), prispevni pa zmanjšali za prav toliko (leta 2008 71 %). Ta trend se nadaljuje nekako od leta 2005, ko so neprispevni viri predstavljali 23,8 %, prispevni pa 76,2 %.

Leta 2009 je bilo za financiranje neprispevnih denarnih prejemkov namenjenih 3,9 % BDP (leta 2008 3,2 % BDP), za financiranje prispevnih denarnih prejemkov pa 12,5 % BDP (leta 2008 11,2 % BDP).

Financiranje s prispevki je značilno za socialna zavarovanja. Prispevke plačujejo zavarovanci. Če so zavarovanci delavci/delojemalci, so zavezanci za plačevanje prispevkov tudi njihovi delodajalci. Razmerje med obveznostmi enih ali drugih je lahko različno. Delodajalci so zavezani k večjim prispevkom predvsem za tiste zavarovane socialne primere, na katere lahko vplivajo oziroma za tiste, za katere so objektivno odgovorni. To so npr. poškodbe pri delu (Kavar, Vidmar, 2000).

Financiranje je podrobneje urejeno z Zakonom o prispevkih za socialno varnost (ZPSV: UL RS, št. 5/96, 18/96, 34/96, 87/97, 3/98, 106/99, 81/2000, 97/01).

S tem zakonom se določa obračunavanje in plačevanje ter stopnje prispevkov za:

- pokojninsko in invalidsko zavarovanje,
- obvezno zdravstveno zavarovanje,
- porodniško varstvo in za
- zaposlovanje (v nadaljnjem besedilu: prispevki za socialno varnost) v skladu z zakoni, na podlagi katerih so prispevki uvedeni.

Kjer je več nosilcev socialne varnosti, je tudi več različnih virov financiranja. V Sloveniji se sredstva za financiranje socialno varstvene dejavnosti zagotavljajo tudi s plačili storitev, s

prispevki dobrodelnih organizacij in organizacij za samopomoč ter invalidskih organizacij, s prispevki donatorjev in iz drugih virov (ZSV, 97. člen) (Kavar, Vidmar, 2003).

Zaradi gospodarskih in ekonomskih gibanj nastajajo težave pri financiranju socialnih zavarovanj. Prispevke plačujejo zavarovanci, katerih število se je zaradi visoke brezposelnosti zmanjšalo. Manjše število zaposlenih pomeni manj prispevkov za vse panoge socialnega zavarovanja. Izdatki za socialno varnost pa rastejo, ker narašča delež brezposelnih, ker naraščata število upokojencev in čas prejemanja pokojnine in ker se povečujejo pričakovanja na področju zdravstvenega standarda (Kavar, Vidmar, 2003).

Problematika financiranja socialne varnosti je odvisna tudi od tega, ali gre za financiranje kratkoročnih ali dolgoročnih dajatev. Dokladni (pay-as-you-go) način financiranja pokojninskega zavarovanja, po katerem se iz prispevkov delovno aktivnih zavarovancev izplačujejo pokojnine sočasnim upokojencem, temelji na solidarnosti med generacijami. Občutljiv je za razmerje med številom aktivnih zavarovancev in upokojencev, ki se bo v daljšem obdobju po napovedih zelo spremenil.

V zdravstvenem zavarovanju so razlogi za naraščanje stroškov tudi v razvoju zdravstvene dejavnosti, ki lahko ponudi vedno kakovostnejše in običajno dražje storitve.

Pomemben razlog za težave pri financiranju socialne varnosti je, da se izdatki za to področje prikazujejo le kot strošek in ne kot 'investicija v ljudi' ter v kakovost življenja.

Glavni vir financiranja socialne varnosti v Sloveniji se financira s prispevki in sicer okrog 70 %, od tega je več kot polovico prispevkov zavarovancev, ostalo pa so prispevki delodajalcev. Iz tabele št. 19 je razvidno, da se vsi viri iz leta v leto povečujejo.

Tabela 18 Viri financiranja socialne zaščite

	Mio EUR						
	1996	2000	2003	2005	2006	2007	2008
Skupaj viri financiranja	2 779	4 399	5 965	6 697	6 987	7 533	8 251
Socialni prispevki	1 971	2 915	3 979	4 495	4 744	5 151	5 717
... Prispevki delodajalcev	902	1 187	1 616	1 828	1 897	2 060	2 317
... Prispevki zavarovancev	1 068	1 728	2 364	2 667	2 847	3 091	3 400
Prispevki države	782	1 385	1 911	2 114	2 147	2 244	2 381
Drugi viri	27	99	75	89	96	138	153

Vir: SURS

6.3.1 TEŽAVE FINANCIRANJA SOCIALNE VARNOSTI

EU upravičeno slovi po visoki stopnji socialne zaščite, a neenakosti ostajajo. V hitro spreminjajočem se svetu se je treba soočati tudi z novimi izzivi.

Glavno grožnjo za sisteme socialne zaščite v EU in pri nas pomeni staranje prebivalstva. Odstotek prebivalcev, starih 65 let in več, naj bi se do leta 2050 povečal za 77 %, kar

pomeni, da sistemi socialne zaščite potrebujejo prenovu, če želimo, da bomo preskrbljeni za starost, v nasprotnem primeru lahko pride do povečanja javne porabe.

Obstaja tveganje, da bi skupna javna poraba v mnogo državah postala previsoka ter s tem ogrozila prihodnje ravnovesje pokojninskih sistemov in splošne socialne zaščite. Če bi dopustili, da javna poraba, povezana s staranjem prebivalstva, tako ustvarja proračunski primanjkljaj, bi to povzročilo nevzdržno zadolževanje. Ti rezultati bi ovirali možnost gospodarske rasti, ogrozili delovanje enotne valute ter pozneje ogrozili pokojnine in zdravstvene storitve z obsežnimi neugodnimi posledicami za dobro počutje upokojencev in davkoplačevalcev.

Po ocenah Ministrstva za delo in socialne zadeve naj bi bilo v Sloveniji leta 2060 33,4 % ljudi starejših od 65 let. Zato so spremembe pokojninskega sistema nujne, če želimo zagotoviti finančno vzdržnost sistema po letu 2020.

Povprečna pokojninska doba upokojencev v Sloveniji je konec leta 2009 znašala le 32 let in 3 mesece. Povprečna starost upokojencev, ki jim je bila prvič priznana pravica do pokojnine, pa le 53 let in 8 mesecev.

Soočamo se z eno najnižjih stopenj zaposlenosti starejših oseb med 55 in 64 letom. Ta je v Sloveniji v letu 2008 znašala 32,8 %, kar je precej nižje od stopnje zaposlenosti starejših oseb v EU-27, ki znaša 45,6 %, in v EU-15, kjer znaša 47,4 %.

Mladi se zaradi podaljševanja šolanja prepozno vključujejo v sistem pokojninskega zavarovanja. Povprečen petletnik danes lahko glede na splošne trende tako pričakuje, da bo v sistemu izobraževanja ostal kar do svojega 23. leta.

Kljub pozitivnim učinkom pokojninske reforme iz leta 1999 so prilagoditve nujne takoj, saj se bo v nasprotnem primeru po letu 2020 pokojninska blagajna znašla v velikih težavah. Odhodki pokojninske blagajne bodo na podlagi dolgoročnih projekcij leta 2020 znašali 11,2 % BDP, leta 2050 pa že 18,4 % BDP.

7 ZAKLJUČEK

Varnost je ena od temeljnih človekovih potreb. Do danes je sistem socialne varnosti še vedno domena posamezne države ne glede na njeno širše povezovanje. Sam pojem socialna varnost postaja v svetu in pri nas vse širši, saj želi pokriti vse socialne primere, ki lahko kakor koli prizadenejo človeka. Vprašanje, ki se pojavlja, pa je, do kolikšne mere je država dolžna skrbeti za socialni položaj posameznika. Sistem, ki je značilen za evropske kontinentalne države in ga ima tudi Slovenija, je organizirati javne sisteme socialne varnosti.

Čas, v katerem sem pisala svojo diplomsko nalogo socialnim prejemkom, ki imajo naravo vzajemnosti in solidarnosti, ni ravno najbolj naklonjen. V prvem delu svoje diplomske naloge sem se posvetila predvsem osnovnim pojmom, ki zadevajo socialo. V nadaljevanju pa me je zanimalo, kakšno vlogo ima človek v današnjem svetu, kako se povezuje oziroma deluje. Človek je družbeno bitje in brez nje danes več ne bi mogel obstajati. Pomen medsebojnih pomoči, kot so jih poznali nekoč z razvojem industrializacije, izginja, nadomeščajo jih mreže javnih programov.

V svoji nalogi nisem pozabila na pomen pravnih virov, ki so zaradi vključitve Slovenije v različne mednarodne organizacije pomembne. Sodelovanje v organizacijah, kot so Mednarodne organizacije dela, Organizacija združenih narodov, Svet Evrope, Evropska skupnost, Slovenijo zavezujejo. Kljub temu pa so za posameznika ključnega pomena interni pravni viri, ki urejajo področje socialne varnosti. Preglednost in poznavanje le-teh so osnova in temelj za nadaljevanje obravnavanega področja.

Načela socialne varnosti so vsebovana že v vsaki ustavi in tudi pri nas ni nič drugače. Zanimalo me je predvsem načelo vzajemnosti in solidarnosti zaradi kasnejše obravnave. Solidarnost, ki je sestavni element vseh evropskih sistemov, je nedvomno ena od vrednot in načel, ki so danes temelj vseh demokratičnih in razvitih družbenih ureditev. Gospodarska kriza, v kateri se je znašla Evropa, je dala na preizkušnjo prav solidarnost in temelje socialne države.

Zdravstveno zavarovanje predstavlja prav gotovo eno ključnih področij, pri katerem zasledimo načelo vzajemnosti in solidarnosti v obveznem kot prostovoljnem zavarovanju. Zdravje kot največja vrednota človeka vpliva na razvoj in obstoj posameznika in družbe, zato je še kako pomembno omogočiti pravičen dostop do ustreznih zdravstvenih storitev, spodbujati njihovo kakovost in vzdržnost. Slovensko zdravstvo je tako kot v drugih državah pred velikimi sodobnimi izzivi, ki so povezani s povečevanjem potreb prebivalcev, ki je posledica staranja, rastjo stroškov zaradi večjih potreb in boljših možnosti zdravljenja ter z večjimi pričakovanji. Kot posledica tega Vlada RS pripravlja reformo zdravstvenega sistema.

Pred velikimi izzivi je tudi pokojninsko in invalidsko zavarovanje, ki je urejeno na podlagi medgeneracijske solidarnosti. Z obveznim zavarovanjem se po načelih vzajemnosti in solidarnosti zagotavljajo pravice za primer starosti, invalidnosti, smrti, telesne okvare ter potrebe po stalni pomoči in postrežbi. Slovenija po ureditvi sistema pripada Bismarckovem sistemu, ki je bil velikodušen pri odmerjanju pravic. Začetki pokojninskega in invalidskega zavarovanja v Sloveniji imajo že dolgo tradicijo in segajo že v čas 19. stoletja. V zadnjih petnajstih letih pa so doživeli korenite spremembe, vedno več se poudarja drugi in tretji steber, saj bo prvi v prihodnje zadostoval zgolj za preživetje.

Vedno večje so zahteve po individualnih računih posameznika, kjer bi se natančno videlo, koliko je kdo namenil sredstev za pokojnino. Zaradi zniževanja rodnosti in podaljševanja življenjske dobe je vse manj aktivnih prebivalcev in vse več prejemnikov pokojnine, kar bo še dodatno povečalo proračunski primanjkljaj. V skladu s tem Vlada RS pripravlja novo reformo pokojninskega sistema, katere ključni cilj je dolgoročna finančna vzdržnost sistema in primernost pokojnin, t. i. varna starost za vse generacije.

Pokojninski sistemi se v vseh evropskih sistemih srečujejo s problemi in tukaj Slovenija ni izjema. Populacija se stara. Po projekcijah EUROSTAT-a naj bi bilo v Sloveniji leta 2060 okoli 33 % ljudi starejših od 65 let. Veljavni pokojninski sistem iz leta 1999 je bil postavljen v obdobju gospodarske rasti in nizke brezposelnosti, danes pa sistem predstavlja velik izdatek v javnih financah. Vzrok za takšen položaj je moč iskati tudi v predčasnem upokojevanju in v velikem obsegu pravic, ki dodatno bremenijo pokojninsko blagajno. Leta 1984 so v Sloveniji na enega upokojenca prišli 3,2 zavarovanca, leta 2008 pride na enega upokojenca le še 1,64 zavarovanca.

Če želi država ohraniti načelo medgeneracijske solidarnosti mora zagotavljati primerne in dostojne pokojnine vsem generacijam, tudi tistim, ki so trenutno aktivni in se bodo upokojili v naslednjih desetletjih. Vsaka reforma je izrednega pomena za družbo, izvaja se zaradi slabe učinkovitosti sistema. Spremembe so stalnica današnjega časa, ki jih je potrebno na podlagi dobro zasnovanih predlogov sprejeti. Trenutne reforme pokojninske zakonodaje so potrebne predvsem zaradi finančne nevzdržnosti sistema.

Brezposelnost lahko opredelimo kot največji socialni riziko, ker zavira razvoj države, povzroča izgubo človeških potencialov ter zvišuje socialne izdatke, na individualni ravni pa negativno vpliva na razmerje posameznika do družbe in družine. Stopnja brezposelnosti pri nas od leta 2008 raste, februarja 2010 je bilo na Zavodu RS prijavljenih že 99.784 oseb. S prvim januarjem 2011 je bil sprejet nov zakon, ki ureja to področje, in sicer Zakon o urejanju trga dela, ki je nadomestil Zakon o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti. Cilji novega zakona so zagotoviti širšo pokritost z denarnimi nadomestili, povečati učinkovitost ZRSZ in aktivne politike zaposlovanja ter delo z najbolj ranljivimi skupinami brezposelnih.

Temeljni zakon na področju Zakona o starševskem varstvu in družinskih prejemkih se uporablja od 1. 1. 2002. Pomembni ukrepi na tem področju so bili uvedba očetovskega dopusta (v veljavo s 1. 1. 2003), razširitev pravic staršev do krajšega delovnega časa, uvedba dodatka za veliko družino ter delnega plačila za izgubljeni dohodek.

Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih določa, da se z zavarovanjem zavarovancem po načelih vzajemnosti in solidarnosti zagotavljajo pravice, vezane na starševske obveznosti. Pravice uveljavlja eden od staršev, razen če zakon določi drugače, in so vezane na otroka. Pravice po tem zakonu so pravice iz naslova zavarovanja za starševsko varstvo in pravice do družinskih prejemkov. Za starševsko varstvo se plačujejo prispevki zavarovancev in prispevek delodajalca. Družinski prejemki pa se financirajo iz proračuna RS.

Države so socialno varstvo začele uvajati v javni sistem socialne varnosti šele v obdobju po drugi svetovni vojni. Pojem socialnega varstva je izrecno upoštevan šele v novejših mednarodnih dokumentih. Temeljni zakon na področju socialnega varstva v Republiki Sloveniji je Zakon o socialnem varstvu, s katerim je urejena socialnovarstvena dejavnost, npr. preprečevanje in reševanje socialne problematike posameznikov, družin in posameznih skupin prebivalstva. Glavni nosilec dejavnosti socialnega varstva je država, ki s predpisi ureja to področje, ga nadzira, organizira in financira. Socialno varstvo je že v

definiciji opredeljeno kot sistem, ki naj zagotavlja dajatve (tako denarne kot v naravi) tistim, ki so v socialni ali ekonomski stiski ter zato potrebujejo pomoč.

Letošnje leto sta stopila v veljavo dva ključna zakona na tem področju, in sicer ZSVarPre ter ZUPJS. Namen zakonov je zmanjšati tveganje revščine, smotrnejša poraba sredstev ter večja transparentnost porabe le-teh, zagotoviti večjo socialno pravičnost in kohezivnost s premikom od pasivne k aktivni socialni politiki. Preprostejši in preglednejši sistem socialnih transferjev, odvisnih od materialnega položaja posameznikov oz. družin in kateri se financirajo iz proračuna RS ali proračunov občin. Izhodišče novo sprejetega zakona je vzpostavitev enotne centralne evidence pravic iz javnih sredstev, ena vstopna točka – to je Center za socialno delo. Ključne spremembe bodo na področju denarne socialne pomoči in varstvenega dodatka, ki bo po novem socialni prejemek.

Veliko ljudi je ostalo brez zaposlitve, revščina postaja problem tudi razvitega sveta. Po podatkih naj bi v Sloveniji 12 % ljudi živelo pod pragom revščine, med njimi je največ starejših od 65 let. V primeru, da ne bi imeli socialnih pomoči, pa bi bil ta odstotek še višji. Država z različnimi programi in ukrepi poskuša nekoliko omiliti problem revščine ter pomagati ljudem, ki so se resnično znašli na robu preživetja. Kljub vsemu trudu pa se velikokrat zgodi, da pomoč ne gre v prave roke. Slaba plat naše sedanje ureditve je prav to, da ni sodelovanja in povezovanja ter ustreznega nadzora med različnimi institucijami tako na lokalni kot državni ravni.

Iz leta v leto je namreč manj delavno aktivnega prebivalstva, populacija ljudi se stara, to pa posledično pomeni manj tistih, ki bodo delali in vplačevali prispevke v vse panoge socialnega zavarovanja. Rast izdatkov za socialno varnost je posledica rasti brezposelnih, naraščanje števila upokojencev in čas prejetanja pokojnine.

Po podatkih, ki so predstavljeni v diplomskem delu, je razvidno, da smo imeli v letu 2009 prebivalci Slovenije pravico do 68 različnih denarnih prejemkov, ki marsikomu predstavljajo vir preživetja. Vendar pa so v veliko primerih postopki za pridobitev teh sredstev oziroma pomoči komplicirani, zahtevni in zato ni čudno, da se nekateri ljudje v vsej tej množici papirjev izgubijo. Težava pri tem je tudi, da se je zakonodaja na tem področju kar nekajkrat spremenila in dodelila drugim organom v reševanje oz. pristojnost.

Na področju socialne varnosti bo potrebno v prihodnosti veliko narediti, če želimo, da se bodo do sedaj veljavne pravice uporabnikov ohranile. Na podlagi dogodkov, ki smo jim oz. jim bomo priča, je zelo malo verjetnosti, da bo moja generacija lahko uveljavljala takšno pokojnino, kot jo poznamo sedaj.

LITERATURA IN VIRI

- AVRAMOV, Dragana (2002). *People, demography and social exclusion*. Council of Europe Publishing, Strasbourg.
- BUBNOV ŠKOBERNE, Anjuta (2002). Definicija pojmov: socialna varnost, socialno zavarovanje, socialno varstvo, socialna zaščita. *Pravna praksa*, leto 21, št. 44, str. 31–33.
- BUBNOV ŠKOBERNE Anjuta, STRBAN, Grega (2010). *Pravo socialne varnosti*. GV založba, Ljubljana.
- CVETKO, Aleksej (1992). *Zdravstveno zavarovanje po novem*. Založba Enotnost, Ljubljana.
- CVETKO, Aleksej (2009). *Pregled sistema pokojninskega in invalidskega zavarovanja v Republiki Sloveniji*. De Vesta, Maribor.
- FLERE, Sergej (2003). *Sociologija*. Pravna fakulteta, Maribor.
- IVANKO, Štefan (2003). *Upravni praktikum I*. Fakulteta za upravo, Ljubljana.
- IVANJKO Šime, IVANJKO Simona, IVANJKO Leo, IHANEC Klementina (1999a). *ABC Zavarovalništva: s praktičnimi primeri*. Kapital, Maribor.
- IVANJKO, Šime (1999b). *Uvod v zavarovalno pravo*. Pravna fakulteta, Maribor.
- JUHANT, Janez (2003). *Človek v iskanju svoje podobe*. Študentska založba, Ljubljana.
- KALČIČ, Miran (1996). *Socialna varnost: zbirka predpisov z uvodnimi pojasnili*. Zavod Republike Slovenije za varstvo pri delu, Ljubljana.
- KAVAR VIDMAR, Andreja (2003). *Socialna varnost: študijsko gradivo*. Visoka šola za socialno delo, Ljubljana.
- KEBER, Dušan. et al. (2003). *Bela knjiga: Zdravstvena reforma*. Vlada Republike Slovenije, Ministrstvo za zdravje, Ljubljana.
- KERSNIK, Maja (2010). *Delovni prejemki prebivalcev v javnem financiranju Slovenije (2008, 2009)*. Delovni zvezek št. 4/2010, leto XIX, Urad za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana.
- KLINAR, Marjanca (2002). *Socialna varnost v Sloveniji in državah Evropske unije*. Magistrsko delo, Ekonomska fakulteta, Ljubljana.
- KRAČUN, Davorin (1996). *Uvod v ekonomijo in mikroekonomika*. Ekonomsko poslovna fakulteta, Maribor.
- MAKAROVIČ, Marija (1996). *Medsebojna pomoč, medsebojni stiki in povezava na podeželju*. *Anthropos*, str. 126–138.

- MERCINA, Aleš (2009). *Solidarnost kot nujni element pravičnosti*. Pravniki, letnik 64, št. 9–10, str. 487–512.
- MUSEK, Janek, PEČJAK, Vid (2001). *Psihologija*. Educy, Ljubljana.
- NOVAK, Mitja, CVETKO, Aleksej (2005). *Socialna varnost*. Pravna fakulteta, Maribor.
- NOVAK, Mitja; KONČAR, Polonca; BUBNOV ŠKOBERNE, Anjuta; BELOPLAVOVIČ, Nataša; KALČIČ, Miran; KRESAL, Barbara; KRESAL ŠOLTES, Katarina; STRBAN, Grega; VOVOVNIK, Zvone (2006). *Konvencije mednarodne organizacije dela: s komentarjem*. GV založba, Ljubljana.
- NOVAK, Mitja (2005). Med solidarnostjo in konkurenčnostjo. *Pravna praksa*, leto 24, št. 21/22, str. 3.
- NUSDORFER, Barbara (2009). *Dopolnilno in dodatna zdravstvena zavarovanja*. Diplomsko delo, Fakulteta za upravo, Ljubljana.
- PIETERS, Danny (2006). *Social security : an introduction to the basic Principles*, Alphen aan den Rijn : Kluwer Law International, Frederick, MD: Aspen Publishers.
- RAMOVŠ, Jože (1995). *Slovenska sociala med včeraj in jutri*. Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in antropohigieno, Ljubljana.
- RAMOVŠ, Jože (2003). *Kakovostna starost*. Inštitut Antona Trstenjaka in Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana.
- Slovenska akademija znanosti in umetnosti (in) Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, (1994). *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. DZS, Ljubljana.
- Statistični urad Republike Slovenije (2008). *Medgeneracijska solidarnost – izziv za sodobne družbe*: [zbornik povzetkov]. Statistično društvo Slovenije, Ljubljana.
- STARMAN, Danijel (2004). *Osnovni zavarovalni pojmi. Izobraževanje zavarovalnih zastopnikov in zavarovalnih posrednikov*. Slovensko zavarovalno združenje, Ljubljana.
- STRBAN, Grega (2009). Izzivi prava socialne varnosti: recesija – priložnost za "prave" spremembe? *Podjetje in delo*, letnik. 35, št. 6/7, str. 1698–1706.
- STROPNIK, Nada, STANOVNIK, Tine (2002). *Boj proti revščini in socialni izključenosti – 2. knjiga, Primer Slovenije*. Mednarodna organizacija dela, Budimpešta.
- TOTH, Martin (2003). *Zdravje, zdravstveno varstvo, zdravstveno zavarovanje*. Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije, Ljubljana, 2003.
- VODOVNIK, Zvone (2003). *Poglavja iz delovnega in socialnega prava*. Fakulteta za upravo, Ljubljana.

PRAVNI VIRI

- Ustava RS. UL RS, št. 33/91, 42/97, 66/00, 24/03, 69/04, 68/06.
- Evropska socialna listina Sveta Evrope. UL RS, št. 7/99.
- Konvencija MOD št. 102 o minimalnih standardih socialne varnosti. UL FLRJ, Mednarodne pogodbe, št. 1/55.
- Uredba Sveta (EGS) št. 1408/71 z dne 14. junija 1971 o uporabi sistemov socialne varnosti za zaposlene osebe in njihove družinske člane, ki se gibljejo v Skupnosti. UL Evropske unije. Serija L, št. 149.
- Uredba (ES) št. 883/2004 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 29. aprila 2004 o koordinaciji sistemov socialne varnosti. UL Evropske unije, serija L, št. 166.
- Evropski kodeks o socialni varnosti. UL RS - MP št. 29/2003.
- Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (ZSDP). UL RS, št. 97/01, 76/03, 47/06, 110/06, 10/08.
- Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (ZPIZ-1). UL RS, št. 106/99, 72/00, 124/00, 109/01, 108/02, 135/03, 72/05, 69/06, 109/06.
- Zakon o urejanju trga dela (ZUTD). UL RS, št. 80/2010.
- Zakon o socialnem varstvu (ZSV). UL RS, št. 54/92, 41/99, 26/01, 2/04, 36/04, 105/06, 3/07.
- Zakon o socialno varstvenih prejemkih (ZSVarPre). UL RS, št. 61/2010.
- Zakon o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev (ZUPJS). UL RS, št. 62/2010.
- Zakon o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju (ZZVZZ). Uradni list RS, št. 9/92, 13/93, 9/96, 29/98, 6/99, 99/01, 60/02, 126/03, 20/04, 76/05, 100/05, 38/06, 72/06, 91/07, 76/08.
- Zakon o posebnem dodatku za socialno ogrožene (ZPDSO). UL RS, št.57/2009.
- Nacionalni program socialnega varstva do leta 2013. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, 2008.
- Resolucija o nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2006–2010. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. UL RS, št. 39/2006.

DRUGI VIRI

BEŠTER, Helena (2008). Demografske spremembe: ali bomo doživeli upokojitev pokojninskega sistema? [online]. Dostopno 1. 4. 2010 na: http://www.kapitalskadruzba.si/pokojninski_sistem/strokovni_prispevki/strokovni_prispevek?aid=232.

ČOK, Mitja. PREVOLNIK RUPEL, Valentina (2009). Kdo nosi breme zdravstvene blagajne? Delo. 25. 12. 2009 Dostopno 1. 1. 2010 na: <http://www.delo.si/clanek/95603>.
ČOK, Mitja,

Evropska komisija, EU v Sloveniji (2010). Evropsko leto boja revščini in socialni izključenosti. Dostopno 5. 1. 2010 na <http://www.2010againstopoverty.eu/about/?langid=en>.

Evrostat (2010). Dostopno 10. 1. 2010 na: <http://ec.europa.eu/eurostat>.

Evropska komisija, (2010). Revščina in socialna izključenost, podatki za Slovenijo, Eurobarometer. Dostopno 5. 1. 2010 na: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_321_fact_si_si.pdf.

Evropska komisija (2009). Slovenija – Skupno poročilo o socialni zaščiti in socialnem vključevanju za leto 2009. Dostopno 5. 1. 2010 na: <http://ec.europa.eu/social/keyDocuments.jsp?pager.offset=10&langId=sl&mode=advancedSubmit&policyArea=0&subCategory=0&year=2009&country=0&type=0>.

Inštitut RS za socialno varstvo (2011). Spremljanje učinkov izvajanja Resolucije o nacionalnem programu socialnega varstva 2006–2010: Poročilo za leto 2009. Dostopno 30. 5. 2011 na: <http://www.irssv.si/publikacije/leto-2009/index.html>.

KOVAČ, Bogomir (2010). Prerok v lastni deželi. Mladina. Dostopno 15. 5. 2011 na: http://www.mladina.si/tehdnik/201017/prerok_v_lastni_dezeli.

Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve (2007). Program ukrepov Aktivne politike zaposlovanja za obdobje 2007–2013. Dostopno 10. 1. 2010 na: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti_pdf/apz_2007_2013.pdf.

Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve (2009). Modernizacija pokojninskega sistema v RS. Dostopno 10. 1. 2010 na: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti_pdf/dokument_o_modernizaciji.pdf.

Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve (2010a). Strategija varstva starejših. Dostopno 4. 3. 2011 na: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumentipdf/strategija_varstva_starejsih_splet041006.pdf.

Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve (2010b). Zakon o socialno varstvenih prejemkih in zakon o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev. Dostopno 25. 5. 2011 na: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti_pdf/word/Gradivo_za_novinarje_ZUPJS_in_ZSVP.doc.

Ministrstvo za zdravje (2011). Direktiva o pravicah pacientov na področju čezmejnega zdravstvenega varstva. Dostopno 15. 5. 2011 na: http://www.mz.gov.si/si/zakonodaja_in_dokumenti/veljavni_predpisi/.

Nacionalno poročilo o strategijah socialne zaščite in socialnega vključevanja za obdobje 2008–2010 - Republika Slovenija (2008). Dostopno 10. 1. 2010 na: <http://ec.europa.eu/social/keyDocuments.jsp?type=0&policyArea=750&subCategory=0&country=0&year=2008&advSearchKey=&mode=advancedSubmit&langId=sl>.

Pieters, Danny. Social security, democracy and change. Dostopno 10. 1. 2010 na: <http://www.eiss.be/pdf/SocSecDemoChangeFINAL.pdf>.

Statistični urad Republike Slovenije (2009). Aktivno prebivalstvo, Slovenija. Dostopno 15. 1. 2011 na: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=2945.

Statistični urad Republike Slovenije (2010). Dostopno 10. 1. 2010 na: <http://www.stat.si>.

Tajnikar, Maks (2011). Osnove ekonomike zdravstvenega varstva. Ekonomska fakulteta, Ljubljana. Dostopno 1. 4. 2011 na: http://miha.ef.uni-lj.si/dokumenti3plus2/192337/OsnoveEZ_predavanje_1.ppt.

Večer (2010). Socialnovarstveni prejemki bodo višji za 60 evrov. Dostopno 25. 5. 2011 na: <http://web.vecer.com/portali/vecer/v1/default.asp?kaj=3&id=2010022005514069>.

Zavod RS za zdravstveno varstvo (2010). Dostopno 10. 1. 2010 na: <http://www.zzzs.si>.

Zavod RS za pokojninsko in invalidsko zavarovanje (2009, 2010). Dostopno na 10.1.2010 na <http://www.zpiz.si>.

Zavod RS za zaposlovanje (2010). Novi zakon o urejanju dela širi krog upravičencev. Dostopno 10. 2. 2011 na: <http://www.ess.gov.si/obvestila/obvestilo?aid=180>.